

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

*Кол жазма укугунда
УДК 342.1 (575.2)(043.3)*

Минбаев Советбек Аблазович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫНЫН
ЛИЦЕНЗИЯЛЫК-УРУКСАТ БЕРҮҮЧҮЛҮК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН
УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ (ТАРЫХЫЙ-УКУКТУК АСПЕКТИЛЕРИ)**

12.00.01-укуктун жана мамлекеттин теориясы; укук жана мамлекет
жөнүндөгү окуулардын тарыхы

Юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертация

Илимий жетекчиси:

юридика илимдеринин доктору,
профессор Сманалиев К. М.

Ош, 2021

	Мазмуну	
Киришүү.....		3
I бап Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн теориялык-методологиялык негиздери жана тарыхый өнүгүүсү.....		13
1.1 Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн теориялык-методологиялык негиздери жана изилденүү деңгээли.....		13
1.2 Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн тарыхый өнүгүүсү.....		16
II бап Кыргыз Республикасынын жана чет өлкөлөрдүн ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн жалпы мүнөздөмөсү.....		45
2.1 Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүндөгү лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн түшүнүгү, мазмуну жана орду.....		45
2.2 Чет өлкөлөрдүн лицензиялык-уруксат берүү тутумдарын укуктук жөнгө салуу.....		72
III бап Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүн уюштуруу.....		88
3.1 Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерине жана предметтерине (буюмдарга) болгон көзөмөлдүн тартиби жана өзгөчөлүгү.....		88
3.2 Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк системасын өркүндөтүүнүн негизги багыттары.....		149
Корутунду.....		158
Колдонулган булактардын тизмеси.....		161

КИРИШҮҮ

Теманын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык адам укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук деп таанылат. Биздин өлкөнүн негизги мыйзамында төмөнкүдөй укук субъектүүлүктүн негизги принциптери бекемделген: адам укуктарын, эркиндиктерин абсолюттук жана ажыратылгыс деп таануу, мыйзам чыгаруу, аткаруу бийлигинин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн маңызын жана мазмунун аныктоо; мыйзамга карама-каршы келбеген бардык ыкмалар менен укук жана эркиндиктерди коргоо, анын ичинде аргасыз коргонуу, ошондой эле менчиктин кол тийбестигин жана өзүнүн мүлкүн өз алдынча ажыратуу ж.б. [1, 77-б.].

Укуктук мамлекеттин андан ары өнүгүүсү жана өркүндөшү анын принциптерин турмушка ашырууну божомолдойт, анын ичинде эң негизгиси— адамдардын жана жарандардын конституциялык укук жана эркиндиктерин эң жогорку мүмкүнчүлүк менен ишке ашырууну камсыз кылуу. Личносттун өзүнүн укук жана эркиндиктерин толук кандуу жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон шарттар менен камсыз кылуу тиешелүү укуктук механизмдерди түзүү менен ишке ашырылат.

Белгилей кетсек, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 20-беренесинин 2-бөлүгүнө ылайык адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелет. Ушундай чектөөлөр аскердик же башка мамлекеттик кызматтын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен да киргизилиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек [1, 78-б.]. Өзүнчө ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумду өнүктүрүү мамлекеттин, укуктук тартиптин, менчиктин коопсуздугун, жарандардын өмүрүн жана саламаттыгын, ошондой эле айлана-чөйрөнү коргоо максатына жетүү багытын көздөйт.

Албетте, алар үчүн жарандык, кызматтык куралдардын жана ок-дарылардын, жарылуучу заттардын, жарандык пиротехникалык заттардын жана аларды пайдалануу менен жасалган буюмдардын жүгүртүлүшү; түстүү сүрөттөр үчүн көбөйтүү жана көчүрүү жабдуулары менен жабдылган көбөйтүү сайттарынын иши; уулуу, баңги, психотроптук заттар жана прекурсорлор; ок атуучу жана атуучу тирлерди, атуу жана аңчылык аянтчаларын ачуу жана иштетүү; штамп жана гравюралар боюнча устаналар ачуу өтө зарыл, анткени алар адамдарга чыныгы пайда алып келет. Ошол эле учурда мындай объектилер туура эмес колдонулса, адамдарга олуттуу зыян келтириши мүмкүн экендигин да белгилей кетүү керек.

Кыргыз Республикасында жыл сайын ок атуучу куралды, газ жана травматикалык куралдарды колдонуу менен кылмыштардын саны көп болот. 2017-жылы Кыргыз Республикасынын аймагында курал колдонуу менен жасалган кылмыштардын саны 41 кылмышты түзсө, 2018-жылы 60 кылмыш, 2019-жылы 68 кылмыш, 2020-жылы 103 кылмыш иши болгон. Белгилей кетсек, курал колдонуу менен жасалган бети ачыла элек кылмыштын пайызы жогору.

Кошумчалай кетсек, 2019-жылы эле 244 ок атуучу куралды колдонуп же аны колдонуу коркунучу менен 238и бычак колдонуу менен жасалган.

Кыргызстанда ок атуучу курал-жарактарды колдонуу менен жасалган кылмыштардан сырткары курал-жарактарды жана ок дарыларды айландыруу чөйрөсүндө аз эмес сандагы укук бузуулар жасалат. Ушуга байланыштуу бекитилген укуктук тартипти колдоо максатында атайын укуктук режимди жана көзөмөлдү түзүү, аларды колдонууда белгилүү талаптарды жана чараларды сактоо зарылчылыгы пайда болот.

Ушул негизде жарандардын кызыкчылыктарын коргоо максатында Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугун камсыз кылуу күчү катарында башка укук коргоо органдары сыяктуу ички иштер органдарында “атайын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүм” түзүлгөн. Ал өз ишмердүүлүгүн ишке ашырууда лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тартипти

колдоо боюнча мамлекеттик органдар, коомдук бирикмелер жана жарандар менен карым- катнашта болот [2, 3-4-бб].

Изилденип жаткан теманын буга чейин теориялык жактан жетиштүү эмес деңгээлде иштелип чыккандыгы ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнө жана анын регламентинин нормативдик-укуктук негиздеринине жеткиликтүү деңгээлде анализ жүргүзүүнү талап кылат. Бул ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн кээ бир чөйрөсүнүн укуктук мамилелеринин жогорку деңгээлдеги өнүгүүсү, жаңы ченемдик-укуктук актылардын кабыл алынышы, алардын туура чечмелениши жана талкууланышы менен аныкталат.

Белгилей кетсек, 1997-жылдын Жалган Куран айынын 3дө кабыл алынган Кыргыз Республикасынын “Лицензиялоо жөнүндө” мыйзамынын кабыл алынгандыгына байланыштуу, мыйзам өндүрүшүндө олуттуу өзгөртүүлөрдү жүргүзүү менен бүтүндөй мамлекеттик бийлик органдарынын, анын ичинде ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн теориялык жана практикалык аспектилериндеги түшүнүктөрдү кайра калыптандырды.

1998-2005-жылдары мамлекеттин негизги укуктук актылары болуп, 1998-жылдын Теке айынын 27синдеги 490-номерлүү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому, ошондой эле 2005-жылдын Жалган Курандын 18де 76-номерлүү “2010-жылга чейин Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарын реформалоо Концепциясын бекитүү жөнүндөгү” Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы эсептелинген. Анын негизинде Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарын реформалоо Концепциясы кабыл алынган. Ушул документтер ички иштер органдарын реформалоонун көптөгөн концептуалдык суроолорун жөнгө салуучу актылары болуп калды. Мамлекет Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин тутумун жана түзүлүшүн кардиналдуу өзгөртүүгө багытталган ири масштабдагы кайра түзүү чечимин кабыл алды.

Концепцияда белгиленгендей, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин уюштуруучулук, штаттык-структуралык тутумун кайра түзүү боюнча чараларды иштеп чыгууда жана кабыл алууда терең функционалдык анализдин негизинде биринчи этапта ички иштер органдарын реформалоо каралган.

Бул кайра түзүүлөр өлкөнүн өнүгүшүнүн коопсуздугун камсыз кылуу боюнча талаптарды жана терроризм, диний экстремизм, мыйзамсыз курал-жарактарды, наркотикалык заттарды жайылтуу коркунучтарын эске алып, жарандык коомдун демократиялык принциптерин бекемдөө кызыкчылыгында жаңы коомдук-саясий жана социалдык-экономикалык шарттарга ылайык ишке ашырылган [3, 3-б.].

Ички иштер органдарынын тутумунда өткөрүлгөн административдик реформа көптөгөн оң натыйжаларга ээ. Ошол эле учурда Концепцияда кабыл алынган көпчүлүк жоболор жүзөгө ашырылбай калган. Тагыраак айтсак, бул мамлекеттик документте ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иши менен байланышкан көйгөйлөр жеткиликтүү чагылдырылган эмес. Акыркы жылдары мамлекеттеги коомдук-саясий, социалдык-экономикалык турмуштун туруксуздугунан наркотикалык заттарды мыйзамсыз айландыруу менен байланышкан куралдуу кылмыштардын саны өсүүдө. Калктын колунда куралдар мыйзамсыз калып, ички иштер органдарынын мыйзамсыз курал-жарактарды айландырууну көзөмөлдөө мыкты деңгээлде ишке ашып жаткандыгы байкалбайт. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун өркүндөтүү суроосу өзгөчө актуалдуулугун жаратууда. Ага карабастан учурдагы лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум мурдагы советтик тутумдан анчалык айырмаланбай, өзүнчө операциялар же ишмердүүлүк белгилүү бир уруксат алууну талап кылган. Лицензиялоо чөйрөсүнүн ченемдик-укуктук базасындагы кемчиликтер административдик тоскоолдуктарды жаратат.

Белгилей кетсек, Казакстан Республикасынын 2010-жылдан 2020-жылга чейинки укуктук саясат Концепциясында лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн олуттуу көгөйлөрүнө көңүл бөлүнгөн. Административдик укукту өнүктүрүүдө “бир тараптуу-бийликтик” принциптин негизинде түптөлгөн мамлекеттер менен мамлекеттердин, жарандар менен мамлекеттик эмес уюмдардын ортосундагы мамилелер калыптанган салттуу амалдар мүмкүнчүлүгүнөн келип чыгат. “Бийлик жана баш ийүү” принцибинен толугу менен баш тартуу мүмкүн эмес. Бирок өнөктөштүк-кызматташтык, функционалдык-кардардык, өзгөчө коргоочулук принциптерди колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү керек. Ушуга байланыштуу коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдардын ишмердүүлүгүнө мамлекеттик органдардын мыйзамсыз кийлигишүүсү үчүн тоскоолдуктарды түзүп, каттоо, уруксат берүүчүлүк-лицензиялык процедураларды жөнөкөйлөтүү иштерин улантуу керек [4].

Ошентип лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумду өркүндөтүү мамлекеттин жана коомдун учурдагы керектөөлөрүнөн келип чыгат. Административдик мыйзам өндүрүшүнүн жана практикада колдонушу, укуктун теориясынын жалпы кабыл алынган жана жаңы жоболору эң жогорку деңгээлде чагылдырылган. Башка тараптан ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин уюштуруу жана аларды көзөмөлдөө ишмердүүлүгү менен байланышкан иштерде көптөгөн чечиле элек көйгөйлөр бар. Ички иштер органдарынын башка мамлекеттик органдардын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктары салыштырмалуу кеңири эсептелинет. Бул ыйгарым укуктардын мүнөзү ички иштер органдарынын бөлүмдөрүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүктүн негизги субъектиси деп саноого мүмкүнчүлүк берет. Ошондуктан лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерди ишке ашыруунун практикасына, усулдарына, ыкмаларына жана нормативдик-укуктук базасына анализ жүргүзүү Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын бөлүмдөрүнүн жана бүтүндөй ички иштер

органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүн өркүндөтүүгө көмөктөшөт. Азыркы күндө лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмдөрдүн абалы ата-мекендик административдик-укуктук илиминде начар иштелип чыккан. Кыргыз Республикасында ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн көйгөйлөрү илимий жактан жетиштүү эмес деңгээлде негизделгендиги автор үчүн ушул чөйрөдө тема боюнча суроолорду изилдөөгө негиз болду.

Башка илимий программалар менен байланышы.

Диссертациялык изилдөө темасы Окумуштуулар Кеңешинин жыйынында 2013-жылы Чын Куран айынын 3дө бекитилген. Изилдөө темасы мамлекеттин, укуктун теориясы жана тарыхы кафедрасынын илимий-изилдөө ишинин планына кирет. (1.3.2.бөлүмү ОшМУнун юридика факультетинин илимий изилдөө иш планы).

Диссертациялык изилдөөнүн максаты болуп Кыргыз Республикасынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн азыркы абалына талдоо жүргүзүү менен ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүн өркүндөтүүгө багытталган сунуштарды иштеп чыгуу саналат.

Коюлган максаттарга жетүү үчүн төмөнкү **милдеттерди** чечүү сунушталат:

-Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүндө лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун ордун аныктоо;

-каралып жаткан ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү түшүнүк жана терминологиялык аппараттарды талдоо;

- лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүккө мүнөздүү изилдөө жүргүзүү;

-ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу мыйзамдарга талдоо жүргүзүү;

- ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ишмердүүлүгүнүн маселелери боюнча эл аралык мыйзамдардын ченемдерин жана чет өлкөлөрдүн тажрыйбасын окуп үйрөнүү;

-Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин ишке ашыруу боюнча практикалык ишмердүүлүгүн окуп үйрөнүү;

- лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун объектилерин көзөмөлдөөчү ишмердүүлүккө катышкан ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ж.б. бөлүмдөрүнүн уюштуруучулук ишмердүүлүгүн өркүндөтүү жолдорун аныктоо;

- ички иштер органдарынын изилденип жаткан ишмердүүлүгүн жөнгө салган ченемдик-укуктук базасын өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы болуп Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн теориялык жана практикалык маселелери Кыргыз Республикасынын административдик-укуктук илимине биринчи жолу диссертациялык изилдөө болуп киргизилип жаткандыгы эсептелинет. Бул иш ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмүнүн ишмердүүлүгүн уюштуруу менен байланышкан көйгөйлөрдү изилдөөнүн тобу болуп саналат. Мында мыйзам өндүрүшүндөгү боштуктар жана аларды чечүүнүн так укуктук жолдору аныкталган.

Жумуштун жаңылыгы коргоого чыгарылып жаткан негизги жоболордо камтылган, жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжасы менен да аныкталат.

Жактоого чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

1. Ченемдик-укуктук актыларында колдонулган түшүнүктүк аппаратты өркүндөтүү максатында, автор тарабынан “Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму”, “Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү” деген түшүнүктөр калыптандырылды.

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму-бул тиешелүү мыйзам актылары тарабынан физикалык жана юридикалык жактардын пайдалануусу үчүн чек коюлган, айлануудагы буюмдар жана предметтердин, көзөмөл алдындагы объектилердин иш алып баруу

чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салууну камсыз кылган милициянын ыйгарым укуктуу кызмат адамдарынын, бөлүмдөрүнүн жыйындысы.

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү милициянын атайын айгарым укуктуу бөлүмдөрү тарабынан уруксат берүү, уруксат берүүчүлүк тутум тарабынан орнотулган эрежелерди системалуу көзөмөлдөө, бузууларды алдын алуу жана тиешелүү мамлекеттик мажбурлоо чараларын көрүү боюнча аракеттердин топтому катары аныкталат.

2. Ок атуучу курал-жарактарды сатып алуу, сактоо жана алып жүрүү үчүн уруксат берүү эрежелерине кошумча талаптарды киргизүү зарылчылыгы негизделди. Атап айтканда, 1999-жылдын Кулжа айынын 9дагы №49 Кыргыз Республикасынын “Курал жөнүндө” мыйзамына ок атуучу курал-жарак сатып алууну каалаган жакка комиссиялык медициналык текшерүү милдеттүүлүгү боюнча сунуш киргизилген.

3. Текст жана жеке маалымдоо каражаттарында чагылдырылган маалыматтарды кыска мөөнөттүн ичинде жайылтуу, өндүрүү үчүн атайын техникалык мүнөзгө, параметрлерге ээ жана түстүү көчүрүү, басма материалдардын топтому катары “Түстүү басмадагы көбөйтүүчү – нускалоочу техника” түшүнүгү калыптандырылды.

4. Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун оптималдаштыруу, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүктүн формасын жана усулдарын өркүндөтүү үчүн ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү концепциясын иштеп чыгуу сунушу аргументтештирилди.

5. Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүн өркүндөтүү максатында лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун өнүктүрүүнүн негизги багыттары аныкталды:

- Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштер бөлүмүнө адистерди даярдоо;

-Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштер бөлүмүнүн аткарган иш жүктөмүнө жараша штаттык бирдиктерди оптималдаштыруу;

- Башка ички иштер кызматы, бөлүмдөрү, ошондой эле жарандык коом менен натыйжалуу карым-катнашы үчүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмдүн ишмердүүлүгүн координациялоо.

Диссертациялык изилдөөнүн теориялык жана практикалык мааниси. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалар ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү менен байланышкан түшүнүктөрдү иштеп чыгууга жана тактоого мүмкүндүк берди. Бул алардын бирдей, так чечмеленишине жана иш жүзүндө колдонулушуна шарт түзөт.

Автор тарабынан иштелип чыккан мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштар ички иштер органдарынын ишин лицензиялоонун жана уруксат берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында иштелип чыккан. Изилдөөнүн натыйжалары ички иштер органдарынын ишин өркүндөтүү боюнча сунуштарды андан ары иштеп чыгуу жана негиздөө үчүн негиз боло алат. Бул изилдөөнүн негизги жоболорун жана корутундуларын билим берүү мекемелеринде "Кыргыз Республикасынын административдик укугу", "Укук коргоо органдары" сабактарын үйрөнүүдө да колдонсо болот. Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүн уюштурууну өркүндөтүү боюнча сунуштар ички иштер органдарынын практикалык иш-аракеттеринде түздөн-түз колдонулушу мүмкүн.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Теманы тандоо, материал жыйноо, иргөө, топтоштуруу жана аны сыпаттоо изилдөөчү тарабынан жекече аткарылды. Иштин мазмуну жана натыйжалары басмадан авторлошсуз чыгарылды.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизги жыйынтыктары, теориялык жоболору, анын негизиндеги корутундулар жана сунуштар Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин "Мамлекеттин, укуктун теориясы

жана тарыхы” кафедрасында талкууланып, эл аралык илимий-практикалык конференцияларда апробациядан өттү.

Басылмалар: Изилдөөнүн маанилүү натыйжасы автордун 9 басылмаларында чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү илимий изилдөөнүн максаты, маселеси жана логикалуулугу менен шартталган. Иш киришүүдөн, алты бөлүктү камтыган үч баптан, корутундудан, колдонулган булактардын тизмесинен турат.

I БАП. ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫНЫН ЛИЦЕНЗИЯЛЫК-УРУКСАТ БЕРҮҮЧҮЛҮК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН ТЕОРИЯЛЫК-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ ЖАНА ТАРЫХЫЙ ӨНҮГҮҮСҮ

1.1 Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн теориялык-методологиялык негиздери жана изилденүү деңгээли

Диссертациялык изилдөөнүн үстүнөн иштөө процессинде мамлекеттик органдардын, тагыраак айтканда, укук коргоо органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү аспектилерин камтыган ата-мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын эмгектери пайдаланылды.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иш-аракеттерин уюштуруу боюнча алгачкы изилдөөлөргө М.И. Еропкинанын[17, 328-б.] жана Д.Н. Бахрахтын [25, 224-б.] эмгектери кирет. Укук коргоо органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү менен байланышкан суроолор төмөнкү россиялык окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган: Н.Н. Анисимовдун[26, 11-18-б.], К.С. Бельскийдин [46, 816-б.], Н.И. Буденконун [136, 285-б.], И.И. Веремеенконун [23, 69-80-б.], А.Б. Гормахтын [31, 170-б.], А.А. Долгополовдун [2, 165-б.], А.П. Кореневдун [10, 335-б.], К.И. Костылевдун [70, 172-б.], М.В. Савчуктун[16, 171-б.], Е.В. Титовдун [28, 198-б.], В.И. Шалашовдун [14, 141-б.], Е.Д. Шелковникованын[131, 105-б.] ж.б.

Белгилей кетүүчү жагдай алар илимий иштеринин маанилүүлүгүн эске алууда ички иштер органдарынын кээ бир бөлүмдөрүнүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн кээ бир иш-аракеттерин гана чагылдырышкан. Ошентип, атап айтканда, А.А. Долгополов[2, 165-б.] тарабынан жеке детективдик жана коргоо ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөнү ишке ашыруу чөйрөсүндө укук коргоо органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү менен байланышкан көйгөйлүү суроолор каралган. Н.Н. Анисимов[26, 18-б.] диссертациялык изилдөөсүндө негизги

көңүлдү укук коргоо органдарынын курал-жарактарды айландырууну көзөмөлдөөнү ишке ашыруудагы көйгөйлөргө бөлгөн. В.И. Шалашов[14, 141-б.] укук коргоо органдарынын жеке детективдик, коргоо ишмердүүлүгү жана курал-жарактарды айландыруу чөйрөсүндөгү лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүндөгү көйгөйлөрүнө анализ жүргүзгөн. Е.В. Титовдун [28, 198-б.] изилдөөсүнүн негизги объектиси жеке ишкердикти лицензиялоо болсо, С.А. Новиковдун [12, 340-б.] эмгегинде медициналык ишмердүүлүктү лицензиялоонун уюштуруучулук-укуктук аспектилерин чагылдырган. Жогоруда аталган эмгектер россиялык окумуштууларга таандык экенин белгилей кетүү зарыл.

Чет өлкөлөрдүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн укуктук жөнгө салуусунун тажрыйбасын окуп чыгууда А. В. Губанов[95, 164-б.], Д. Дуглас[87, 13-19-б.], Б. С. Крылов[19, 7-б.], эмгектери жардамга келди. Казахстан Республикасында лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүккө арналган алгачкы эмгек К.М. Бишманов [5, 92-б.] жана Х.Ю. Ибрагимовдун [5, 92-б.] «Казахстан Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум» аттуу окуу куралы эсептелинет. Бирок бул окуу куралы Казахстан Республикасынын Ички иштер министрлигинин окуу жайынын угуучулары үчүн иштелип чыккандыктан кандайдыр бир актуалдуу илимий көйгөйлөргө тиешеси жок.

Ата мекендик укуктук илимде ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумуна азыркы күнгө чейин атайын иштер каралган эмес. Өзүбүздүн окумуштуулардын изилдөөлөрүндө каралып жаткан көйгөйдүн кээ бир аспектилерин гана кезиктирүүгө болот. Ошентип А. Т. Молдобаевдин [6] “Кыргыз Республикасынын кылмыш-укуктук мыйзамдары боюнча курал жаракты айландыруу тартибине каршы аскер кылмыштары” деген диссертациялык изилдөөсүндө курал-жарак жана ок-дарыларды айландыруу боюнча аскердик мыйзамдарга таянып, Кыргыз Республикасынын жазык кодексинин жоболорун эске алуу менен курал-

жарактарды жана ок-дарыларды айландыруу чөйрөсүндөгү аскер кызматкерлеринин жоопкерчилиги каралган.

К. М. Осмоналиевдин[7] “Наркотикалык заттарды мыйзамсыз айландырууну эскертүү жана алдын алуунун кылмыш-укуктук чаралары (Кыргыз Республикасынын материалдары боюнча)” аттуу диссертациясында наркотикалык заттарды мыйзамсыз айландырууга таасир этүүчү чараларды колдонуу практикасына, наркотикалык заттарды мыйзамсыз айландырууну эскертүү жана алдын алууга кылмыш-укуктук чараларды укук коргоо органдарынын эффективдүү колдонууну камсыз кылууга көмөктөшүү үчүн анализ жүргүзүлгөн.

А. Н. Адиловдун “Кыргыз Республикасындагы коомдук тартипти коргоону өркүндөтүүнүн теориялык, укуктук жана уюштуруучулук негизи” аттуу диссертациялык изилдөөсүндө Россия Федерациясындагы жана КМШ өлкөлөрүндөгү коомдук тартипти коргоону бекемдөө жолдору, алардын мамлекеттик органдарынын жана жергиликтүү органдарынын практикалык иш-чаралары изилденген.

Бул эмгекте Кыргыз Республикасындагы коомдук коопсуздук кызматынын (коомдук коопсуздук милициясы) жана бөлүмдөрүнүн ишмердүүлүгүн жалпылоонун, анализ жүргүзүүнүн негизинде түзүлгөн, коомдук тартипти коргоо тутумун уюштуруунун, ошондой эле муниципалдык милицияны уюштуруунун моделинин илимий негизделген концепциясы иштелип чыккан [8].

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн кээ бир маселелери ички иштер органдарынын кызматкерлери жана окумуштуулар М. Ю. Абдылдаев, С. И. Бегалиев, Л. Я. Зеличенко, М. Т. Конгантиев, Ф. Ш. Кулов, С. Н. Наматбаев, К. М. Осмоналиев, И. А. Рыскулов, Л. Ч. Сыдыкова, В. Ш. Табалдиевалардын эмгектеринде каралган.

Бирок учурдагы көйгөй ушул учурга чейин комплекстүү монографиялык изилдөөнүн предмети болуп эсептелинген эмес. Бул көйгөйгө арналган өзүнчө басылмаларга карабастан, ички иштер органдарынын

кызматкерлеринин ортосунда лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүктүн түшүнүгү, формалары жана ыкмалары, анын чектери боюнча так көз караштар жок.

1.2 Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн тарыхый өнүгүүсү

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишин андан ары өнүктүрүү, өркүндөтүү максатында, мындай органдардын ишмердүүлүгүнүн тарыхый тажрыйбасына мониторингдик изилдөө жүргүзүү зарыл. Бир кезде В.И. Ленин мындай деп жазган: "Бүгүнкү күндө өзүңүздүн көйгөйлөрүңүздү жаңы ыкмалар менен чечүүнү үйрөнө албайсыз, эгер биздин кечээки тажрыйбабыз эски ыкмалардын туура эместиги көзүбүздү ачпаса" [50, 3-б.].

Өткөн тажрыйбаны чыгармачылык менен түшүнүү жана аны иш жүзүндө колдонуу андан ары өсүүнүн жана өркүндөтүүнүн булагы болуп саналат. Ушуга байланыштуу, Кыргызстандын ички иштер органдарынын тарыхын изилдөө чоң таанып билүүчүлүк, тарбиялык мааниге ээ.

Уруксат берүүчү система 17-18-кылымдарда Батыш Европа жана Падышалык Орусиянын аймактарында абсолюттук монархиялардын гүлдөп өнүгүү мезгилинде жаралган. Бул мезгилде монархиялык бийлик өзүнүн мамлекетинин субъектилерине полициянын катуу көзөмөлү, алардын жашоосун деталдуу жөнгө салуу сыяктуу бир катар контролдук функцияларды аткарган. Бул мамлекеттердин жарандары аларга берилген уруксаттын негизинде башка өлкөгө барууга, цехтерди же заводдорду ачууга укуктуу болгон.

Белгилүү бир аймактын чегинде кирүү, чыгуу жана жүрүү сыяктуу эркин жүрүү эркиндигине байланыштуу чектөөлөр Батыш Европа мамлекеттеринин жана Орусиянын падышачылык мезгилинде уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн келип чыгышы жана өнүгүү тарыхындагы уулуу учур болуп саналат. Андан кийин мындай уруксат берүү негизинен

полиция түзүмдөрүнө же ички иштер органдарына жүктөлгөн. Ушул түрдөгү "уруксат кагаздарынан", изилденип жаткан тармактагы прогрессивдүү жаңылануулардын натыйжасында, башка бардык "уруксатнамалар" экономикалык иш-аракеттер менен түздөн-түз байланышкан өзгөчөлүгүнө жана арналышына байланыштуу, атап айтканда, патент жана лицензия чөйрөсүндө пайда болду.

Куралдардын пайда болуу тарыхы адамзаттын өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабына түздөн-түз байланыштуу. Бул адамзаттын билиминин өркүндөшүн жана өз мезгилиндеги технологиялардын өнүгүшүн чагылдырат, буга байланыштуу курал адамдар үчүн ар дайым актуалдуу болуп келген. Коомдун өнүгүшү жана мамлекеттин түзүлүшү менен курал-жарактар кызмат кылып, анын кызыкчылыктарын коргоого кызмат кылат. Коом ар дайым жарандардын арасындагы куралдардын укуктук статусун өзүнүн укуктук ченемдери менен жөнгө салып келген. Бул белгилүү бир коомдун өнүгүшүнүн тарыхый жана маданий деңгээлине байланыштуу болгон.

Кыргыздардын тарыхына кайрылып, илимпоздор “Тышкы кол салуу коркунучу, уруулардын тез-тез кагылышуусу кыргыздарды ар дайым аскердик аракеттерге даяр болууга мажбур кылган. Алар талыкпас атчандар гана эмес, курал-жарактарды чеберчилик менен колдонгон эр жүрөк жоокерлер эле ” [51, 19-б.].

Жалпылап айтканда, “кыргыздардын согуштук куралдары түрлөрү боюнча бөлүнгөн:

- 1) чабуул коюучу согуш куралдары - душманды жакын жана кол күрөштө жеңүүгө арналган: кылычтар, найза, айбалта (согуш балта);
- 2) аралыктан күрөшүүнүн чабуулчу куралдары: жаа менен жебе, б.а ыргытуу куралы;
- 3) коргонуу куралдары - жоокерди согуштагы жеңилүүдөн коргоого арналган: калкан, курал-жарак, колун, бутун, көкүрөгүн, башын жана денесин коргоочу зоот [52, 136-б.].

Кошмо Штаттардагы кырдаалды белгилөө керек, бул штаттын жарандарына узак мезгилдерден бери курал-жарак сактоого жана алып жүрүүгө уруксат берилген. 1791-ж."Укуктар жөнүндө Билдин" II беренесинде АКШнын учурдагы Конституциясында: "... эркин мамлекеттин коопсуздугу үчүн жакшы уюшулган элдик кошуундун болушу керек болгондуктан, элдин курал сактоо жана курал көтөрүү укугу бузулбашы керек ..." деп жазылган [53].

Батыш Европа өлкөлөрүндө курал өндүрүүчүлөрдү же сатып алуучуларды полициядан атайын уруксат алууга милдеттендирген кыйла катуу талаптар коюлган.

Россиянын мыйзамдары өнүгүү процессинде курал-жаракка көзөмөлдү натыйжалуу жүргүзүүгө аракет кылды. "Благочиния Уставы" (1782-жылдагы Полициянын Уставы) сыяктуу документке "уруксат берилген жана дайындалган" адамдарга гана курал алып жүрүүгө уруксат берилген [54] .

Революцияга чейинки Россиянын кийинки мыйзам актылары дагы курал колдонуу эрежелерин жөнгө салган. Ошентип, Жаза кодексинде 1885-жылы чыккан №8 бөлүмдө "белгиленген коопсуздук эрежелеринен жеке коопсуздугун коргоо үчүн курал-жарак же порохту мыйзамсыз жасагандыгы жана сактагандыгы" үчүн кылмыш жоопкерчилиги каралган [55].

Көчмөн кыргыз коомунда куралга өзгөчө көңүл бурулган, анткени өзүнүн куралы болгон адам анын тең укуктуу мүчөсү деп эсептелген. Кыргыздардын каада-салт мыйзамдарынын ченемдерине ылайык, аңчылыкка керектүү буюмдар, ошондой эле аскер техникасы күчтүү кайтарууга алынган.

Көчмөн коомдо казактарда да, кыргыздарда да муундан-муунга көркөм сөздөр, макал-лакаптар, афоризмдер, тыюу салуулар жана белгилер түрүндө өтүп, курал-жарак менен иштөөнү жөнгө салууга багытталган бир нече так сакталган эрежелер болгон. Анан бара-бара алар документалдуу формага өтө башташты: "... курал-жараксыз эч бир кыргыз эл чогулушуна чыкпасын. Куралсыз адамдын үнү жок болчу, кичүүлөр ага жол бере алышкан жок. Курал көтөрө алгандардын бардыгы (султандардан башкасы) ханга жана эл

башкаруучуларга жыл сайын мүлкүнүн жыйырмадан бир бөлүгүн берип турушчу. Ар бир муундун, уруунун жана бөлүнүүнүн өзүнүн тамгасы (гербдин ордун басуучу белги) болушу керек. Бул тамгалар бир эле мезгилде таратылып, аларды бардык малга жана мүлккө жүктөө, кимге таандык экендигин айырмалоо милдети жүктөлдү " [56, 26-б.; 57, 368-б.].

Белгилей кетсек, кыргыз коомчулугунда куралдын көзөмөлсүз колдонулушу кысымга алынган. Ошентип, «кыргыздардын жалпы мыйзамы оордотуучу жана жеңилдетүүчү жагдайларды эске алган бир катар ченемдерди камтыган. Курал колдонуу менен кылмыш жасоо "Зордук-зомбулук жагдайларына киргизилген ...: [58, с. 111].

Мисалы, 1893-жылдагы бидатта бул жөнүндө төмөнкүчө көрсөтүлгөн: "Эгерде ууру жаракат келтирсе, аларга өзгөчө жаза колдонулат жана уурулук үчүн жазасы күчөтүлөт". Буга байланыштуу Н. И. Гродеков мындай деп жазган: "Кара-кыргыздардын арасынан ууруну кармагандар аны байлап салышат, андан кийин аны бир адам талдап чыкканга чейин, денелик жазага тартышат (jabr kasetet). Кылмыш иши чечиле электе жазанын адилетсиздигин четке какпастан, Кунакбай (Ауле-Ата районунун Талас өрөөнүнүн бийи - С.К.) ууруну пара менен кармаган же найза же балта (айбалта) менен куралданган учурлар үчүн бул салтты тактайт " [58, 114-б.].

Куралды колдонуп кылмыш жасаган адамга жаза башкага караганда катаал болгон. Эгерде кандайдыр бир куралдын жардамы менен жасалган болсо, уурулук үчүн жоопкерчилик жогорулаган. Мындай кылмыш бирөөнү ур-токмокко алуу же жаракат келтирүү менен коштолгон учурларда, жоопкерчилик эки эсе күчөтүлгөн.

Тарыхый факт - бул талаш-тартыштар жана чыр-чатактуу кырдаалдар муздак куралдын жардамы менен чечилген. Мисалы, эгерде киши өлтүргөн жак жакын туугандары кылмышкердин өлүм жазасына тартылышын каалабаса, анда алар биринчи кезекте жабыр тарткан тарапка айып пул (кун) төлөөгө аракет кылышкан, эгер тараптар өз ара келишимге келишпесе, анда маселе эки тараптын тең дуэлинде чечилген. Талашып жаткан эки тараптын

тең тандалган кишилери мушташуу куралы менен дуэлге барышкан, натыйжада алардын бири каза болгон.

Кыргыздардын каада-салт мыйзамына ылайык, "адам өлтүрүүгө аракет кылуу" бычак айыбы "- (бычак үчүн айып) түрүндө 1ден 3 эселенген өлчөмдө жазаланат" [58, 91-б.].

Кыргыз элинин эң чоң оозеки чыгармасы "Манас" бул кыргыз элинин турмушунун энциклопедиясы. Бул булактан сиз курал-жарак менен байланышкан бай лексиканы таба аласыз. Демек, "ок атуучу куралдардын аттары эпосто көптөгөн терминология менен берилген". Бай терминология жаа, жебе, учтар жана башка деталдар менен байланыштуу, ... "Манастын" саптарында кылыч көптөгөн аттары келтирилген", "Манас "эпосунда жыйырмадан ашык кыргыз жоокерлеринин согуштук кийимдери, коргонуучу куралдардын аттары камтылган" [58, 116-б., 114, 109, 119].

Курал көтөрө алгандардын дээрлик бардыгы кол менен каалаган жерден аңчылык кылуу укугуна ээ болушкан. Бул учурда, ошол кездеги адамдар тарабынан аңчылыкка бардык жерде эмес, айрым жерлерде гана жол берилет деген түшүнүктөр болгон. Адам же мал жайгаштырылган жаныбарлардын тузагына же капканга түшкөндө, дал ушул шаймандардын жайгаштырылгандыгы эске алынган. Капкандарды жайгаштыруу үчүн мергенчи тандаган жер айылдан алыс аралыкта болуш керек. Койчулар көбүнчө малдарын жайыш үчүн кетишет, бул учурда аңчы келтирилген кесепеттерге жараша жооптуу болгон. Андан кийин, адам белгиленген эрежелерди бузбаса, анда ал эч кандай жоопкерчилик тартпаган.

Куралдарды алып жүрүү тартиби өзгөчө каралган: "... ар кандай курал менен хан чатырга кирүү душманга гана ылайыктуу, ошондуктан аны толугу менен бейпил саякатчы тарабынан кыргыздардын тынч үйүнө алып келүүгө тыюу салынат. Куралчан эгерде кимдир бирөө болсо, анда хан чатырдын артында жөлөнүп турушу керек (хан чатырдын алды анын кире беришинин эки жагында коюп кирүү керек болгон). Хандын алдына кирүү учурунда колунда камчы болбошу керек. Ушул эрежелерди бузган адам, өзгөчө жазага

тартылбаса дагы (буларды ханга карата бузган учурларды кошпогондо), ага ар дайым айыл адамы тарабынан өтө эле назик мамиле жасалып, ага кунак-акы, акысыз бекер сый тамактан баш тартуу каралган" [59, 293-б.].

А.Тализин кыргыз куралдары жөнүндө мындай деп жазган: “Айрым манаптар мурдагы аскердик эрдиктеринин ардактуу эстелиги катары баш кийим, найза, жаа, жебе, согуш кийимдерин толугу менен сактаган” [60, 28-б.].

Бул кыргыздардын курал-жаракка болгон ыйык мамилесинен кабар берет.

Жогоруда айтылгандар куралды колдонуунун жол-жобосун жөнгө салуучу көптөгөн эрежелердин бар экендигин айгинелейт. Бул казактар менен кыргыздардын көчмөн коомунда кеңири тараган. Ошентип, курал-жарактарга шилтемелер адам өлтүрүү, жазалоо, аңчылык же коомдук тынчтык жана коопсуздук маселелерин жөнгө салуучу биздин мезгилге чейин келип жеткен ар кандай документтерде кездешет.

Ошентип, диссертациялык иштин алкагында Кыргызстандын тарыхын изилдөөнү аяктагандан кийин, биз кыргыз милициясынын түптөлүү этаптарын карайбыз.

Тилекке каршы, тарыхый адабиятта кыргыз милициясынын ишмердүүлүгүн чагылдырган толук сүрөттөө жок. Акыркы жылдары гана ИИМдин түзүлүшү, өнүгүшү жана ишмердүүлүгүнүн тарыхый жана укуктук маселелери боюнча басылмалар чыга баштады. Негизинен, бул маселелер 1917-1991-жылдар аралыгында каралган.

Лицензия берүү чөйрөсүндөгү мыйзам чыгаруу жана укук колдонуу маселелери мамлекетке жана бүтүндөй коомго мүнөздүү болгон тарыхый өзгөрүүлөрдүн натыйжасында пайда болот, ошондуктан аларды чечүү жолдору техникалык прогресске дал келиши керек. Ушуга байланыштуу, биз Кыргыз Республикасында уруксат берүүчү саясаттын тарыхый өнүгүшүнүн айрым этаптарын талдоону негиздүү деп эсептейбиз.

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн институтунун келип чыгышы жана анын өнүгүшү Совет бийлигинин үстөмдүгү өкүм сүргөн мезгил менен тыгыз байланышта.

Советтик милицияны уюштуруунун укуктук негизи РСФСРдин Ички иштер Эл Комиссариатынын "Жумушчу милиция" жөнүндө 1917-жылдын Жетинин айынын 10дагы токтому болгон [61, 6-б.].

1917-жылдын аягында жана 1918-жылдын башында Орто Азиянын жана Казакстандын бардык шаарларында жергиликтүү Советтер РСФСРдин НКВДнын "Жумушчу милициясы жөнүндө" жарлыгын жана Ташкен депутаттар кеңеши тарабынан иштелип чыккан жана Түрк БШК тарабынан бекитилген "Кызыл гвардия жөнүндө жобону" жетекчиликке алып, массалык бандитизмден, басмачылардан өзүн-өзү коргоо үчүн милиция бөлүмдөрүн жана отряддарын түзүшөт [62].

1918-жылы Бештин айынын 10да РСФСРдин Эл Комиссарлар Кеңеши (СНК) тарабынан жарыяланган "Куралдарды тапшыруу жөнүндөгү Декрет" [63] полициянын лицензиялоо тутумун ишке ашыруу боюнча иш-аракетинин укуктук негизи болуп калган. Мындай ченемдик актынын кабыл алынышына, катталбаган куралдардын ири көлөмдөгү мыйзамсыз жүгүртүлүшү, кылмыштуулукка каршы эффективдүү күрөшүү зарылдыгы, ошондой эле революциялык мезгилдерде укуктук жөнгө салуунун өзгөчө жана мүнөздүү ыкмаларын колдонуу сыяктуу факторлор себеп болгон. Куралдарды катаал түрдө тапшыруу жөнүндөгү Жарлык жөнөкөй калкка таандык ок атуучу куралды жана учтуу куралды тапшырууга милдеттүү, курал-жаракты жашырууга аракет кылгандыгы же алардын тапшырылышына каршылык көрсөткөнү үчүн соттолгон күнөөлүү адамдар бир жылдан он жылга чейинки мөөнөткө эркиндигинен ажыратууга жазаланган. Жарлыктын кабыл алынышы менен курал-жарак сактоого жана алып жүрүүгө мурда берилген бардык уруксат документтери юридикалык күчүн жоготту. РКП (Б) комитеттеринин сунушу боюнча бир адамдын мылтык жана бир револьверден көп түшпөсө, курал-жарактарын тартып алышпаган.

1920-жылы Теке айынын 28де РСФСР Эл Комиссарлар Кеңешинин "Аңчылык жөнүндө" Декрети кабыл алынып, анда аңчылык куралдарына ээ болуу укугу берилген адамдардын чөйрөсү чектелген. Бул актыга ылайык, эми мергенчилик билети бар жарандар гана мергенчилик куралын колдоно алышкан [64].

1920-1930-жылдары полициянын түзүмү жана функционалдык максаты олуттуу өзгөрүүлөргө учурады. Мамлекеттик аппараттын түзүүчү бөлүгү үчүн жаңы милдеттерди коюу, б.а. коомдук тартипти коргоо органдары тарабынан, ошол мезгилде өлкө жүргүзгөн жаңы экономикалык реформалардан улам, мисалы, индустриялаштыруу, коллективдештирүү, кылмыштуулукка каршы жигердүү күрөшүү, укук коргоо органдарынын негизги багыттарынын так градациясына алып келген.

Адамдардын аңчылык сыяктуу иш-аракеттеринин түрлөрү, ошондой эле курал-жарак сатуунун өзгөчөлүктөрү мыйзам деңгээлинде консолидацияланган [65].

Ички иштер органдарынын муздак куралга карата лицензиялык ыйгарым укуктарын камсыз кылган ченемдик укуктук документ Борбордук Аткаруу Комитетинин жана СССР Эл Комиссарлар Кеңешинин 1935-жылдын Жалган Куран айынын 29дагы "Бейбаштыкка каршы күрөшүү чаралары жөнүндө" токтому болгон [66].

Жогорудагы жарлыкка ылайык, тиешелүү уруксат кагаздары жок, канжар, кылыч, фин бычактарын жана ушул сыяктуу учтуу куралдарды жасоого, сактоого, сатууга, ошондой эле алып жүрүүгө байланышкан иш-чаралар мыйзамсыз деп табылган. Бул документте НКВД органдары тарабынан бычактарды жасоо жана сатуу эрежелеринин так сакталышына административдик көзөмөл жүргүзүү каралган. Согуш курал-жарактары менен соода жүргүзүү мамлекеттик жана кооперативдик сооданын адистештирилген дүкөндөрүндө гана жүргүзүлүшү мүмкүн жана милициянын катуу көзөмөлүндө болгон.

Лицензиялоо тутумун андан ары өркүндөтүүгө полициянын катышуусу, албетте, чоң роль ойногон, буга байланыштуу Элдик Комиссарлар Кеңеши 1920-жылы Теке айынын 12де "Ок атуучу куралды чыгаруу, сактоо жана алар менен иштөө жөнүндө" токтом кабыл алган [67]. Бул документке ылайык, милицияга чек менен биргеликте курал берүү жана сактоо эрежелеринин аткарылышын көзөмөлдөө милдети жүктөлгөн. Элдик Комиссарлар Кеңеши тарабынан кабыл алынган "Ок атуучу куралды чыгаруу, сактоо жана аны менен иштөө жөнүндө" жарлык административдик жоопкерчилик менен катар, ок атуучу куралды мыйзамсыз сактагандыгы үчүн сот жоопкерчилигин камсыздап, анда кеминде 6 айлык мөөнөткө жаза колдонулган [26, 33-б.]. Жоопкерчилик концлагерге 3 айга чейин камакка алуу түрүндөгү жазаны камтыган [68, 66-б.].

РСФСР Элдик Комиссарлар Кеңешинин 1924-жылдын Теке айынын 9дагы жарлыгы менен [69] курал-жарактын жана ок-дарылардын түрлөрү кененирээк келтирилген. Ок атуучу куралдар менен соода кылуу ИИМдин уруксаты менен жүргүзүлгөн. Ошол эле жылы биринчи жолу Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин токтому менен бүткүл СССР боюнча бирдиктүү тартипти орнотуу максатында, өлкөнүн аймагында жайгашкан бардык курал-жарактар, ок-дарылар жана жардыргыч материалдар "А", "Б" жана "С" үч категорияга бөлүнгөн. Тынчтык шартында калкты куралсыздандыруу зарылдыгы (жарандык согуштун аягы ушул мезгилге таандык) токтомго аскердик куралды (согуштук) жүгүртүүдөн алып чыгууга мүмкүндүк берүүчү ченемдерди киргизүүнү талап кылган [26, 33-34-бб.].

1924-жылы Бештин айынын 12де СССРдин Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитети "Куралдарды, ок атуучу куралды, жарылуучу снаряддарды жана жардыргыч материалдарды өндүрүү, соода кылуу, сактоо, пайдалануу, эсепке алуу жана ташуу тартиби жөнүндө" токтом кабыл алган [70, 71-б.]. Ошентип, жарылуучу материалдар менен иштөө үчүн атайын режим орнотулган. Жаңы кабыл алынган ченемдик укуктук актыларда,

негизинен, 1917-жылдагы Октябрь революциясына чейин падышалык Россиянын аймагында колдонулган ушул сыяктуу мыйзамдар кайрадан чагылдырылган, ошол эле учурда алардын жетишерлик принципиалдуу жаңы жоболору болгон.

Лицензиялоо тутумун андан ары өркүндөтүүдө Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин жана Элдик Комиссарлар Кеңешинин токтому жана РСФСРдин Элдик Комиссарлар Кеңешинин 1927-жылдын Тогуздун айынын 8де кабыл алган токтому олуттуу роль ойногон. Бул регламентке ылайык, административдик-укуктук бөлүмдөрдүн түзүмдүк бөлүмдөрүнүн тиешелүү органдарынын курал-жарак жүгүртүлүшүн көзөмөлдөө боюнча ыйгарым укуктары кеңири бөлүштүрүлдү. Кабыл алынган токтомдорду колдонуу практикасынын натыйжалуулугун жогорулатуу максатында волосттук милицияга жана райондук административдик бөлүмдөргө уруксат берүү жана аңчылык мылтыктарын каттоого ыйгарым укук берилди. Белгилей кетүүчү жагдай, алардын иштөө мөөнөтүнө уруксат берүүчү документтер чексиз негизде берилген, ал эми өлкөнүн кээ бир аймактарында мылтыктык мергенчилик куралды алууга, сактоого жана колдонууга уруксат талап кылынган эмес, аны каттоодон өткөрүү гана керек болчу. Шайлоо укугунан ажыратылган адамдар белгилүү бир жагдайларга байланыштуу курал колдоно алышкан жок [71, 98-99-бб., 112-114, 177-178].

30-жылдардын башында лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн өнүгүшү, административдик көзөмөл жаатындагы полициянын функцияларын кеңейтүү жана конкреттештирүү максатында өзүнүн логикалык уландысын тапты. 1930-жылы Бугу айынын 26сында РСФСРдин Эл Комиссарлар Кеңеши тарабынан кабыл алынган токтомго ылайык [72], мылтык, аңчылык куралын алууга, сактоого жана колдонууга уруксат үч жылдык мөөнөткө бериле баштаган.

1932-жылы Үчтүн айынын 1де Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин жана РСФСРдин Эл Комиссарлар Кеңешинин токтому менен Жумушчу жана дыйкан милициясы жөнүндө жобо чыгарылган, ага

байланыштуу кылмыш-процессуалдык жана жарандык-процесстик кодекстерге өзгөртүүлөр киргизилген, бул лицензиялоо чөйрөсүндөгү ички иштер органдарынын ишине таасирин тийгизген. Ошентип, мисалы, РСФСР Эл Комиссарлар Кеңешинин 1932-жылдын Бирдин айынын 17деги жарлыгы менен [73] аңчылык жана спорттук куралды, алар үчүн ок-дарыларды, жардыргыч заттарды жана жардыргыч заттарды чыгаруунун, сактоонун жана колдонуунун жаңы тартиби белгиленген. Милиция тиешелүү уруксат кагаздарын берип, белгиленген эрежелердин сакталышын көзөмөлгө алган.

1935-жылы Теке айынын 21де СССР Эл Комиссарлар Кеңеши "Мөөр жана штамптарды өндүрүү жана аларды колдонуу жөнүндө" токтом кабыл алынган [74]. Бул документ штамп жана гравюра ишканаларын ачууга уруксат берүү тартибин жөнгө салууга багытталган.

30-40-жылдар аралыгында, курал жүгүртүү чөйрөсүндө лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн негизги чөйрөсүндө өзгөчө тенденция калыптанган. Дагы бир белгилей кетүүчү нерсе, башка мамлекеттик органдар сыяктуу эле, элдик кошундун ишмердүүлүгү ар кандай мыйзам алдындагы актылар жана ведомстволук актылар менен жөнгө салынган.

Жалпысынан, Советтик Кыргызстандын ички иштер органдарынын ишин укуктук жөнгө салуу СССРдин курамына кирген башка республикалардан айырмаланган эмес. 1936-жылга чейин РСФСРдин курамында Кыргызстан автономиялуу республика катары жашап келген жана ошого жараша РСФСРдин өкмөтү тарабынан чыгарылган бардык чечимдер жана токтомдор, анын ичинде Кыргызстандын аймагында да милдеттүү түрдө аткарылып келген.

Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде ички иштер органдарынын лицензиялык иши СССР Жогорку Советинин Президиумунун 1941-жылдын Кулжа айынын 22синдеги № 22 Указы менен жөнгө салынган.

Согуштан кийинки мезгилде лицензиялоо тутуму жаатындагы ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн ченемдик укуктук базасын андан ары өзгөртүү, 1958-жылы СССРдин жана союздук республикалардын

Кылмыш-жаза мыйзамдарынын негиздерин кабыл алуу, ошондой эле 1960-жылы Тогуздун айынын 27синде РСФСРдин Кылмыш-жаза кодексинин күчүнө кириши менен байланыштуу болгон [75]. Жогорудагы документтер жарыялангандан кийин, уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн маселелери мыйзам чыгаруу формасына ээ боло баштады.

30-60-жылдары коомдун ар кайсы чөйрөлөрүндө күчтүү уулардын, радиоактивдүү жана башка зыяндуу заттардын кеңири колдонулушунан улам, полицияга түздөн-түз уруксат берүү тутумуна түшкөн заттарды көзөмөлдөө милдети жүктөлгөн.

1968-жылдын Жетинин айындагы СССР Жогорку Советинин Президиумунун Указына ылайык, коомдук тартипти сактоо министрлиги СССРдин Ички иштер министрлиги болуп өзгөртүлдү. 1969-жылы Кыргыз ССРинин Ички иштер министрлигинин структурасында түп-тамырынан бери өзгөрүүлөр болуп, ага байланыштуу бөлүмдүн бир нече көз карандысыз түзүмдүк бөлүмдөрү, анын ичинде коомдук тартипти сактоо бөлүмү түзүлгөн.

1971-жылдын Аяк Оона айынын 22де СССР Ички иштер министрлигинин буйругу менен союздук республикалардын Ички иштер министрлигинин уюштуруу-инспекциялык дирекциялары (башкармалары) штабга айландырылган.

1972-жылы СССР Министрлер Кеңеши "СССРдин Ички иштер министрлиги жөнүндө" Жобону, ал эми 1973-жылы "Коомдук тартипти коргоо жана кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө советтик милиция кызматкерлеринин негизги милдеттери жана укуктары жөнүндө" СССР Жогорку Советинин Президиумунун Указын жана "Советтик милиция жөнүндө" Жобону кабыл алган [76, 42-б.]. Жогоруда аталган мыйзам актыларынын бардыгы ички иштер органдарынын жаңы уюштуруу-укуктук структурасын алдын-ала аныкташкан, алар райондук деңгээлде бирдиктүү полиция органдарын түзүүгө, ошондой эле аба транспортунда полиция сыяктуу принципалдуу жаңы түзүмдүк бөлүмдү түзүүгө багытталган.

Ошондой эле, масчылык, митечилик жана бейбаштык сыяктуу коомго каршы көрүнүштөргө каршы күрөшүү боюнча техникалык тапшырма кеңейтилди.

1975-жылы Теке айынын 23дө СССР Министрлер Кеңешинин "Аңчылык мылтыктарын алуунун, эсепке алуунун жана сактоонун бирдиктүү тартибин белгилөө жөнүндө" токтомунун [77] кабыл алынышы менен, ошондой эле "Ок атуучу куралды алуу, каттоо, колдонуу жана сактоо эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчилик жөнүндө" Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун Указы кабыл алынган. курал-жарак "коомдук тартипти сактоодо жана кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн ролу эбегейсиз жогорулаган. Ички иштер органдары Кыргыз ССРинин Госгортехнадзору, саламаттыкты сактоо жана элге билим берүү органдары менен биргеликте уруксат берүүчү жол-жобосу белгиленген объектилердин жана заттардын сакталышын, коомдук тартипти чыңдоо жана мыйзам бузууларга жол бербөөнү камсыз кылышкан.

Тиешелүү органдар тарабынан берилген уруксат кагаздарына ылайык, атайын дүкөндөрдө ок атуучу куралдар сатылып жаткан. Куралдын бул түрүн сатып алуу укугу СССРдин эрезеге жеткен жарандарына берилген, б.а. 18 жаштан. Аңчылык билети - бул мергенчилик куралын сатып алууга укук берген документ, андан кийин ал сатып алынган күндөн тартып бир айдан кечиктирбестен ички иштер органдарында милдеттүү түрдө каттоодон өтүшү керек.

Биздин оюбузча, бул жарлыктын мааниси ушул ченемдик укуктук актынын аракети, башка административдик жана укуктук чаралар менен катар, белгиленген коомдук тартипти үзгүлтүксүз бузган адамдардан, анын ичинде алкогольдук ичимдиктерди кыянаттык менен пайдаланган же психикалык бузулууларга дуушар болгон адамдардан куралды тартып алууга багытталган. Курал ээсине сактоо шарттарын жана аны колдонууда коопсуздук чараларын сактоо милдеттендирилет.

Ошентип, токтом менен уруксат берүүгө тыюу салынган адамдардын тизмеси аныкталды, ал эми берилгендер жараксыз деп табылган же жөн эле жокко чыгарылган.

Белгилей кетүүчү нерсе, бул документ ушул тизмеге кирген адамдардын категорияларынын так аныктамасын ачкан эмес: алкогольдук ичимдиктерди кыянаттык менен пайдаланган жана коомдук тартипти системалуу түрдө бузган, бул табигый түрдө бул терминдерди иш жүзүндө ар кандай чечмелөөнү жана ар кандай кыянаттык менен пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн пайда кылган.

Курал-жаракты жарандар тарабынан сактоонун тартиби СССРдин Ички иштер министрлигинин 1975-жылдын Теке айынын 23дөгү №646 токтомуна ылайык иштелип чыккан. СССРдин Ички иштер министрлигинин ведомстволук көрсөтмөлөрү менен аныкталган. Ошентип, мисалы, ушул ченемдик укуктук актыга ылайык, аңчылык мылтыктары атайын сумкада, чачылган, октору, гильзалары чыгарылган абалда сакталышы керек [26, 36-37-бб.].

1976-1980-жылдар аралыгында ок атуучу куралды жана жарылуучу материалдарды колдонууга байланыштуу кылмыштуулукка каршы натыйжалуу күрөшүүнүн алкагында ок атуучу куралдарды, ок-дарыларды же жарылуучу заттарды мыйзамсыз алып жүргөндүгү, сатып алгандыгы, даярдагандыгы же саткандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилиги күчөтүлгөн.

СССР Ички иштер министрлигинин 1987-жылдын Бугу айынын бдагы буйругу менен уруксат берүү тутумун киргизүү боюнча ички иштер органдарынын иши жөнүндө нускама бекитилген. Бул актта биринчи жолу ички иштер органдарынын милдеттери, атайын колдонуунун режими орнотулган буюмдарды жана заттарды алуу, эсепке алуу, сактоо, ташуу жана пайдалануу эрежелеринин бузулушун алдын алуу өзгөчө көлөмдө жана конкреттүү түрдө баяндалды. Белгилей кетүүчү нерсе, бул тизмеге курал-жарак жана ок-дарылар менен катар жарылуучу заттар, ошондой эле бир катар башка заттар кирет: уулардан мөөр жана штамптарга чейин.

Бул нускада уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин тизмеси, ошондой эле ИИМдин ишканаларга, уюмдарга жана мекемелерге ок атуучу куралды, алар үчүн ок-дарыларды, муздак куралды алууга, сактоого жана ташууга, ошондой эле ок атуучу тирөөчтөрдү, стенддерди жана тир атуучу жайларды, курал-жарак жана ок-дарыларды саткан дүкөндөрдү ачуу жана иштетүүгө уруксат берүү боюнча компетенциясы аныкталды.

СССРдин Ички иштер министрлигинин 1987-жылдын Бештин айынын 1де №246 буйругу менен ок атуучу куралды, ошондой эле алар үчүн ок-дарыларды алуу, ташуу, сактоо, эсепке алуу жана колдонуу, муздак куралдарды жасоо, ок атуучу тирлерди, тир атуучу жайларды, атуу жана аңчылык аянтчаларын, курал оңдоочу жайларды ачуу; ок атуучу куралдар, ок-дарылар жана мергенчилик бычактар менен соода кылуу тартибин жөнгө салган көрсөтмө бекитилген.

1987-жылы жактырылган ушул эки маанилүү документ көптөгөн постсоветтик мамлекеттер үчүн "Курал жөнүндө" мыйзамдарды даярдоонун жана кабыл алуунун укуктук негизи болуп калды деп эсептейбиз.

Токсонунчу жылдары Кыргызстанда, ошондой эле постсоветтик мейкиндикте курал, жарылуучу заттарды колдонууга, ошондой эле жеке детективдик жана коопсуздук иштерин жүзөгө ашырууга байланышкан кылмыштардын саны кыйла көбөйгөн.

1991–1992-жылдар аралыгында Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун өнүктүрүү жаңы экономикалык реформаларды киргизүү зарылчылыгынан улам келип чыккан. Ушул шарттарда мамлекет жеке ишкердикти активдештирүүгө кызыкдар болгон, бирок аны мамлекеттик жөнгө салуудан тышкары жүзөгө ашыруу мүмкүн болгон эмес. Жарандардын укуктарын коргоону, ошондой эле Кыргызстандын экономикалык коопсуздугун натыйжалуу камсыз кылуу үчүн мыйзамдуу ыкмаларды киргизүү зарыл, алардын бири катары лицензиялоо эсептелинген.

Кыргызстан СССРдин мүчөсү болгондуктан, башка аткаруу бийлик органдары менен катар укук коргоо органдарынын ишин ошол мезгилде колдонулуп жаткан бирдиктүү мыйзамдарынын негизинде жөнгө салат. Чындыгында, СССРдин мүчө-мамлекеттери мамлекеттик суверендүүлүк жөнүндө декларацияларды кабыл алгандан кийин мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгүнө киришти. 1991-жылы СССР кулап, республикалардын көз карандысыздыгы жарыялангандан кийин, бул мамлекеттерде иш жүзүндө жок болгон мыйзамдардын жаңы бутактарын түзүү маселеси келип чыккан. Бул укук коргоо мыйзамдарынын маселелерине дагы тиешелүү болгон. 1991-жылы кабыл алынган "Советтик милиция жөнүндө" СССРдин Мыйзамы, СССР Жогорку Кеңешинин Президиумунун 1973-жылдын Кулжа айынын 8деги "Коомдук тартипти коргоо жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча Советтик милиция кызматкерлеринин негизги милдеттери жана укуктары жөнүндө" мурда колдонулган Указын жокко чыгарган [78, 17-б.].

1993-жылы Кыргыз Республикасынын Конституциясы кабыл алынгандан кийин, укук коргоо органдарынын ишинин негизин уюштуруу үчүн мыйзамдык базаны жаңыртуу зарылчылыгы келип чыккан.

Ушуга байланыштуу 1994-жылдын Үчтүн айынын 11де Кыргыз Республикасынын №1360 "Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө" Мыйзамы кабыл алынган. Ушул Мыйзам Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын милдеттерин, алардын ишинин принциптерин, укуктук статусун, милдеттерин жана укуктарын, ички иштер органдары (кызматкерлери) тарабынан физикалык күчтү, атайын каражаттарды жана кызматтык куралды колдонуунун тартибин, ички иштер органдарынын кызматкерлерин укуктук жана социалдык жактан коргоо кепилдиктерин, каржылоону жана материалдык-техникалык камсыздоо, кызмат көрсөтүүнүн тартиби, ошондой эле мыйзамдуулуктун кепилдиктери жана ички иштер органдарынын ишинде жарандардын укуктарын камсыз кылууну аныктады[13]. Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө" Мыйзамына ылайык,

ички иштер органдарынын курамына Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Коомдук коопсуздук башкармалыгы, ошондой эле облустардын жана Бишкек шаарынын Ички иштер дирекциясы, лицензиялоо ишин жүргүзгөн шаардык райондук ички иштер органдары кирет.

Кыргыз Республикасынын аймагында жарандык, кызматтык, ошондой эле колго жасалган ок атуучу куралдар жана муздак куралдардын жүгүртүлүшүнөн келип чыккан укуктук мамилелерди жөнгө салуу жана жарандардын өмүрүн жана ден соолугун, мүлкүн коргоону, коомдук жана экономикалык коопсуздукту, жаратылышты жана жаратылыш байлыктарын коргоону, эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүү максатында кылмыштуулукка жана куралдын мыйзамсыз жайылышына каршы күрөшүүдө, 1999-жылдын Кулжа айынын 9да, Кыргыз Республикасынын "Курал жөнүндө" №49 Мыйзамы кабыл алынган [79]. Ушул Мыйзамдын жоболору курал-жарак үчүн ок-дарылардын жүгүртүлүшүнө да тиешелүү.

Ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүнө көзөмөлдү аныктоо максатында, 2001-жылдын Жетинин айынын 21де, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн №721 токтому менен “Кыргыз Республикасында жарандык жана кызматтык куралды жана ок-дарыларды жүгүртүү эрежелери” бекитилген. Ушул Эрежелерге ылайык, кызматтык жана жарандык курал-жарак жана анын ок-дарыларын жүгүртүүнүн, аларды сатууну, өткөрүп берүүнү, сатып алууну, эсепке алууну, сактоону, алып жүрүүнү, ташууну, пайдаланууну, алып кетүүнү жана жок кылууну, экспорттоону жана ташып келүүнү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын аймагына алып келүүнү камсыз кылуучу жол-жобосу жана көрсөтүлгөн куралдардын жана ок-дарылардын жеке нускаларын Кыргыз Республикасынан экспорттоо белгиленди [80].

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2002-жылдын Чын Куран айынын 2синдеги №144 буйругу менен Ички иштер башкармалыгынын кызматтык жана жарандык куралдардын жүгүртүлүшүн контролдоо боюнча жүргүзгөн иштери жөнүндө жана атуучу тирөөчтөрдү, ок атуучу тирөөчтөрдү, ок атуучу жана аңчылык аянтчаларын, курал оңдоочу

жайларды ачуунун тартиби жөнүндө нускама бекитилген. Ошол эле күндүн №145 буйругу менен, уруксат берүү тутумун киргизүү боюнча ИИМдин иши жөнүндө Нускама бекитилген.

Ички иштер органдарынын уруксат берүү тутумун ишке ашыруу боюнча иши жөнүндө нускамага ылайык, жер-жерлерде көзөмөлдөө жана уруксат берүү функцияларын ишке ашыруу боюнча иштер коомдук коопсуздук бөлүмдөрү тарабынан улук инспекторлор, Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштери боюнча инспекторлор аркылуу уюштурулат. Ошол эле учурда лицензиялык-уруксат берүү иштери боюнча инспекторлордун ишин көзөмөлдөө бөлүмдөрдүн, коомдук коопсуздук бөлүмдөрүнүн башчыларына, шаардык райондук ички иштер органдарынын башчыларына же алардын орун басарларына жүктөлөт.

1998-жана 2005-жылдардагы ички иштер органдарын реформалоонун көптөгөн концептуалдык маселелерин жөнгө салган мамлекеттик маанилүү укуктук актылар болуп Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1998-жылдагы Теке айынын 23дөгү №490 токтому, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентинин 2005-жылдагы Жалган Куран айынын 18деги №76 "2010-жылга чейин Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарын реформалоо" Концепцияны бекитүү жөнүндө" жарлыгы эсептелет. Ушул актылардын негизинде Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарын реформалоо Концепциясы кабыл алынган. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин тутумунда жана структурасында түп-тамырынан бери өзгөрүүлөргө багытталган масштабдуу трансформацияларды жүргүзүү чечими кабыл алынды, бул чечим жарым-жартылай аткарылган.

1999-2005-жылдары жүргүзүлгөн административдик реформанын алкагында, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомдорун аткаруу максатында, Ички иштер министрлигинин штаттык саны 50% га кыскартылды, бир катар борбордук аппараттарда жана Ички иштер министрлигинин борбордук аппаратынын бөлүмдөрүндө жана ведомстволук түзүмдөрдө түзүмдүк реформалар жүргүзүлдү. Кайталоону жок кылуу үчүн

наркотикалык заттар менен күрөшүү боюнча Башкармалык, Уюшулган кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча Башкы башкармалык жоюлуп, алардын функциялары Кылмыш изилдөө Башкы башкармалыгына өткөрүлүп берилди жана төмөнкү бөлүмдөр кыскартылган.

2008-жылдын Тогуздун айынын 3дөгү №558, "Ишкердик ишинин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2001-жылдын Бугу айынын 31деги №260 токтомуна өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө "Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому кабыл алынган. Бул жарлык Кыргыз Республикасынын 2008-жылдын Чын Куран айынын 19дагы №62 Мыйзамы менен "Лицензиялоо жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына киргизилген өзгөртүүлөргө байланыштуу кабыл алынган. Ушул Мыйзамга ылайык, лицензиялануучу иш-аракеттердин түрлөрү "Аскердик продукцияны жана кызматтарды иштеп чыгуу, өндүрүү жана сатуу" пункту менен толукталган. Ошентип, ишкердик иштин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө жобо "Аскердик продукцияны жана кызмат көрсөтүүлөрдү иштеп чыгуу, өндүрүү жана сатуу боюнча ишмердүүлүктү лицензиялоо өзгөчөлүктөрү" бөлүмү менен толукталды. Бул бөлүмдө Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлиги аскердик лицензиар экендиги көрсөтүлгөн.

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2009-жылдын Кулжа айынын 9дагы №513 буйругу менен бекитилген. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Коомдук коопсуздук Кызматы жөнүндө Жобо Ички иштер бөлүмдөрүнүн ишин лицензиялык-уруксат берүү, детективдик жана жеке коопсуздук ишин көзөмөлдөө жаатындагы ишмердүүлүгүн андан ары өнүктүрүүгө багытталган [81].

Аталган Жобого ылайык, Башкы башкармалыктын түзүмүнө башка бөлүмдөр менен катар лицензиялык- уруксат берүү иштери боюнча бөлүм кирет.

Ички иштер министрлигинин бөлүмдөрү, Ички иштер башкы башкармалыгы, шаардык ички иштер Башкы башкармалык менен биргеликте

Патрулдук жана күзөт кызматынын иш-аракеттеринин натыйжалуулугун, шектүүлөрдү жана айыпталуучуларды, участкалык милиция инспекторлорун, жаш өспүрүмдөр менен иштөө, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүү жана детективдик жана күзөт иштерин көзөмөлдөө иш-аракеттеринин натыйжалуулугун камсыз кылат [81].

Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө" мыйзамына жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын Бирдин айынын 15деги №47 токтомуна ылайык, "Ички иштер органдарынын контролдоо жана лицензиялоо функцияларын жүзөгө ашыруу боюнча иши жөнүндө нускама" жана "Ички иштер органдарынын иши жөнүндө нускама кызматтык жана жарандык куралдардын, алар үчүн органдарылардын жүгүртүлүшүн жана куралдарды оңдоочу жайларды ачуунун жана көзөмөлдөө тартиби жөнүндө" Жоболор бекитилген. Өкмөттүн токтомунун негизинде Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2002-жылдын Чын Куран айынын 2деги №145 "Ички иштер органдарынын уруксат берүү тутумун киргизүү боюнча иши жөнүндө нускаманы", "Ички иштер органдарынын контролдоо боюнча иштери жөнүндө нускаманы бекитүү жөнүндө" №144 буйруктары кабыл алынган. Кызматтык жана жарандык куралдардын жүгүртүлүшү жана атуу тирлерин, атуу жана аңчылык стенддерин, куралдардын оңдоо устканаларын ачуу тартиби жөнүндө" ченемдик-укуктук актылар күчүн жоготкон.

Акыркы жыйырма жылдыкта биздин республикада компьютердик технологиянын жайылышы башталган, ал Кыргыз Республикасында кылмыштуулуктун структурасында конкреттүү өзгөрүүлөрдү күчөттү. Мындай өзгөрүүлөр коңшу мамлекеттерде дагы байкалат, буга байланыштуу мыйзамдарга тиешелүү өзгөртүүлөр киргизилген. Ошентип, 1993-жылы Аяк Оона айынын 29да Казакстан Республикасынын Министрлер Кабинети №966 токтому менен, уруксат берүү тутуму жөнүндө жобого өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизген. Түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү-көчүрүү техникасы уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин катарына кошулган.

Түстүү сүрөттөрдү көбөйтүүчү жана көчүрүүчү жабдууларды алуу, ташып келүү, сактоо жана пайдалануу жол-жобосун көзөмөлдөө, ошондой эле аны мамлекеттин кызыкчылыгына зыян келтирүү менен пайдалануу фактыларынын алдын алуу максатында, Казакстан Республикасынын Ички иштер министрлигинин 1993-жылдын Бештин айынын 31деги №473 "Түстүү сүрөттөрдү көчүрүү (көчүрүү) технологиясын импорттоонун, сатуунун, сатып алуунун, сактоонун, эсепке алуунун жана колдонуунун тартиби, аны менен жабдылган көчүрмө сайттарды ачуу жана иштетүү жөнүндө нускаманы бекитүү жөнүндө" буйругу чыккан [82, 25-б.].

Кыргыз Республикасында түстүү сүрөттөрдү кайталаган жана көчүрүп алган жабдууларды алуу, ташып келүү, сактоо жана пайдалануу тартибине көзөмөлдү орнотуу, ошондой эле аны мамлекеттин кызыкчылыгына зыян келтирип колдонуу фактыларынын алдын алуу үчүн тиешелүү чараларды көрүү зарыл деп эсептейбиз.

Учурда биздин мамлекетте куралдардын жүгүртүлүшү жогоруда аталган Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын Кулжа айынын 9дагы №49 "Курал жөнүндө" мыйзамы менен жөнгө салынат [79].

Ушул ченемдик укуктук актыга ылайык, Кыргыз Республикасынын аймагында курал-жарактарды жана ок-дарыларды өндүрүү, ондоо, соода кылуу лицензияланууга тийиш, бир гана өзгөчөлүгү - мамлекеттик аскерлештирилген уюмдар тарабынан курал-жарак өндүрүү жана сатып алуу. Кыргыз Республикасынын аймагында өндүрүлгөн, республикага алынып келинген жана республикадан экспорттолуучу жарандык жана кызматтык куралдардын жана алар үчүн патрондардын бардык үлгүлөрү, ошондой эле структуралык жактан курал-жаракка окшош буюмдар милдеттүү түрдө сертификатталууга тийиш.

Жарандык жана кызматтык куралды жана аларга патрондорду, ошондой эле курал-жаракка структуралык окшош буюмдарды сертификаттоо боюнча ишти уюштуруу Кыргыз Республикасынын стандартташтыруу жана метрология боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы же ал тарабынан

аккредитацияланган орган тарабынан жүзөгө ашырылат. Шайкештик сертификаты жарандык жана кызматтык куралды жана ок-дарыларды Кыргыз Республикасынын аймагында жүгүртүү үчүн негиз болуп саналат [79].

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарына курал-жарак сатууга, аларды чогултууга жана көргөзүүгө лицензия берүүгө ыйгарым укуктуу, ал эми курал-жарак чыгарууга лицензиялар Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталган ыйгарым укуктуу органдар тарабынан берилет. Куралдарды өндүрүүдө, сатууда жана оңдоодо, ошондой эле алар үчүн патрондарды өндүрүүдө жана сатууда мамлекеттик стандарттардын сакталышына мамлекеттик көзөмөл жана контролду Кыргыз Республикасынын стандартташтыруу жана метрология боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы жүзөгө ашырат [79].

Ички иштер органдары ошондой эле юридикалык жактарга жана жарандарга жарандык жана кызматтык куралды жана патрон сатып алууга, сактоого жана алып жүрүүгө уруксат берет.

Кыргыз Республикасынын "Курал жөнүндө" Мыйзамы курал-жарактын үч түрүн белгилейт: кол менен атуучу курал жана муздак, жарандык жана кызматтык куралдар.

Куралдын жогоруда аталган түрлөрүнүн ар бири так аныкталган моделдерди камтыйт, алардын тизмеси Мамлекеттик жарандык жана кызматтык куралдардын жана ок-дарылардын мамлекеттик кадастрында камтылган, бул Кыргыз Республикасынын аймагында жүгүртүүгө уруксат берилген жарандык жана кызматтык куралдар жана анын патрондары жөнүндө тутумдаштырылган маалыматтарды камтыган расмий коллекция [79].

Курал-жарак жүгүртүү чөйрөсүндөгү эрежелер Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу органдары тарабынан белгиленген тиешелүү чектөөлөрдү билдирет. Ошентип, Кыргыз Республикасынын

аймагында куралды жүгүртүүгө, сактоого жана алып жүрүүгө, өткөрүп берүүгө жана сатууга байланыштуу айрым аракеттерге тыюу салынат.

Бул ченемдик акт курал сатып алууга укуктуу жактарды бекитет. Алар Мамлекеттик аскерлештирилген уюмдар мындай деп аталат; атайын уставдык милдеттери бар юридикалык жактар; курал өндүрүү же соода кылуу менен алектенген юридикалык жактар; куралдарды чогултууга же көргөзмөгө тартууга катышкан юридикалык жана жеке жактар; спорт уюмдары жана мергенчилик чарбасын жүргүзүүчү уюмдар; билим берүү мекемелери; Кыргыз Республикасынын жарандары; чет элдик жарандар [79].

Белгилей кетүүчү нерсе, “согуштук кол менен атуучу куралдарды жана башка куралдарды, ок-дарыларды жана патрондорду, ошондой эле курч куралды жүгүртүү чөйрөсүндөгү атайын жана аскерлештирилген уюмдар ок-дарыларды өндүрүү менен катар, курал-жарактарды башка мамлекеттик уюмдарга, анын ичинде юридикалык жактарга сатууну же өткөрүп берүүнү жүзөгө ашырууга укуктуу куралдарды өндүрүү же алардын лицензиясына ылайык соода кылууну да жүзөгө ашырат.

Атайын мыйзамдык милдеттери бар юридикалык жактар, ички иштер органдарынан тиешелүү лицензия алгандан кийин, жарандык жана кызматтык куралга ээ болууга укуктуу. Сатып алынган куралдар эки жуманын ичинде тиешелүү ички иштер органдарында каттоодон өткөрүлүшү керек, андан кийин атайын мыйзамдык милдеттери бар юридикалык жактарга ушул куралды колдонууга же сактоого жана колдонууга үч жылдык мөөнөткө уруксат берилет. Атайын мыйзамдык милдеттери бар юридикалык жактардын кызматкерлерине курал-жарак берүү, кызматкерлер тийиштүү даярдыктан өткөндөн кийин жана аларда жарандык куралды алууга лицензия алууга тоскоолдук кыла турган негиздер болбосо, мындай юридикалык жактардын жетекчилеринин чечиминин негизинде жүзөгө ашырылат. Бул кызматкерлер, атап айтканда, ок атуучу куралды колдонууга байланыштуу шарттарда иш алып барууга ылайыктуулугун мезгил-мезгили менен

текшерип турууга милдеттүү, ошого жараша кызматтык куралды сактоого жана алып жүрүүгө ички иштер органдарынын уруксаты бар.

20 жашка чыккан жарандар, ички иштер органдарынан куралдардын белгилүү бир түрүн алууга уруксаттын негизинде, өздөрүн коргоого, спорт менен аңчылыкка, белги берүүчү жана муздак куралды камтыган куралды алууга укуктуу экендигин Кыргыз Республикасынын мыйзамдары белгилейт. Белгилей кетүүчү жагдай, Кыргызстандын мыйзамдары менен ички иштер органдары тарабынан берилген лицензиялардын негизинде куралдардын ар кандай түрлөрүн алуу үчүн белгилүү бир шарттар белгиленген. Ошентип, Кыргыз Республикасынын элдеринин улуттук кийимдери менен кийүүгө арналган газ тапанчалары жана револьверлер, ок атуучу куралдар жана муздак куралдар, Кыргыз Республикасынын жарандары эки жуманын ичинде ошол жердеги ички иштер органдарында каттоодон өтүп, уруксаттын негизинде алууга укуктуу" [79].

Кыргыз Республикасынын жарандары өздөрүн коргонуу максатында жылмакай ок атуучу куралды жашаган жери боюнча ички иштер органдары берген уруксат боюнча алып жүрүүгө укугу жок алууга укуктуу.

Спорттун жана аңчылыктын тегиз ок атуучу куралдары жана мергенчилик пневматикалык куралдары Кыргыз Республикасынын мергенчилик билеттери же мүчөлүк мергенчилик билеттери бар жарандар тарабынан алууга укуктуу [79].

Кыргыз Республикасынын чек ара аймактарынын чабандары жана жашоочулары мергенчиликке байланыштуу кесиптик ишмердүүлүк менен алектенсе, же беш жылдан кем эмес мергенчилик жылмакай ок атуучу куралга ээ болсо, белгиленген тартипте мергенчилик укугу берилет. Ошол эле учурда, аталган категориядагы жарандар аңчылык, курал өндүрүү, курал-жарак сатуу, сатуу, өткөрүп берүү, алуу, чогултуу же көргөзмө, эсепке алуу, сактоо, алып жүрүү, ташуу, бузуу эрежелерин бузууга байланышкан укук бузууларды жасабаган шартта, курал-жарактарды ташуу жана колдонуу укугун алышат. Мылтыктын челеги менен мергенчилик ок атуучу куралды

сатып алууга укук берген кесиптердин тизмеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан белгиленет [79].

Колдонулуп жаткан тартипке ылайык, Кыргыз Республикасынын жарандары тарабынан алынган узун снаряддуу ок атуучу куралдар, ошондой эле мергенчилик пневматикалык куралдар, алар алынган күндөн тартып эки жумадан кечиктирбестен жашаган жери боюнча ички иштер органдарында каттоодон өтүүгө тийиш. Өзүн-өзү коргоо үчүн жылмакай снаряддуу ок атуучу куралды каттоодо, жашаган жери боюнча ички иштер органдары тарабынан Кыргыз Республикасынын жаранына аны сактоого уруксат, ал эми мергенчилик ок атуучу куралды жана пневматикалык куралды каттоодо, ошондой эле спорттук же аңчылык жылмакай снаряддуу узак куралдуу курал, аны сактоого 5 жылдык мөөнөткө алып жүрүүгө уруксат берилет.

Кыргыз Республикасынын жарандары газ пистолеттерин жана револьвердерди, сайсыз куралды, белги берүүчү куралдарды жана Кыргыз Республикасынын элдеринин улуттук кийимдери менен кийүүгө ылайыкталган муздак куралды курал-жарактарды уруксаттын негизинде, алар жашаган жери боюнча ички иштер органдарында 2 жумалык мөөнөттө каттоодон өткөрүп, сатып алышса болот. Уруксат Кыргыз Республикасынын жаранынын жашаган жери боюнча ички иштер органы тарабынан берилет жана ошол эле учурда курал-жарак сактоого жана алып жүрүүгө уруксат болуп саналат. Уруксат 5 жылга жарактуу.

"Ички иштер органдарынын уруксат берүү тутумун ишке ашыруу боюнча иши жөнүндө" Нускамада ички иштер органдарынын ишин уюштуруунун негизги милдеттери жана ыкмалары жана уруксат берүүчү ишти жүзөгө ашыруу боюнча кызмат адамдарынын компетенциялары чектелген. Бул нускамага ылайык, жер-жерлерде көзөмөлдөө жана уруксат берүү функцияларын ишке ашыруу боюнча иштер коомдук коопсуздук бөлүмдөрү тарабынан улук инспекторлор, Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштери боюнча инспекторлор аркылуу уюштурулат. Участкалык милициянын участкалык инспекторлору участкалык милиция

инспекторлорунун иши жөнүндө Нускамага ылайык иш-аракеттерди уруксат берүү тутуму боюнча жүргүзүшөт [47].

Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн 2010-жылдын Чын Куран айынын 7деги №1 Декретине ылайык, Кыргыз Республикасынын аймагында курал-жарактардын, ок-дарылардын, жарылуучу заттардын жана жардыргыч түзүлүштөрдүн мыйзамсыз жүгүртүлүшүнүн алдын алуу, мыйзамсыз сакталган курал-жарактардын, ок-дарылардын, жарылуучу заттардын жана жардыргыч шаймандардын ордун толтуруунун негизинде ишти өркүндөтүү максатында, Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү тарабынан “Кайрылгандарды кабыл алуу боюнча ишти уюштуруу жөнүндө” жобо бекитилген" [83].

Мындай чечим Чын Куран айынын 7деги окуяларга байланыштуу кабыл алынып, натыйжада укук коргоо органдарына таандык белгисиз сандагы аскер куралдары калктын колуна тийди. Регламент жарандардан мыйзамсыз сакталган курал-жарактарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды, жардыргыч түзүлүштөрдү акы төлөп кабыл алуу жана өз ыктыяры менен тапшыргандыгы үчүн акчалай сыйлыктарды төлөө тартибин караштырат. Бул жобого ылайык, мыйзамсыз сакталган курал-жарактарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана жардыргыч шаймандарды кабыл алуу аймактык ички иштер органдары тарабынан жүргүзүлөт. Жарандар тарабынан мыйзамсыз сакталган курал-жарактарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана жардыргыч шаймандарды өз ыктыяры менен тапшыруунун ар бир фактысы, анын ичинде номерди каттоо жана ок-куту боюнча ички иштер органдары тиешелүү текшерүү жүргүзүшөт. Тийиштүү текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча, жарандын иш-аракетинде тапшырылган куралды колдонуу менен кылмыштын же кылмыштын белгилери аныкталганда, акчалай сыйлык төлөнбөйт.

Сый акы төлөө үчүн облустун, Бишкек жана Ош шаарларынын ички иштер органынын башчысынын буйругу негиз болот, анда төмөнкүлөр көрсөтүлөт:

- жарандын инсандыгын тастыктаган паспорттун же башка документтин маалыматтары;

- өткөрүлүп берилген мыйзамсыз сакталган куралдардын аталышы жана саны, алардын номери же анын жоктугу, маркировкасы көрсөтүлгөн ок-дарылар, жарылуучу заттар жана жардыргыч шаймандар;

- бекитилген чендерге ылайык эмгек акынын өлчөмү [83].

Демократиялык укуктук мамлекетти куруунун шарттарында коомдун ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнө болгон талаптары жогорулоодо, ошондуктан, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн №468-р буйругун аткаруу үчүн 2012-2015-жылдар аралыгында "Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги концепциянын жумушчу нускасын иштеп чыккан.

Концепция – бул жарандардын укуктарын туура коргоо, мыйзамдуулук, коомдук тартип жана коопсуздук, кылмыштуулукка каршы күрөшүү, ички иштер органдарынын ишинин актуалдуу көйгөйлөрүн аныктоо жана чечүү жаатында аларды жүзөгө ашыруу методдорунун, артыкчылыктуу милдеттеринин жана багыттарынын тутуму [84].

Жыйынтыктап айтканда, биздин мамлекеттин күнүмдүк, прогрессивдүү өнүгүүсү менен ички иштер органдарынын милдеттери жана функциялары дагы татаалдашып бараткандыгын белгилей кетүү керек. Убакыттын өтүшү менен, техникалык прогресс, объектилердин түрлөрү, типтери кыйла көп пайда болот. Аларды пайдаланууда коом өзү үчүн белгилүү бир артыкчылыктарга ээ, бирок эгер алар туура эмес пайдаланылса, кыянаттык менен пайдаланылса же пайдалануу эрежелерин бузса, анда ал материалдык зыян келтирет. Көзөмөлдөөчү объектилерди колдонуу тартибин минималдаштыруу, ошондой эле жөнгө салуу максатында, өлкөдө алардын түздөн-түз ишмердүүлүгү чөйрөсүндө аткаруу бийлигинин функцияларын жана багытын аныктаган бир катар мыйзамдык документтер кабыл алынды.

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары (ошондой эле алардын курамына кирген лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөр) бир топ узак калыптануу процессин башынан өткөрүштү. Бул убакыт аралыгында

ички иштер органдарынын тийиштүү кызматтарынын ишин жөнгө салуучу көптөгөн ченемдик документтер кабыл алынып, өзгөртүлүп, күчүн жоготкон. Башка сөз менен айтканда, ретроспективдүү изилдөөнүн натыйжасында ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн түзүлүшүнүн жана ишмердүүлүгүнүн тарыхында көптөгөн уюштуруучулук жана укуктук өзгөрүүлөр болду, муну ишти уюштуруунун натыйжалуу методдорун жана формаларын издөө менен түшүндүрсө болот.

Мамлекеттик жана укуктук өнүгүүнүн ушул этабында ички иштер органдарынын алдына коюлган милдеттерге ылайык, ички иштер органдарынын тутумунда административдик реформалар улантылып жатат жана алар Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумуна таасирин тийгизбей койбойт. Реформанын артыкчылыктуу максаттарын жана милдеттерин, ага жетүүнүн негизги жолдорун, кайра түзүүнүн баскычтарын жана алынган натыйжаларды баалоо критерийлерин так аныктоону ченемдүү түрдө белгилөө зарыл, бул ойлонулбаган аракеттерден алыс болууга, демек, ашыкча материалдык чыгымдарды болтурбоого жардам берет.

Азыркы учурда, 2012-2015-жылдарга Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын тутумун реформалоо Концепциясынын долбоору иштелип чыккан. Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын тутумун реформалоо концепциясы – жарандардын укуктарын, мыйзамдуулукту, коомдук тартипти жана коопсуздукту талаптагыдай коргоо, кылмыштуулукка каршы күрөшүү, учурдагы этаптагы актуалдуу көйгөйлөрдү аныктоо жана чечүү жаатында максаттардын, артыкчылыктуу багыттар же багыттардын тутуму. Бирок ушул Концепциянын долбоору кандайдыр бир себептерден улам ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн уюштуруу маселелерин караган эмес.

Белгилей кетсек, Россия Федерациясынын Ички иштер министринин 1997-жылдын Кулжа айынын 23дөгү буйругу менен ички иштер органдарынын ишин лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмдөрүнүн ишин өркүндөтүү Концепциясы бекитилген. Көптөгөн жалпы көйгөйлөрдүн

болушун алдын-ала аныктаган жалпы советтик өткөн мезгилдин негизинде, биз мындай позитивдүү тажрыйбаны биздин мамлекетте колдонсо болот жана колдонушу керек деп эсептейбиз. Ошол эле учурда, биз ички иштер органдарынын тутумун реформалоонун негизги аспектилерин концепцияда консолидациялоону максатка ылайыктуу деп эсептейбиз. Ички иштер министрлигинин буйругу менен Кыргыз Республикасынын лицензиялык-уруксат берүү ишин мындан ары өркүндөтүү Концепциясын кабыл алуу жана бекитүү ички иштер органдарынын тутумунда ырааттуу, натыйжалуу реформаларды жүргүзүүгө өбөлгө түзөт.

Жыйынтык:

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму боюнча илимий эмгектер изилденди. Эмгекте кыргызстандык жана жакынкы жана алыска чет өлкөлөрдүн окумуштууларынын эмгектери талданды.

Кыргыз Республикасында лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн иштешинин тарыхый талдоосу, концепциясы, мазмуну жана уруксат берүү тутуму, анын Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишинде жана чет мамлекеттердин лицензиялык-уруксат берүү тутумдарын укуктук жөнгө салуусу каралды.

Кыргыз Республикасынын аймагында курал-жарактарды айландыруу 1999-жылдын Кулжа айынын 9-да, Кыргыз Республикасынын №49 "Курал жөнүндө" Мыйзамы менен жөнгө салынат. Ушул ченемдик укуктук актыга ылайык, Кыргыз Республикасынын аймагында курал-жарак жана ок-дарыларды өндүрүү, оңдоо, соода кылуу лицензияланууга тийиш, жалгыз гана мамлекеттик аскерлештирилген уюмдар тарабынан куралдарды өндүрүү жана сатып алуу өзгөчөлүккө ээ.

II БАП. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАНА ЧЕТ ӨЛКӨЛӨРДҮН ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫНЫН ЛИЦЕНЗИЯЛЫК- УРУКСАТ БЕРҮҮЧҮЛҮК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

2.1 Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн түшүнүгү, мазмуну жана анын Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүндөгү орду

Кыргыз Республикасынын “Лицензиялык-уруксат берүү тутуму” боюнча мыйзамы иштердин, аракеттердин жана операциялардын айрым түрлөрүн лицензиялоо адамдардын жана жарандардын саламаттыгына, жаратылышка, менчиктин түрлөрүнө, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугуна залал келтирбөөнү, ошондой эле мамлекеттик ресурстарды башкаруу максатын көздөп ишке ашырылат. [8].

Бул шарттар талашсыз жана ачык болуп саналат. Себеби коомдун динамикалуу, өзүн-өзү башкаруучу социалдык система катары демейдегидей иштеши жана өнүгүшү ошондой эле бүтүндүгүн сактоо жана анын бөлүкчөлөрүнүн туруктуулугу белгилүү бир факторлордун болушу менен тастыкталат. “Кыйратуучу” мүнөзгө ээ окуялар жана жоруктарды эскертүүгө багытталган жөнгө салуу каражаттары өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ. Алардын негизин “адам-техника” тутумундагы укуктук мамилелерди жөнгө салуучу эреже жана талаптар түзөт. Бул эрежелерди иштеп чыгуу натыйжасы ар түрдүү илим тармактарынын практикалык тажрыйбасын жана негизделген корутундуларын окуп үйрөнүүдөн келип чыгат. Аларга милдеттүүлүк мүнөзүн берүү максатында мамлекет тарабынан материалдык дүйнөнүн белгилүү предметтерине кайрылуу жана аларга мындай абалын сактоо менен элдерге зыян келтире албоо тартибин орнотот [10, 15-б.].

Азыркы учурдагы этапта мамлекеттик башкаруунун аракеттеги бардык чөйрөсүндө жана тармагында туруктуу жөнгө салуучулук усул катары лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум эсептелинет. Юридикалык

адабияттарда лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум катары жарандардын жана уюмдардын белгилүү бир ыйгарым укуктарды алууга, белгилүү бир аракеттерди аткарууга компетенттүү мамлекеттик бийлик органдарынан лицензия же уруксат алуу зарылчылыгын камсыз кылган ченемдик-укуктук актылар тарабынан орнотулган тартип түшүндүрүлөт. Уруксат берүүчүлүк тутумду практикалык жактан жүзөгө ашыруу өзүнүн карамагына кирген мамлекеттик башкарууну ишке ашырган аткаруу бийлигинин органдарына жүктөлгөн.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун иштөө максаты болуп мамлекеттин атынан аткаруу бийлигинин тиешелүү органдары аркылуу белгилүү бир административдик укуктук мамилелердин пайда болуу шарттарын жана тартибин жөнгө салуу эсептелет. Ошол эле учурда ал коомдук мамилелердин ишке ашуусун көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүн түзүү жана коомдук же мамлекеттик коопсуздукту бузуу коркунучу пайда болгон учурда мажбур түрдө токтотуу мүмкүнчүлүгүн жаратат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум инсандын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздук кызыкчылыктары үчүн административдик-укуктук режимдер мүнөздүү болгон белгилерге ээ. Бардык эле административтик-укуктук режимдер сыяктуу эле лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум бир нече укуктук актылар менен жөнгө салынып турат. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум аткаруу бийлигине караштуу органдардын, юридикалык жактардын ишмердүүлүгүн, укуктук мамилелердин субъектилеринин абалын, белгилүү бир жагдайларды каттоо, эсепке алуу жана контролдоону, ишмердүүлүктүн белгилүү түрлөрүн ишке ашыруунун лицензиялык-уруксат берүү тутумун, аракеттерди чектөөнү же аларга тыюу салууну аныктайт. Андан сырткары Кыргыз Республикасынын ченемдик-укуктук актылары тарабынан белгиленген лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун тартиптерин сактабагандыгы үчүн административдик жана жазык жоопкерчилиги каралат. Айта кетсек лицензиялык-уруксат берүүчүлүк

тутумдун негизги белгиси катары ишкедиктин белгилүү бир түрүнө уруксат алуу эрежелери эсептелинет.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун объектилеринин топтому башкы ролду аткарат. Укук таануучулар лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум кенири жана тар мааниде каралат деп эсептешет. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун тар маанисин алып карасак ал башкаруунун аныкталган бир чөйрөсүн жөнгө салат. Мамлекеттин башкаруучулук ишмердүүлүгүнө, чөйрөгө же авторлордун мыйзамдуу кызыкчылыктарын эске алуу менен лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун объектилеринин топтомуна чектөөлөр коюлат. Уруксат же/жана лицензия алуунун жагдайларын тескеген ченемдик-укуктук актыларга карай лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун объектилери предмет, техникалык каражаттар, буюмдар, заттар, ишкана, мекеме, уюмдар болуп бөлүнөт.

Предмет, техникалык каражаттарга ок атуучу курал-жарак, ок дары, түстүү нускалоо каражаттары, маалыматтарды жашыруун алуучу техникалык каражаттар, радиоэлектрондук каражаттар, маалыматтарды коргоочу жана алып жүрүүчү техникалык каражаттар кирет.

Буюм, заттарга жардыруучу каражаттар, мергенчилик үчүн порохтор, уулуу заттар, радиоактивдүү буюмдар, психотроптук жана наркотикалык заттар тиешелүү.

Ишкана, уюм, мекемелер-лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун объектилерин сактоо, сатып алуу, сатуу жана пайдаланууну ишке ашырган ишкана жана уюмдар, ошондой эле ок атуу полигондору, сактоочу жайлар, кампалары, дүкөндөр кирет. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум предмет, буюм жана маалыматтардын жүгүртүүсүнө карай өзгөчө тартипти, ал эми ишкана жана уюмдардын түзүлүшүнө жана иш жүргүзүүсүнө карай атайын режимди орнотот. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерине жүргүзүлгөн аналитикалык изилдөөлөрдүн негизинде, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму атайын режимге баш ийген буюмдардын жана заттардын жоголушуна жана

уурдалышына жол бербөөгө, анын ичинде аларды кылмыштуу максаттарда пайдалануунун алдын алууга, айрым ишканалардын жана уюмдардын иштөө процессинде мыйзам бузууларды болтурбоого багытталган деп эсептейбиз. Ошентип лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн максаты учурдагы эрежелердин бузулушун өз убагында аныктоону камсыз кылуу, ошондой эле укук коргоо органдарынын ишин жүзөгө ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү болуп саналат.

Учурда лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн чектеринде берилген уруксат түрлөрү өтө ар түрдүү, аларга лицензиялар, сертификаттар, ачык тизмелер, күбөлүктөр, квоталар кирет. Лицензиялоо тутуму түзүлгөн объектинин өзгөчөлүктөрү, уруксат берүүчүнүн статусу, уруксат берилген иштин түрү ж.б. уруксаттын белгилүү бир түрүнүн атын алдын-ала аныктоо менен өзгөчөлөнөт.

Ар бир уруксаттын түрү өзүнө мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ, анын ичинде Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун жүзөгө ашыруунун формасы, б.а., уруксат берүү жана жасалгалоо тартиби, аны алган субъектин аракеттерине байкоо жүргүзүү тутуму, мыйзам бузуучуларга карата мамлекеттик мажбурлоо чараларын колдонуу мүмкүнчүлүгү кирет. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумун жүзөгө ашыруунун негизги түрлөрү болуп укуктарды мамлекеттик каттоо эсептелет, мисалы, юридикалык жактарды жана коомдук бирикмелерди мамлекеттик каттоо, сатылып алынган куралды жана басмакана жабдууларын каттоо.

Биздин өлкөдөгү ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүн лицензиялоочу институт дүйнөдө илгертен бери белгилүү жана кеңири таралганына карабастан салыштырмалуу жаш. Лицензия - бул конкреттүү мүнөздөмөлөргө ээ уруксаттын өзгөчө түрү. Азыркы учурда ченемдик укуктук актыларда жана юридикалык адабияттарда "лицензия" термини уруксат берүүчү документтердин бир нече түрлөрүнө карата колдонулгандыгын эстен чыгарбоо керек: тышкы экономикалык иш жана тышкы соода чөйрөсүндөгү лицензия - бул мамлекеттик органдар тарабынан

адамга берилген документ, анын негизинде товарларды мамлекеттик чек арадан өткөрүүгө уруксат берилген; жүгүртүүгө тыюу салынган; патенттик лицензия - патенттелген ойлоп табуунун автору же ээси тарабынан берилген, лицензиатка ушул ойлоп табууну колдонууга укук берген документ; лицензия - мамлекеттин атынан берилген, анын ээсине белгилүү бир шарттарда белгилүү бир убакыттын ичинде иштин белгилүү бир түрүн жүргүзүүгө укук берген документ. [11, 85-б.]. Жогоруда айтылгандардан улам, лицензия бул аны алган субъектиге обочолонгон укуктарды жана мүмкүнчүлүк берген уруксат деп айтсак болот.

Лицензия менен жазуу формадагы уруксаттын өз ара жалпылыктары, өзгөчөлүктөрү бар. Лицензия - анда каралган ишмердүүлүктүн тобун белгилүү убакыт ичинде ишке ашырган уруксат берүүчү, ошондой эле жүзөгө ашыруу шарттарын аныктоочу расмий документ. Экинчиден, лицензия үчүн милдеттүү реквизиттердин тизмеси түзүлгөн. Үчүнчүдөн, лицензиялар корголгон даражалары бар бланктарда берилет жана эсеп номерлери, сериялары менен катуу отчеттуулуктун документтери болуп саналат. Ошентип, келтирилген мүнөздөмөлөрдүн негизинде лицензия атайын уруксат түрү катары аныкталууга тийиш [12, 15-б.].

Коомдун жашоосунун экономикалык чөйрөсүнүн көйгөйлөрү мамлекеттин өнүгүүсүнүн туруктуулугуна жана анын калкынын жыргалчылыгына өтө оор тийип турат, буга байланыштуу Кыргызстандын биринчи кезектеги милдеттеринин бири экономиканы натыйжалуу мамлекеттик башкаруу болуп саналат. Ошол эле учурда, өлкө жетекчилиги башкаруунун пландалган административдик-командалык тутумуна негизделген советтик башкаруу ыкмасы менен мүнөздөлгөн тарыхый мезгилдеги каталарды гана эмес, ошондой эле жаңы формациянын демократиялык өкмөттөрүнүн экономикалык чөйрөсүндөгү башкаруу ишинин кемчиликтерин эске алууга мүмкүнчүлүк алды [2, 5-б.].

Кыргыз Республикасынын базар экономикасынын калыптануу жана өнүгүү этаптарын изилдөө процессинде, рыноктук механизмдердин

натыйжалуу иштешин камсыз кылуу, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин коомдук кызыкчылыктарынын сакталышын камсыз кылуу үчүн рационалдуу башкаруу механизмдин иштеп чыгуу- жана ишке ашыруу зарылдыгы келип чыгууда. Тийиштүү талаптарга жооп берген башкаруунун эффективдүү механизмдеринин бири – укук системасында узак убакытка чейин колдонулган уруксат берүүчү ыкма.

Демек, лицензиялоо тутуму – иш-аракеттердин айрым түрлөрүн жүзөгө ашырууга уруксат берүү жол-жобосун түзүүгө багытталган, уруксат берүүчү механизмдин фундаменталдык түрү.

Коомдо болгон мамилелер табияты боюнча бир тектүү эмес, бирок ички бирдиктүү, өнүгүү булагы алардын түздөн-түз өз ара аракети катары каралат. Бул мамилелердин бардыгы, бир жагынан, коомдун алардын жашоосунун нормалдуу иштешине болгон муктаждыгынан, экинчи жагынан, кээ бир объектилерге жана процесстерге мүнөздүү коркунучтун болушунан келип чыгат. Ошентип, алардын биринчиси, коомго карата коркунучтун бардык мүмкүн болгон түрлөрүн жоюу зарылдыгынан келип чыкса, экинчиси, коомдун нормалдуу иштешине коркунуч келтирген жаңы коомдук коркунучтуу аракеттердин жана аракетсиздиктердин көрүнүшү менен коштолот.

Жогоруда айтылган жоболор мамлекетте белгилүү бир жагдайлар пайда болгон учурда коомдук пайдалуу касиеттери коомдун жана адамдардын кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн болгон спецификалык мүнөздөмөлөргө ээ болгон шаймандар жана буюмдар менен иштөөнүн атайын укуктук режимин түзүүгө жана киргизүүгө багытталган бир катар адекваттуу чараларды көрүүнү талап кылат. Жогоруда көрсөтүлгөн кызыкчылыктарды коргоо ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын, анын ичинде ички иштер органдарынын биринчи кезектеги милдети болуп саналат [13, 11-12-бб.].

Лицензиялык-уруксат берүү тутуму жаатындагы ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн укуктук жөнгө салуу актысы катары "Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө" укуктук-ченемдик акт

айтылат. Жогорудагы ченемдик-укуктук акты, Кыргызстандагы ички иштер органдарына лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштин түрүн ишке ашырууну, тагыраак белгилесек, алар “химиялык-жарылуучу, уулуу, баңги заттарды, баңги каражаттарын, ок атуучу курал-жарактарды, окторду алуу, сактоо, жеткирүү эрежелерин контролдоону ишке ашыруу милдети жүктөлгөн [13]. Аты аталган ишмердүүлүк түрү менен байланышкан укуктук режимди жүзөгө ашыруу формасы өнүгүп келе жаткан коомдук мамилелердин тутуму лицензиялык-уруксат берүүчү тутуму деп аталып келет [14, 13-б.]. "Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму" түшүнүгү, ага берилүүчү аныктама Кыргызстандын ченемдик укуктук актыларында так жана бирдей **бекитилген эмес**. Казакстанда менчиктин бардык түрүндөгү ишканалар, мекемелер, уюмдар жана жарандар тарабынан Казакстан Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн эрежелеринин сакталышы ички иштер органдары тарабынан көзөмөлдөнөт [15]. Уруксат берүү тутуму төмөнкүлөргө карата белгиленет: ок атуучу куралдар, газ жана муздак куралдар, ок-дарылар, түстүү сүрөттөрдү көчүрүү жана көбөйтүү жабдуулары; жардыруучу, химиялык-күчтүү, уулуу, баңги каражаттары жана башка колдонмолор, алардын тизмеси Казакстандын укуктук-ченемдик актылары менен бекемделген[15].

Юридикалык адабияттарды изилдей кетсек, лицензиялоо тутуму кең жана тар мааниде чагылдырылат. Кеңири мааниде уруксат берүү тутум-бул ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын таасиринин объектиси. Ал коомдогу укуктук ченемдер жүзөгө ашыруунун натыйжасында өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин белгилүү бир жыйындысы катары аныкталат. Ушул түшүнүктүн алкагында юридикалык адабияттарда “лицензия, уруксат ж.б.” категориялар айырмаланды: [16, 21-б.].

А. А. **Долгополов**, «Көзөмөл, уруксат кагаздарын, **лицензия** берүү сыяктуу аракеттердин натыйжасында жогоруда аталган эрежелерди орнотуучу коомдук мамилелердин жыйындысын «лицензиялоо тутуму» деп атаган[2, 14-б.].

Юридикалык изилдөөлөрдө окумуштуулар көп учурда “Лицензиялоо жана уруксат тутуму” түшүнүгүн ок атуучу, муздак куралдарды, ок-дарыларды сатуу жана сатып алуу, сактоо, жеткирүү эрежелерин жөнгө салып турган мамилелер менен түшүндүрүп келишет. Бул укуктук ченем мыйзамда каралган эрежелер жыйындысы катары түшүндүрүлөт[17, 114-115-б.].

Изилдөөлөрдүн жүрүшүндө "лицензиялоо тутуму", "лицензиялык-уруксат берүү тутуму", "лицензиялоо жана уруксат берүү ишмердүүлүгү", "уруксат берүү", лицензия" жана "уруксат" сыяктуу түшүнүктөр боюнча так жана бирдей аныктама болбогондуктан айырмачылыктарын айтууга болот [28, 198-б.]. Аты аталган түшүнүктөрдү изилдөөдө авторлор негизинен конкреттүү өзүнчө аспектилерге токтолушкан. Аларга кененирээк токтолобуз.

Ошентип "уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн " аныктамасы, белгилүү окумуштуу М.И. Эропкидин айтуусу боюнча “айрым каражаттарды жана заттарды өндүрүү, колдонуу, сактоо, сатуу жана жеткирүү, ошондой эле кээ бир ишканаларды түзүү жана ишмердүүлүк жүргүзүү эрежелерин жөнгө салган ченемдердин жыйындысы. Уруксат берүү тутуму ок атуучу курал-жарак, ок-дарылар, жардыруучу каражаттар, ууландыруучу заттар, нускамалоо аппараттарына, пломбалар, штамптар, курал-жарак цехтери жана башка айрым объектилерге колдонулат [22, 107-б.].

Биздин оюбузча, бул аныктама уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн маңызын толук ачып бере албайт. Демек, мисалы, курал-жарактарды "сактоо" менен катар, "алып жүрүү" сыяктуу жагдайлар жок. Мындан тышкары, М.И.Эропкин тарабынан колдонулган "кээ бирлери, башкалары" деген сөз сизди мындан ары жана ар тараптуу түшүндүрүү үчүн башка булактарга кайрылууга үндөйт[22].

Андан ары, М.И. Еропкин Ички иштер башкармалыгына жүктөлгөн лицензиялык тутумда каралган эрежелерди жүзөгө ашыруу жана алардын сакталышын катуу көзөмөлдөө өлкөдө коомдук тартипти сактоодо маанилүү

роль ойной тургандыгын белгилейт. Ички иштер органдарынын милдети - куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана башка заттарды уурдоонун алдын алуу, бөгөт коюу жана ачыкка чыгаруу, аларды жеке кызыкчылыгы үчүн колдонууга жол бербөө, аларды алуунун, сактоонун жана ташуунун белгиленген тартибин бузууларды четтетүү [22, 108-б.].

"Лицензиялоо тутуму" түшүнүгүнө кененирээк чечмелөөнү Россия Федерациясынын эмгек сиңирген юристи, административдик жана каржылык укук жаатындагы адис И.И. Веремеенконун пикири боюнча, "бир катар учурларда лицензиялоо тутуму башка иш-аракеттерге жайылышы мүмкүн. Буга мисал катары чек ара аймагына кирүү сыяктуу аракеттерди келтирсек болот [23, 73-б.]. Башка сөз менен айтканда, уруксат берүү тутуму бир гана тартипти, эрежелердин жыйындысын эмес, ошондой эле жарандардын белгилүү бир ыйгарым укуктарын билдирет. Ошентип А.Б. Ахматовдук изилдөөдө "Бирдиктүү документти түзүү максатында, паспорттоштуруу жана жарандарды жашаган жери боюнча каттоо жаатында мамилелерди жөнгө салууга багытталган административдик-укуктук каражаттардын комплексин билдирген" паспорттук-каттоо режими деген түшүнүктүн автордук аныктамасы сунушталат, жарандын инсандыгын жана жарандыкка таандык экендигин расмий тастыктоого мүмкүндүк берүү, жарандардын өз укуктарын жүзөгө ашырышы жана башка жарандардын, мамлекеттин жана коомдун алдындагы милдеттенмелерин аткарышы үчүн зарыл шарттарды түзүү; мамлекеттик башкаруунун ар кандай көйгөйлөрүн чечүү үчүн калкты каттоону ишке ашырат[24, 6-б.].

Д. Н. Бахрах уруксат берүү тутумун жарандардын жана уюмдардын административдик бийлик субъекттеринин ортосунда **мыйзам аркылуу** жөнгө салынган, ишмердүүлүктүн белгилүү бир түрлөрүн ишке ашыруу үчүн берилген уруксаттын **шарттарынын** сакталышына көзөмөл жүргүзүүгө байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелердин жыйындысы катары мүнөздөйт. Бирок ошол эле учурда, лицензиялоо тутумунда лицензиялоо менен катар сертификация, аккредитация, транспорт каражаттарын

башкарууга укук берүү тутуму, мамлекеттик сырларга жеткиликтүүлүктү уюштуруу ж.б. түшүнүктөр бөлүнүп каралат[25, 224-б.].

Д. Н. Бахрах тарабынан сунушталган жогорудагы аныктама узун жана көлөмдүү, компоненттери менен ашыкча жүктөлгөн жана кабыл алуу кыйын деп эсептейбиз.

Н. Н. Анисимовдун көз карашы боюнча, уруксат берүү тутуму сөздүн кең мааниде алганда, атайын юридикалык каражаттардын жыйындысы болуп саналат, анын жардамы менен мамлекеттик өзгөчө шарттарга (коопсуздук, коомдук тартип ж.б.) жетишүүнү талап кылган мамилелердин ар кандай чөйрөлөрүндө жөнгө салынат[26, 7-б.]. Бул система ар кандай укуктук режимдерди орнотууну, атап айтканда, административдик жана укуктук режимди камсыз кылат. Ошентип, уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн түшүнүгү өзүнүн маңызы боюнча изилденип жаткан чөйрөдө кеңири каралган.

Уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн алкагындагы мамлекеттин таасири айрым заттарды, буюмдарды жана иш-аракеттерди каттоодо, стандартташтырууда, күбөлөндүрүүдө жана лицензиялоодо көрсөтүлөт.

Жөнгө салынуучу объектке бир эле мезгилде ар кандай жолдор менен тутумдук таасир этүү практикасы, ал эми айрым учурларда ар кандай лицензиялык процедуралардын айкалышы кеңири жайылды. Лицензиялоо процедурасы каралган учурда лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум жөнүндө изилдөө, кеп козгоо шарт[26, 14-б.].

Лицензиялоо жана уруксат берүү ишмердүүлүгүнү жалпысынан адамдын, коомдун жана мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылууга багытталган ыкмалары анын мүнөздүү белгиси болуп саналат. Бул жөнүндө талкуулар жүрүп, ХХ кылымдын 20-60-жылдарындагы белгилүү окумуштуу-активист В. А. Власов “уруксат берүү” сыяктуу көзөмөлдөө методунун башкы максаты мамлекеттик тартипти, жарандардын коомдук жана жеке коопсуздугун ар кандай мыйзамсыз кол салуулардан коргоо деп туура жазган. Уруксаттардын берилиши иштин ушул чөйрөсүндө белгилүү

бир укуктук мамилелердин жаралышы үчүн негиз болуп саналат жана аларды олуттуу бузуу мындай уруксатты жокко чыгарууга себеп болот[27, 15-б.].

Мамлекеттик органдар курал-жарак, ок-дарыларды же жарылуучу материалдарды алууга багытталган иш-аракеттерди жасоого уруксат берүү боюнча иш-аракеттерди жүзөгө ашырууда, ченемдик укуктук актылардын талаптарын бузгандыгы үчүн алардын мыйзамдуулугун так сактоого милдеттүү ж.б.у.с. белгиленген эрежелерди сактоо чегинде өзгөчө шарттардын болушу зарыл. Куралдарды, ок-дарыларды же жарылуучу материалдарды алууга багытталган иш-аракеттердин мыйзамдуулугун жана негиздүүлүгүн алгачкы текшерүүдөн өткөрүүдөн башка, уруксат берген документтерди каттоо аракети да маанилүү[25, 15-б.] .

Укуктук чөйрөдө менчик объекттери менен болгон укуктук мамилелердин бардык аспектилерин канчалык деталдаштырганына карабастан, алардын бар экендигинин фактысы менен эле мыйзамсыз иш-аракеттерди жасоо мүмкүнчүлүгүн жокко чыгара албайт. Ушуга байланыштуу, мамлекеттик органдардын активдүү колдоосу талап кылынат, алардын ишмердүүлүгү мамлекеттик кызыкчылыктарга кол салуунун алдын алууга, мыйзамсыз аракеттерди аныктоого, бузулган укуктук режимди калыбына келтирүүгө жана жооптуу адамдарга карата мажбурлоо чараларын колдонууга багытталууга тийиш[2, 60-61-бб.].

Демек, жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, лицензиялоо тутумун мыйзамдар жана эрежелер жыйындысына чейин гана кыскартууга болбойт, ченемдердин мазмунун алардын турмушта практикалык колдонулушунан бөлүп кароого болот, алардын аткаруучу жана административдик органдардын иш-аракеттеринде кандайча жүзөгө ашырылып жаткандыгын изилдөө керек[2, 5-б.; 22, 5-б.].

Лицензиялоо тутумун жүзөгө ашырып жаткан ички иштер органдары иш жүзүндө ченемдик документтер менен жөнгө салынуучу процедураны түзбөйт, аны конкреттүү иш-аракеттери менен гана камсыз кылышат. Укук

теориясында, буга байланыштуу, “лицензиялоо тутуму иштин бир түрү катары ички иштер органдарынын Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмдөрү тарабынан көзөмөлдөнгөн объектилердин жүгүртүлүшүнүн жана объектилеринин иштешинин белгиленген тартибин камсыз кылуу процессинде пайда болгон укуктун ченемдери менен жөнгө салынуучу коомдук мамилелердин жыйындысы катары аныкталышы мүмкүн” деген пикир бар[2, 61-б.].

Бул фактыны талдоо менен биз А. А. Долгополовтун пикири менен макул болбоого мүмкүнчүлүк беребиз. Анткени биз "система" өзүнүн маани-маңызы боюнча белгилүү бир жыйынды деп эсептейбиз, ошондуктан аны иштин бир түрү катары кароо туура эмес.

Мындан тышкары, Е. В. Титова өзүнүн илимий изилдөөлөрүндө көптөгөн илимпоздор лицензиялоо тутумун уруксат берүү менен аныктап, аны лицензиялык-уруксат берүү деп атай тургандыгын белгилейт[28, 41-б.]. Бирок советтик укук тутумунда, мыйзамдарда лицензиялоо тутуму айрым буюм, каражаттарды жана заттарды өндүрүп чыгаруу, колдонуу, сатуу, сатып алуу жана жеткирүү ошондой эле айрым ишканалардын түзүлүш жана калыптануусун жөнгө салган ченемдердин тобу деп түшүндүрүлүп келген[29, 14-б.].

Азыркы шарттарда, албетте, ишкердик айрым категориялары, анын ичинде коммерциялык эмес категориялар лицензияланууга тийиш болгон учурда, лицензиялоо тутумунун шарттары менен айкалыштыруу мүмкүн эмес, себеби бул укуктук карама-каршылыктарга алып келиши мүмкүн.

Чындыгында эле, лицензиялык режимди колдонуу башкаруучу субъекттерге белгилүү артыкчылыктарды берет. Анын алкагында коомдук кызыкчылыктын ишине күчөтүлгөн мамлекеттик контроль алдын-ала (лицензия берүү баскычында) жана лицензия ээлери тарабынан берилген шарттардын сакталышына кийинки контролдоо жолу менен да жүзөгө ашырылышы мүмкүн. Дал ушул лицензиялоо институту мамлекетке потенциалдуу кооптуу иш-аракеттердин коопсуздугун камсыз кылууга

мүмкүндүк берет, аны жүзөгө ашырууга мамлекеттик монополияны киргизбейт жана ишкердик эркиндигин чектебейт.

Эгерде чарба жүргүзүүчү субъектинин лицензиясы болсо, лицензияланган иштин түрү менен ишкердик жүргүзүүгө укуктуу. Бул анын тиешелүү ишмердүүлүктүн түрүнө карата мамлекет тарабынан орнотулган талаптарга жана шарттарга шайкештигин тастыктайт. Лицензиялоо жана уруксат берүү коомдун, мамлекеттин жана инсандардын коомдук коопсуздугун камсыз кылат. Жеке же юридикалык жактарга лицензия берген ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, жүргүзүлүп жаткан иштер, коомдун, мамлекеттин жана жарандардын коопсуздугуна каршы келбестигин өз мойнуна алуусу шарт. Жеке жак болобу же юридикалык жак болобу лицензия же уруксат алуу менен дайыма тиешелүү мамлекеттик органдардын көзөмөл астында болот жана лицензияда каралган талаптарга жана шарттарга толук кандуу жооп берет. Ошентип, лицензиялоо –бул базар экономикасында коомдун, мамлекеттин жана инсандардын негизги мыйзамда каралган укук, эркиндик жана кызыкчылыктарын кепилдикке алган ченем.

Мыйзамдарда бекитилген иштин белгилүү бир түрлөрүн лицензиялоо критерийлерине кыскача токтололу.

Адамдардын жана жарандардын укук, эркиндиктерине жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына келтирилген залакаттар ар түрдүү ыкмалар менен, ар кандай жагдайларда жана өлчөмдө келтирилет. Тилекке каршы, адамдардын карама-каршы кызыкчылыктарынан улам, көбүнчө бири-бирине карама-каршы келип, толугу менен жоюлбай жатат. Бирок каржылык-экономикалык абалы масштабдуу түрдө терс көрүнүштөргө дуушар болгон жарандардын чөйрөлөрү жана категориялары бар. Кээ бир топтогу жактар үчүн мамлекеттин ыйгарым укуктуу органы лицензиялоо эрежелерин киргизип, ишкердиктин жалпы коомдун, мамлекеттин жана инсандардын кызыкчылыгына дал келиши үчүн өзүнчө лицензиялык талап, шарттарды орноткон. Бул эрежелерге баалуу кагаздар рыногунун субъектилеринин ишмердүүлүгү, оюн-зоок мекемелерин уюштуруу, турагенттик жана турфирмалар, инвестициялык фонддордун

ишмердүүлүктөрү, аудитордук жана нотариалдык ишмердүүлүктөрдү ж.б. тиешелүү деп эсептесек болот. Жогорудагы ишмердүүлүктөрдүн баары жактардын жеке, саясий, экономикалык, социалдык-маданий укуктарын жана кызыкчылыктарын жүзөгө ашырууга багытталган. Мындай иш-чараларды жүзөгө ашыруу аларды жүзөгө ашырган чарбалык субъектилердин бүтүндүгүн камсыз кылуу үчүн өкмөттүн таасирин талап кылат. Мындан тышкары, мындай иш-аракеттер менен алектенген ишкерлердин милдеттенмелеринин аткарылышы белгилүү бир жөндөмгө ээ тиешелүү тармактардагы адистерди тартуу зарылдыгы менен байланыштуу. Ошондой эле мамлекет тарабынан түздөн-түз көзөмөл талап кылынат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму жана аны түзүүчү факторлор жөнүндө окумуштуулардын ар кандай көз караштарын жана ойлорун талдоого аракет кылалы. Н. И. Буденко лицензиялык-уруксат берүү кең мааниде—ишмердүүлүктү ишке ашырууга же белгилүү бир укуктардын тобун алууга жеке жана юридикалык жак тарабынан милдеттүү түрдө уруксат (лицензия) алууну милдеттендирген укуктук-ченемдик актыларда бекитилген жол-жобо", - дейт[30, 112-б.].

Бул жерде ал жарандардын кандайдыр бир ыйгарым укуктарды алгандыгына байланыштуу белгиси боюнча И.И. Веремеенконун[30, 112-б.] оюна кошулат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум боюнча Д. В. Осинцевдин көз карашы башкача. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум кең мааниде бул “кээ бир категориядагы субъектилердин ишин жана кесиптик компетенцияларын мамлекет тарабынан бекемдөөгө, аларга атайын укуктук абалды (өзгөчөлөнгөн укуктук жөндөмдүүлүк же жекече укуктарды) берүү, алардын ишкердик алып баруусуна мүмкүнчүлүк түзүүгө (аткарууга) жол көрсөткөн административдик иштин айырмаланган түрү[16, 4-б.]. Субъектинин кесипкөйлүгүн жана тажрыйбасын талап кылган же административдик-укуктук тартиптин жалпы талаптарына жооп берген өзгөчө ишмердүүлүк.

Биз бул аныктамага макул эмеспиз, бирок биз А. П. Коренев өзүнүн "Ички иштер органдарынын административдик иши" окуу китебинде мындай деп жазган: Лицензиялоо тутуму укуктук ченемдерде бекитилген жол-жобо, анда ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардан белгилүү бир иштин түрүн ишке ашырууга же белгилүү бир ыйгарым укуктарга ээ болуу үчүн ишкана, мекеме, бирикме же айрым жарандар милдеттүү түрдө лицензия (уруксат) алуусу керек[30, 155-б.]. Ошентип ал Н.И. Буденко жана И.И. Веремеенконун ойлорун бөлөт.

Лицензиялык-уруксат берүү тутумун сөздүн кең мааниде кароодон тар мааниде чечмелөөгө өтүү менен окумуштуулардын төмөнкү ой-пикирлерин талдоого аракет кылабыз.

Е.В. Титов өз эмгегинде: "Лицензиялоо тутуму тар мааниде ички иштер органдары менен субъектилеринин ортосундагы эрктүү адамдар аралык мамилелердин өзгөчө чөйрөсү катары түшүнүлөт жана мамлекеттеги бардык мекемелердин, органдардын, бирикмелердин башталгыч жашоо шарттарын жана нормалдуу иштешин камсыз кылууга багытталган", - деп жазат[28, 42-б.].

А.Б. Бахрахтын айтымында лицензиялык-уруксат берүүчү тутум - бул административдик бийлик субъекттеринин жарандар, уюмдар менен мыйзам тарабынан жөнгө салынуучу, иштин айрым түрлөрүн жүргүзүүгө уруксат берилгендигине байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелердин жыйындысы жана эрежелердин сакталышы. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутум коомдун, мамлекеттин жана жарандардын коопсуздугун, коопсуздугун жана коомдук тартипти коргоону камсыз кылуу максатында иш жүргүзөт[31, 56-б.,70- 151-бб.].

Белгилүү теоретиктердин ой-пикирлерин изилдеп чыгып, бүгүнкү күндө лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө жетиштүү так чечмеленген аныктама, түшүнүк жок деп тыянак чыгарсак болот.

"Ар бир изилдөөчүнүн көз карашында кемчилдиктер, өзгөчөлүктөр бар, бирок алар ушунчалык маанисиз болгондуктан, математикалык тил

менен айтканда, ал чоңдуктарды четке кагууга болот" дейт И.И. Веремеенко[28, 47-б.]

Орус тилинин сөздүгүнө ылайык тутум – бул бири-бири менен мамиледе жана байланышта болгон жана белгилүү бир бүтүндүктү, биримдикти түзгөн элементтердин жыйындысы[32, 99-б.].

Н. Н. Анисимовдун пикирин изилдеп чыгып лицензиялоо-уруксат берүү тутумун өз ара байланышкан элементтердин жыйындысы деп түшүнүү керек деп эсептеген. Ал төмөнкүлөрдү камтыйт: а) лицензиялык-уруксат берүү режиминин эрежелерин белгилеген укуктук ченемдер; б) бири-бири менен өз ара аракеттенип жаткан компетенттүү мамлекеттик органдар; в) жеке жана юридикалык жактар[26, 14-б.]. Бирок биз бул түшүнүккө жарым-жартылай кошулабыз. Биздин оюбузча, ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү тутуму – лицензияларды жана уруксаттарды берүү, кайра берүү, токтотуу, кайра жаңылоо жана жокко чыгаруу менен байланышкан иш-чаралар.

Биздин изилдөөнүн алкагында каралган кийинки түшүнүк "Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү" деп аталат.

Орус тилинин сөздүгүндө "ишмердүүлүк" белгилүү бир аймакта кандайдыр бир органдардын иши, жумушу же эмгеги деп түшүндүрүлөт[32, 395-б.].

Философиялык жактан караганда, ишмердүүлүк субъектинин объекке карата өз ара аракеттенүүсү. Иштин түрүнө карабастан, бул эрежелер максат коюуну жана ага жетүүнүн ыңгайлуу каражаттарын тандоону көрсөтөт. Белгиленген максатка жетүү деңгээлинин көрсөткүчү катары ишмердиктин жыйынтыгынын бар экендиги башкы ролду ойнойт. Ошентип, Гегель «ишмердүүлүк» түшүнүгүнүн маңызын анализдеп, анын максаты, ага жетүү каражаттары жана натыйжасы аныктаган[33, 496-б.]. Ошол эле учурда, философиялык сөздүктө берилген аныктамага ылайык, иш-аракет аяктоону, каражатты, натыйжаны жана процесстин өзүн камтыйт[33, 91-б.].

Ар кандай аң-сезимдүү иш-аракет биринчи кезекте максаттарга дал келген тпшырмалар жана милдеттер менен аныкталат. Ушул сыяктуу эле, лицензиялык-уруксат берүү иш-аракеттери мамлекеттин жана коомдун турмуштук ишинин айрым объектилерин мыйзамсыз пайдалануу аркылуу коомдук тартипке жана коомдук коопсуздукка коркунуч туудурушу мүмкүн[26, 23-24-бб.].

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларда, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары көзөмөлдөө-текшерүүчүлүк функциялар боюнча иш алып барышат:

- ок атуучу курал-жарактарды жана ок-дарыларды өндүрүп алуу, оңдоо, сатуу жана сатып алуу;

- кызматтык жана жарандык куралды, ок-дарыларды сатуу жана сатып алууга, сактоого, алып жүрүүгө, колдонууга, чогултууга, көргөзүүгө, жеткирүүгө жана ташууга, алардын жүгүртүүдө орнотулган эрежелердин сакталышын көзөмөлдөйт[34].

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү иштери жаатында коопсуздукту камсыз кылуу өзгөчө орунга ээ. Анткени лицензиялык-уруксат берүүчү тартаптин эрежелери жана шарттары сакталбаган мезгилде жарандардын жеке коопсуздугуна, коомдук тартипке коркунуч келитриши мүмкүн. Коомдук тартип жана жарандардын жеке коопсуздугу ички иштер органдарынын түздөн-түз коргоосунда болгондуктан, алар изилденип жаткан чөйрөдөгү укуктук мамилелердин негизги субъектилеринин бири болуп саналат. Тактап айтканда, коомдук коопсуздукка коркунуч коомдун кылмыштуулук процесстерине, курал сатуу чөйрөсүндө эрежелерди бузуунун өсүшүнө байланыштуу кыйла көбөйүп жатат. Бул жагдай, бир жагынан, кылмышкерлердин курал-жарактарын мыйзамсыз топтоштурууга, экинчи жагынан, жарандардын өзүн-өзү коргоо максатында сатып алууга умтулуусуна байланыштуу болот. Бул процесстер курал-жаракты мыйзамсыз сактоо менен байланышкан иштердин көбөйүшү

менен, мисалы, жеке коопсуздук иш-чараларын жүзөгө ашырууда, ошондой эле курал-жарактын ар кандай түрлөрүн колдонуу менен кылмыштардын санынын көбөйүшү менен көрүнөт.

Лицензиялоо жаатындагы ички иштер органдарынын иши бардык административдик иш-аракеттер сыяктуу эле, бир нече мүнөздүү белгилер менен аныкталат. В. И. Шалашовдун ою боюнча, талданып жаткан чөйрөдөгү ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат-берүүчүлүк иши бир катар өзгөчөлүктөрү менен мүнөздөлөт:

- биринчиден, мыйзамдын жана мыйзам алдындагы актылардын талаптарын так сактоонун негизинде жүргүзүлөт;

- экинчиден, анын натыйжалары ар дайым тиешелүү компетенттүү органдын эркинин бир тараптуу билдирүүсү түрүндө чагылдырылган белгилүү бир юридикалык маанилүү кесепеттерге алып келет;

- үчүнчүдөн, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иши өзүм билемдик менен эмес, ички иштер органдарынын бардык административдик иш-аракеттерине мүнөздүү уюштуруу укуктук принциптердин чегинде жүзөгө ашырылат[14, 17-б.].

Ошондой эле мындай иш-чаралардын алдын-алуу багытын белгилей кетүү керек, анткени ал лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерин кароонун тартиби жана талаптары сакталбагандыктан, жагымсыз кесепеттердин келип чыгышын алдын алууга түздөн-түз багытталган. Бул жерде негизги жана жетектөөчү ролду жогорудагы коркунучту зыянсыздандыруу ойнойт.

А. П. Кореневдин ою боюнча лицензиялык-уруксат берүүчү иш-аракеттерди ишке ашырууда ок атуучу курал-жарактарды сактоого, алып жүрүүгө жана жеткирүүгө, объектилерди ачууга жана иштетүүгө, жеке детективдик жана күзөт кызматын түзүүгө, объектилерди контролдоо үчүн лицензия (уруксат) алуу зарыл[35, 128-б.]. А.П.Кореневдин айтуусу боюнча, лицензиялык-уруксат берүү – коомдук коопсуздукту, жарандардын жеке коопсуздугун жана коомдук тартипти коргоону камсыз кылуу максатында

аныкталган буюмдарды жана заттарды алуу, ташуу, сактоо, пайдалануу ошондой эле айрым ишканаларды ачуу жана иштетүү тартибин аныктаган эрежелер тутуму [36, 157-б.].

Н. Н. Анисимов[26, 48-б.] өз эмгегинде төмөндөгүдөй аныктаманы түзгөн. “Ички иштер органдары жүргүзгөн лицензиялык-уруксат берүү– административдик-укуктук ченемдерде бекитилген иш-чаралар режимин камсыз кылуучу административдик-укуктук механизм. Аныкталган каражаттарды жана заттарды сатууга, сатып алууга, жеткирүүгө, сактоого, колдонууга жана көргөзүүгө лицензияларды (уруксатнаамаларды) берүү, мөөнөтүн узартуу же токтотуу, айрым ишкана, мекемелерди жана уюмдарды түзүү жана иштетүү, жеке адамдардын ишкердиктин айрым түрлөрүнө кабыл алуу тартиби менен байланышкан коомдун коопсуздугун жана коомдогу тартипти, адамдардын жеке коопсуздугун сактоону камсыз кылган, лицензиялык жана уруксат берүүдө камтылган талаптарды лицензиаттар тарабынан сакталышын контролдоо”.

Бул жерде биз кемчиликти ашыкча спецификациялоону, демек, ушул аныктаманын ашыкча жүктөлүшүн белгилейбиз.

Биздин оюбузча, ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү – ички иштер органдары тарабынан жүргүзүлүүчү, лицензия (уруксат кагаздарын) берүү, лицензиялык тутумда белгиленген эрежелердин сакталышына системдүү мониторинг жүргүзүү, укук бузууларды алдын алуу жана мамлекеттик мажбурлоонун тиешелүү чараларын көрүү боюнча аракеттердин жыйындысы.

Теориялык жактан алып караганда "лицензиялык-уруксат берүү иши" жана "лицензиялоо" түшүнүктөрүн жеткирүү маанилүү. "Лицензиялоо" түшүнүгү укуктук илимде да кеңири тараган. Лицензиялоо - бул ушул субъект үчүн ишкердиктин белгилүү бир түрүн жасоого уруксат берүү. Бул аныктаманын татаалдыгын эске ала кетсек болот.

Казакстандын "Лицензиялоо жөнүндө" мыйзамы боюнча лицензиялоо– лицензиялоо - лицензияларды берүү жана кайра тариздөө, лицензиаттардын

тиешелүү талаптарды сактоосун контролдоо, лицензиянын колдонулушун убактылуу токтото туруу жана жаңылоо, лицензияларды жокко чыгаруу менен байланышкан иш-чаралардын комплекси[37].

"Ишкердиктин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө" Россия Федерациясынын мыйзамына ылайык лицензиялоо – бул лицензия берүү, кайра жол-жоболоштуруу, колдонуу мөөнөтүн узартуу же токтотуу боюнча ыйгарым укуктуу органдардын лицензия, лицензиялардын реестрин түзүү жана жүргүзүү, маалыматтык мамлекеттик ресурстарды түзүү, белгиленген тартипте лицензиялоо маселелери боюнча маалымат берүү, лицензиянын колдонулушун чектөө федералдык мыйзамдарда каралган болсо, лицензияны көзөмөлдөө, мөөнөтүн убактылуу токтото туруу, узартуу, токтотуу жана жокко чыгаруу боюнча ишмердүүлүктөрдүн тобу[38].

В. А. Титова "лицензиялоону субъектинин ишкердиктин белгилүү бир түрүн ченемдик-укуктук талаптарга, эрежелерге жана стандарттарга ылайык жүргүзүү укугун расмий күбөлөндүргөн атайын тартип" деп түшүнөт [28, 198-б.].

Бахрахтын түшүндүрмөсү бир аз башкача, ал коопсуздукту камсыз кылуу үчүн зарыл болгон аткаруу бийлигинин ишинин атайын жол-жобосун ортомчулук кылган административдик-укуктук режимди лицензиялоо жолу менен түшүнөт, муну менен лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү жана лицензиялоо түшүнүктөрү окшоштурулат[39, 265-б.].

Лицензиялоо лицензия берүү, мөөнөтүн узартуу, лицензияларды пайдалануу мөөнөтүн убактылуу токтото туруу жана узартуу, лицензияларды кайтарып алуу менен байланышкан функцияларды гана аткарган иштердин тобу менен мүнөздөлөт. Текшерүү жана көзөмөлдөө иш-аракеттери ал жалпы профилактикалык мүнөзгө ээ, натыйжада ал лицензиялык-уруксат берүү иш-аракеттеринин көз карандысыз конкреттүү багытын түзөт. Лицензияланган иштин түрү, чындыгында, ички мыйзамдарда бекитилген "милдеттүү түрдө лицензиялануучу иш-аракеттердин түрлөрү" түшүнүгүнүн мазмунуна дал келет.

Биздин оюбузча, атайын ыйгарым укуктуу аткаруу органдары тарабынан өз ишмердүүлүгүн жүргүзүүнүн жолдорунун бири-бул лицензиялоо. Лицензия жана уруксат берүүдө ички иштер органдары башкы орунду ээлейт. Лицензия жана уруксат берүү менен алектенген адистештирилген органдар пайда болгондон бери ишкердикке уруксат берүү ыкмасын колдонуу алардын ыйгарым укугунун негизги бөлүгү болуп саналат, ал эми лицензиялоо - уруксат берүүчү иштин чарбалык түрү деп аталат.

Биздин изилдөөлөрдүн алкагында, биздин алдыбызда турган кезектеги милдет – лицензия түшүнүгүн ачыкка чыгаруу. Чет элдик сөздүктө "лицензия" сөзүнүн котормосу (латынча "licentia" дан) "укук", "уруксат" деп берилген[40, 289-б.]. Орус тилинин сөздүгүнө ылайык, лицензия “мамлекеттик органдар тарабынан товарларды ташып келүү же экспорттоо укугуна берилген уруксат, ошондой эле ушул укукту тастыктаган документ» [32, с. 191].

“Лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамында, лицензиялоо –бул лицензия жана (же) уруксаттарды берүү, кайра берүү, колдонуу убактысын токтотуп туруу, кайра жаңылоо жана жокко чыгаруу менен байланышкан аракеттер[9].

2007-жылдын Үчтүн айынын 11де № 214 "Лицензиялоо жөнүндө" Казакстан Республикасынын мыйзамында "Лицензия" - лицензиар тарабынан жеке жана юридикалык жактарга, ошондой эле чет өлкөлүктөргө, каржылык кызматтарды көрсөтүүчү юридикалык жактын филиалына берилген же жогорку деңгээлдеги коркунуч менен байланышкан иштин лицензияланган түрүнүн, лицензияланган иштин түрүн жүзөгө ашырууга биринчи категориядагы уруксат кичи формасы [37].

Россия Федерациясынын 2011-жыл Бугу айынын 4дө "Ишкердүүлүктүн айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө" мыйзамында лицензия "ыйгарым укуктуу орган тарабынан юридикалык жакка же жеке ишкерге берилген лицензиялык талаптарды милдеттүү түрдө сактоо менен

иштин белгилүү бир түрүн жүзөгө ашырууга берилүүчү уруксат" деп жазылат [38].

Ошол эле учурда Ж. А. Ионова учурдагы мыйзамдарда кездешкен лицензия, лицензиат, лицензиар, лицензиялык келишимдин түшүнүктөрү патенттик укуктан алынгандыгын белгилейт [41, 169-б.].

Н. Ю. Кругловдун оюна кайрылсак лицензия ишкердиктин белгилүү бир түрүн ишке ашыруу үчүн ыйгарым укуктуу орган тарабынан берилген атайын уруксат, тагыраак айтканда "Лицензия – белгиленген мөөнөткө атайын шарттары көрсөтүлгөн ишкердиктин белгилүү бир түрүн жүзөгө ашыруу үчүн расмий уруксат берген документ"[42, 301-б.].

Ички иштер органдары лицензиялоону жүзөгө ашырууда көптөгөн көйгөйлөргө тушугарына окумуштуулар көп көңүл бурушат. Мында уруксат документтеринин аталыштарынын өз ара карым-катнашы жөнүндө кеп козголот. Белгилей кетүүчү нерсе, мыйзамда "уруксат" жана "лицензия" түшүнүктөрүн көп учурда алмаштыруу менен колдонгон учурлар көп кездешет. Мисалы "Лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө" Кыргыз Республикасынын мыйзамында колдонулган "лицензия" жана "уруксат" түшүнүктөрү синоним катары колдонулуп келет, башкача айтканда, мыйзам чыгаруучу ушул "лицензия" жана "уруксат" деген сөздөрдү синоним катары колдонулгандыгы байкалат. Каралып жаткан терминдердин көйгөйү теориялык гана эмес, практикалык да мааниге ээ. Бул синоним сөздөрдүн колдонулушуна байланыштуу ар кандай көз караштар жаралып келүүдө.

Бир жагынан алганда, "лицензия" менен "уруксаттын" ортосундагы байланыш негиздүү, анткени ушул түшүнүктөрдүн маңызы окшоштукту чагылдырып турат.

Лицензия түздөн-түз лицензиатка белгилүү бир укуктарды берген документ болуп саналат. "Лицензия" юридикалык термин катары түшүнсөк, "уруксат" түшүнүгүн жөнөкөй сөз катары пайдаланып келебиз. Практика көрсөткөндөй, тар түшүнүктөр кеңири түшүнүктөрдүн негизинде аныкталат,

буга байланыштуу "лицензия" түшүнүгүн "уруксат" термини аркылуу билдирүүгө болот.

С. И. Ожегов жана Н. Ю. Шведовдун "Орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө" "лицензия" термини белгилүү бир өнүмдү ташып келүүгө же экспорттоого, ойлоп табууну колдонууга же кандайдыр бир ишти жүзөгө ашырууга берилген уруксат катары чечмеленет[43, 354-б.].

С. И. Ожегов жана Н. Ю. Шведовдун "Орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө" "уруксат" түшүнүгүн бир нерсени жасоого болгон укук, ошондой эле мындай укукту күбөлөндүргөн документ катары түшүндүрөт[43, 645-б.].

Лицензия атайын термин катары түшүнүлүп, ишкердиктин бир түрүн жүргүзүүгө берилген уруксат (ар кандай товарларды ташып келүүгө, экспорттоого болгон уруксат)[44, 277-б.].

Орус тилинде "лицензия" термини "уруксат" деген термин менен бирдей маанини түшүндүрөт[45, 16-б.]. Белгилей кетүүчү нерсе, жеке же юридикалык жак белгилүү бир ишкердикти жүргүзүүгө уруксат алуу үчүн ыйгарым укуктуу органга арыз берүүнүн натыйжасында мамлекеттен мындай уруксатты же лицензияны алат. Бул эки түшүнүк бир эле учурда уруксат берүүчү режимдин ажырагыс компоненттери болуп саналат.

Юридикалык илимде "лицензия" түшүнүгү "уруксат" түшүнүгүнө дал келет. Юридикалык адабияттарда мыйзам тарабынан орнотулган "уруксат" деген түшүнүк кездешпейт. Ал эми лицензиялоо мыйзамдарында "лицензия" деген аныктама бар, анда уруксат "лицензия" терминине карата жалпы термин болуп саналат. Бирок кээ бир ченемдик-укуктук документтерде бул сөздөр "лицензия жана уруксат", "лицензиялар же уруксат кагаздар", ошондой эле "уруксатнаамалар" сыяктуу мааниде колдоулуп жүрөт. Бирок учурдагы аныктамага таянсак, лицензия –бул чечим. Азыркы мезгилде лицензия юридикалык жактарга, ал эми уруксат жеке жактарга берилет деген түшүнүктөр кездешет.

"Уруксат" термини көбүнчө оозеки кепте же жөн гана күнүмдүк турмушта колдонулат. Ушуга байланыштуу, күнүмдүк мүнөздөгү "уруксат

кагаздары" укук коргоо органдарынын контекстинде камтылган "уруксатнамалардан" айырмаланышы керек, анткени уруксаттын бул түрү, негизинен, мыйзам талап кылынган иш-аракет мыйзам менен чектелгендиги менен мүнөздөлөт, анткени мындай аракеттер коомдук коопсуздук, коомдук тартип, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктары үчүн коркунуч туудурушу мүмкүн. Бирок белгилүү бир шарттарда, компетенттүү органдар кызыкдар тараптарга мындай аракеттерге уруксат беришет.

Уруксат – бул иш жүргүзүүдө кээ бир аракеттерди жүзөгө ашырууну тастыктаган, мамлекеттик ыйгарым укуктуу орган тарабынан берилүүчү документ [46, 680-б.].

Объектилерди лицензиялоодо ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн карап өтсөк.

Лицензиялык-уруксат берүү тутумун жөнгө салган ченемдик-укуктук актыларда, ички иштер органдары тарабынан көзөмөлгө алынуучу объектилердин катары аныкталган. Объектилер юридикалык адабияттарда үч категорияга бөлүнөт: буюмдар, заттар жана ишканалар. Мындай объектилердин тизмеси акыркы эмес, анткени ал мамлекеттин жана коомдун муктаждыктары илимий-техникалык прогресске ылайык келип чыгышы менен өзгөрүлүшү мүмкүн. Н. Н. Анисимов өз изилдөөлөрүндө: "учурдагы мыйзамдарга ылайык, ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү тутумуна кирген объектилер: заттар, ишканалар болуп саналат. Бул жөнүндө кененирээк карап чыгуунун мааниси бар", - деп жазат [26, 38-б.].

Буюмдарга төмөнкүлөр кирет: жарандык, кызматтык, аскердик, сыйлык куралдары, түстүү көчүрмө каражаттары.

Заттар тобуна жарылуучу заттар, баңги, уулуу жана күчтүү таасир этүүчү заттар ж.б. кирет.

Сактоочу жайлар, кампалар, жарылуучу заттар жайгашкан базалар; куралдарды оңдоо жана пиротехникалык мастерскойлор; ок

атуучу куралды, алар үчүн ок-дарыларды сатуучу ишканалар; күзөт уюмдары, детективдик бөлүмдөр ишканаларга кирет: [26, 38-б.].

Буюмдар (ок атуучу куралдар жана ок-дарылар, жардыруу каражаттары) жана заттар (жарылуучу, пиротехникалык, күчтүү таасир этүүчү, уулуу заттар) жайгашкан сактоочу жайлар, кампалар, базалар, уюмдар, мергенчилик-спорттук стенддер, курал-жарак-оңдоо, пиротехникалык устаканалар (ишканалар), сатып өткөрүүчү уюмдар жана күчтүү таасир этүүчү уулуу заттарга анализ жүргүзүүчү лабораториялар, ок атуучу куралдарды, анын ок-дарыларын жана мергенчилик бычактарын сатуучу дүкөндөр, куралдарды, ок-дарыларды чыгаруучу жана миздүү куралдарды жана сувенир бычактарын жасоочу объекттер, чет өлкөлүк турист мергенчилери менен иштөөчү уюмдар, ошондой эле жекече күзөт ишканалары жана жекече детективдер уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилери катары саналат [47].

Казакстан Республикасынын мыйзамдарында ушул тизмеге ички мыйзамдарда сакталбаган түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү-көчүрүп алуу техникасы, уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектиси катары да кирет. [49].

А. А. Долголопов административдик-укуктук режимдерге баш ийген лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрдүн ишинин объектилеринин төмөнкүдөй классификациясына көңүл бурууну сунуштаган [2, 34-б.]:

1. Предметтер;
2. Жарылуучу материалдар, заттар;
3. Куралдарды жана ок-дарыларды сактоо менен байланышкан жайлар;
4. Курал-жарак жана ок-дарыларды сатуу, оңдоо менен байланышкан ишканалар;
5. Коопсуздук жана детективдик ишти жүзөгө ашыруу үчүн түзүлгөн ишканалар (бирикмелер);
6. Түстүү көчүрмө каражаттары бар уюмдар, мекемелер, ишканалар.

Профессор К. Белскийдин айтымында,[46, 56-б.] административдик-укуктук ченемдер ички иштер органдары тарабынан лицензиялануучу иш-аракеттердин түрлөрүнүн тизмесин толук жөнгө салат. Лицензияланган ишкердиктин объектилерине жараша, тизмени үч тайпага бөлүүгө болот.

Биринчи тайпа буюмдарды өндүрүү жана жүгүртүү менен байланышкан иш-аракеттердин түрлөрүн камтыйт. Аларды максатсыз жана туура эмес пайдаланылган учурда коом үчүн белгилүү бир коркунуч туудурушу мүмкүн. Ок атуучу куралдар, ок-дарылар, атайын коргонуу шаймандары (газ тапанчалары жана револьверлер, алар үчүн патрондор), түстүү көчүрмө каражаттары.

Экинчи топ заттарды өндүрүү жана жүгүртүлүшү менен байланышкан топ болуп саналат. Эгерде бул заттардын иштөөсүнө шалакылык же этиятсыздык менен мамиле жасалса адамдардын өмүрүнө, саламаттыгына залакаттар келиши мүмкүн. Бул топтогу заттарга жарылуучу, ууландыруучу жана психотроптук заттар кирет.

Үчүнчү топко ишканалардын ишмердүүлүгүнө байланышкан объектилер тиешелүү. Алар максаты боюнча өзгөчөлөнүп турат. Мындай типтеги ишканаларга кампалар, тирлер, аңчылык жана спорттук стенддер; ок атуучу куралдарды жана ок-дарыларды саткан дүкөндөр, жеке детектив жана күзөт агенттиктери, алардын филиалдары кирет[46, 708-б.].

Ошентип, лицензиялык-уруксат берүү тутуму жаатындагы түшүнүктөрдүн биримдигинин көйгөйүн карап чыгып, илимпоздордун көптөгөн ой-пикирлерин, жөнгө салуучу булактарды анализдеп, бул жааттагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү керек деген натыйжага ээ болдук. Андан сырткары “Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү”, “лицензиялык-уруксат берүү тутуму” деген түшүнүктөрдү калыптандырдык.

Маселени кароону жыйынтыктап жатып, мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүн Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк боюнча негизги

түшүнүктөргө байланыштуу колдонуудагы мыйзамдардагы кемчиликтерди четтетүүдөн турган компетенттүү мамлекеттик органдардын мыйзам чыгаруу иш-аракетинин маанилүү багытын белгилеп кетүү керек.

2.2. Чет өлкөлөрдүн лицензиялык-уруксат берүү тутумдарын укуктук жөнгө салуу

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерине, ошондой эле аларды аткаруу бийлиги тарабынан практика жүзүндө жүзөгө ашырылышына көзөмөл жүргүзүүнүн колдонулуп жаткан формалары кээде жөнгө салынуучу чөйрөдөгү мүмкүн болгон мыйзамсыз аракеттердин алдын алуу менен байланышкан маселелерди дайыма эле чече албайт жана айрым учурларда оң натыйжаларын бербейт. Ушул себептен тыюу салынган мекемелердин чет өлкөлүк тажрыйбаларынан, анын ичинде лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн иштеши жаатындагы жоопкерчилик деңгээлинен пайдалуу маалыматтарды изилдөө жана алуу акылга сыярлык.

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү боюнча илимий эмгектерди, укуктук адабияттарды, илимий макалаларды окуп, изилдөөдө уруксат берүүнүн объектилерине көзөмөлдү күчөтүү керек деген ой-пикирлерге туш болобуз. Төмөндө биз бири-бирине карама-каршы келген ой-пикирлерди чагылдырып, изилденип жаткан маселелер боюнча бир нече көз караштарды келтирдик.

АКШнын Федералдык Кылмыш Тергөө Департаментинин президенти Хорст Герольд курал колдонуу менен жасалган кылмыштуулуктун өсүш көйгөйүн калкты толук куралсыздандыруу менен гана чечсе болот деп эсептейт[86, 115-б.].

Америка Кошмо Штаттарынын белгилүү бир өзгөчөлүгү болуп жана Америка полиция ишмердүүлүгүнүн мүнөздүү белгиси, ошондой эле АКШ жарандарынын курал сактоого жана көтөрүп жүрүүгө конституциялык укугу эсептелинет. Бул укук 1791-жылы кабыл алынган АКШнын Баш мыйзамынын экинчи оңдоосу менен камсыз кылынат, анда: "Эркин мамлекеттин

коопсуздугу үчүн жакшы уюшулган полиция күчү керек. Анда адамдардын жана жарандардын укугу сакталыш керек" деп айтылат. Эреже федералдык жана штаттык мыйзамдар менен жөнгө салынат[86, 110-б.].

Америка Кошмо Штаттарында илимпоздору ок атуучу куралга көзөмөлдү күчөтүүдө Улуу Британиянын лицензиялык мыйзамдарынан мисал алууга боло тургандыгын айтышат. Курал-жаракка болгон күчтүү талаптар аркылуу курал колдонуу менен жасалган кылмыштуулуктун санынын азайышына жетишишибиз мүмкүн. Улуу Британиянын мыйзамдарында коюлган талаптарды колдонуу менен АКШда да курал менен жасалган кылмыштуулуктун санын азайтууга жетүү мүмкүн экенин билдиришкен[86, 108-б.].

Англис окумуштуусу Д. Кинг өз изилдөөлөрүндө зордук-зомбулук кылмыштары менен ок атуучу куралдардын санынын ортосундагы белгилүү бир катыштын бар же жоктугу жөнүндө суроого жооп берүүгө аракет кылган. Бул көйгөйдү чечүү үчүн ал Европанын эки мамлекетин тандап алган. Англия акыркы элүү жыл ичинде ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүн катуу чектөөчү саясат жүргүзүп келген.

Швецария өлкөсүндө болсо ок атуучу куралдарды эркин алып жүрүүгө уруксат берилген жана ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүнө көзөмөл күчтүү эмес.

Улуу Британияда 1968-жылы кабыл алынган “Куралды көзөмөлдөө жөнүндө” мыйзамына ылайык ок атуучу куралды контролдоо жана көзөмөлдөө жүргүзүлөт. Көрсөтүлгөн ченемдик укуктук актынын 57-беренесинде өлүмгө алып келүүчү ок же башка заряд атууга болгон куралды алып жүрүүгө чектөө киргизет. Бул тыюу салуу төмөнкүлөргө тиешелүү:

- а) бардык эле тыюу салынган курал өлүмгө алып келүүчү болуп эсептелинеби же жокпу;
- б) бардык эле өлүмгө алып келген же тыюу салынган куралдын бөлүктөрү;

в) куралды атуудан келип чыккан ызы-чууну же жылт этүүнү азайтуу үчүн ылайыкташтырылып иштелип чыккан кошумчалар.

Куралды арыз ээси жашаган аймакта ИИМдин улук офицери берет, эгерде жүйөлүү себептер болсо, анда "коомдук коопсуздукка жана тынчтыкка коркунуч келтирбестен" курал алып жүрүүгө уруксат берилиши мүмкүн [26, 42-б.; 88, 10-б.].

Акыркы мезгилде Англияда парламенттик деңгээлде орнотулган тыюу салууларга карабастан, ок атуучу куралды колдонуу менен жасалган кылмыштардын саны жогорулаган.

Швейцарияда 1944-жылы 20-июлунда Швейцариянын Федералдык Кеңеши тарабынан (1961-жылдан бери Швейцариянын кантондору бул Кеңештин мүчөсү болуп келет) бекитилген кантондор аралык "Конкордат" мыйзам актысы гана иштейт. Бул мыйзам актысы ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшү жаатындагы маселелерди жарым-жартылай жөнгө салат. Бул ченемдик-укуктук акт аскер кызматкерлерин керектүү курал-жарак, ок-дары менен камсыз кылууга, ок атуучу курал-жарактарды жана ок-дарыларды сатуу-сатып алууну жөнгө салууга багытталган. Конкордатта каралган ченемдерге ылайык, ар бир эркек жараны аскер кызматын өтөөгө милдеттүү. Кызмат мөөнөтү аяктагандан кийин жана корукка өткөрүлүп берилгенден кийин, алар шаймандарын жана курал-жарактарын акысыз алууга укуктуу. Статистикалык маалыматтарга ылайык, эки миллионго жакын швейцариялык үй-бүлө жок дегенде бирден ок атуучу куралга ээ, бирок ага карабастан, Европанын башка мамлекеттерине салыштырмалуу курал менен жасалган кылмыштардын саны төмөн. Швейцария полициясынын статистикасында ок атуучу куралды колдонуу менен жасалган кылмыштарды атайын эсептөө каралган эмес. Алардын саны өтө аз.

Ушундан улам суроо туулат: ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүнө көзөмөлдү күчөтүү менен аны колдонуу менен кылмыштуулуктун саны дагы көбөйүшү мүмкүн экени кандайча жана эмне үчүн болуп жатат? Д. Кинг кылмыштарды жасоонун негизги себеби коомдо өтө терең тамырлаган деген

тыянакка келип, кылмыш жасаган адам тарабынан тандалган курал-жарактын жүгүртүлүшүнө мамлекеттик бийлик органдарынын көзөмөлүнүн жана укуктук жөнгө салуунун болушуна же жоктугуна көз каранды болот деп эсептейт. Ошентип, киши өлтүрүү кылмышын жасагандар адам өлтүрө беришет, каракчы - талап-тоноочулукту жасай беришет колунда болгон курал менен [26, с. 43; 88, с. 9-13].

Демек, Д. Кинг жүргүзгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыгында, кылмыштын деңгээли менен курал-жарак сатып алууга жана сактоого уруксат берүүнүн катаалдашуусунун ортосундагы түздөн-түз байланыштын тастыкталган фактыларынын жоктугун кыскача жыйынтыктай алабыз. АКШнын Калифорния штатында башка түндүк-чыгыш штаттары менен катар эле ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүнө катуу чектөөлөр коюлган. Бирок бул штатта ага карабастан жасалган куралдуу кылмыштардын саны башка штаттарга салыштырмалуу жогору көрсөткүчкө ээ[88, с.12].

Биздин оюбузча, жарандарды коргоо жолу менен курал-жарактын жөнөкөй көрсөтүлүшү, кээде анын каршы колдонулушу кылмышкерлерге катуу таасир этерин далилдеген көптөгөн изилдөөлөрдү көз жаздымда калтырууга болбойт[89, с.29].

Куралдын ачык түрдө жайылышын колдогон бир топ илимпоздор өз көз караштарын куралды адам атып жаткандыгы менен тастыкташат. Ошол эле учурда ок атуучу куралды мыйзамдуу жол менен эркин сатуу жана сатып алуу чөйрөсүндөгү алынган тапанчаларды же мылтыктарды колдонуу менен жасалган кылмыштар терс атмосфераны пайда кылып, курал-жарактын мыйзамдуу жүгүртүлүшүнө терс таасирин тийгизет. Терс атмосфера бурмаланган маалыматтардын жардамы менен түзүлгөндүгүн баса белгилеп кетүү зарыл. С.Фитсимонстун көз карашы боюнча “Ок атуучу курал-жарактарды сатуу, сатып алуу алкагындагы чектөөлөрдүн катаалдыгы коомдун чыныгы муктаждыктары менен аныкталышы мүмкүн”[90, 26-б.].

Коомдун тобокелдик даражасына объективдүү баа берүү үчүн курал-жаракка болгон чектөөлөрдү туура коюу керек. Бул курал-жарактын сатуу,

сатып алуусунда каралат; жарандардын укуктары менен эркиндиктерин чектөөнүн негиздүүлүгүн жана максатка ылайыктуулугун өлчөө; жана, акырында, контролдоо иш-аракеттеринин максаттарына жана милдеттерине жетишүүнүн натыйжалуулугун, чындыгын баалоо керек.

Белгиленген объектилерге карата лицензиялык-уруксат берүүчү иш-аракеттерди жүргүзүү үчүн, изилденип жаткан чөйрөдө укуктук мамилелердин субъектилери катары иш жүргүзгөн ички иштер органдарынын аппаратында жана бөлүмдөрүндө талаптагыдай калыптанган жана уюштурулган тутумдун болушу жана иштеши зарыл[28, 44-б.].

Лицензиялык-уруксат берүү тутуму, чет өлкөлөрдө кеңири колдонулган мамлекеттик таасир көрсөтүүнүн ыкмасы катары таанылып, бир нече критерийлер, лицензиялоонун объектиси катары, айрым иштерге көлөмдүк чектөөлөрдүн болушу же жоктугу боюнча да классификацияланат.

Америка Кошмо Штаттарында оң жана терс лицензия колдонулат. Лицензиялоонун терс көрүнүшүнө мисал катары баалуу кагаздар боюнча Комиссия тарабынан жүргүзүлүүчү процедура келтирилген. 1933-жылы кабыл алынган баалуу кагаздар жөнүндө мыйзамга ылайык, баалуу кагаздар жөнүндө маалыматтарды камтыган акциялардын жана башка баалуу кагаздардын жүгүртүлүшүнө байланыштуу бардык өтүнмөлөр Комиссиянын каттоосунан өтөт. Эгер алар Комиссияга өткөрүлүп берилсе 20 күндүн ичинде экинчиси тиешелүү буйрук берүү катталган деп эсептелет. Лицензиялоо терс көрүнүштөр позитивдүү көрүнүштөргө караганда көбүрөөк кездешет [28, 32-б.; 91, 134-б.].

Мисалы, Россияда оң лицензия гана колдонула тургандыгына көңүл буруңуз.

Экономиканы мамлекеттик жөнгө салуу методдору лицензиялоонун объектиси боюнча да классификацияланышы мүмкүн. Демек, чарбалык субъекттердин (юридикалык жактар жана ишкерлер) ишмердүүлүгү гана эмес, кесиптин айрым түрлөрү да лицензияланууга жатат. 60-жылдары Кошмо Штаттарда лицензия менен гана уруксат берилген ишмердүүлүктүн 1240 түрү болгон [28, 32-б.; 92, 30-б.].

Америка Кошмо Штаттарында кесиптик ишмердүүлүктү лицензиялоо жана укуктук жөнгө салуу федералдык же штаттык деңгээлде гана эмес, ошондой эле лицензиялоо объектилери боюнча да кеңири жайылган. Жээк коопсуздугу деңизчилерге, ал эми Жарандык авиация башкармалыгы авиациянын механиктерине лицензия берет. Баалуу кагаздар боюнча комиссия - баалуу кагаздар боюнча брокерлер жана сатуучулар. Лицензиялоонун объектилери бир гана кесип же бизнестин түрү эмес, ошондой эле өндүрүш процесстери болушу мүмкүн, мисалы, автомобиль транспорту, көтөрүүчү курулмаларды эксплуатациялоо.

АКШнын лицензиялоо тутумунун максаты коомдун коопсуздугун жана жыргалчылыгын, адистердин тажрыйбалуу болушун, белгилүү бир укуктук жана экономикалык стандарттарга ылайык келишин камсыз кылууга багытталган. Лицензиялоонун талаптары бардык штаттарда бирдей. Бардык эле кесиптин ээси башка штатта кеңири лицензия алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Ырас, адамдардын турмушуна экономикалык жана экологиялык жактан чоң таасирин тийгизген тармактар дагы бар. Бул иш-чаралардын айрымдары федералдык мыйзамдар менен жөнгө салынат.

Жеке детективдик жана коопсуздук ишин лицензиялоо боюнча чет өлкөлүк тажрыйба кызыктуу көрүнөт. Лицензияларды кайсы органдар берет?

АКШда жеке детективдик жана коопсуздук компанияларын каттоого байланыштуу маселелер штаттардын юрисдикциясына таандык. 35 штатта жеке детективдик бюролорго түздөн-түз тиешеси бар жана алардын ишин каттоонун жана лицензия алуунун негизги шартын түзгөн мыйзамдар бар. Мыйзамдар атайын ыйгарым укук берилген мамлекеттик аткаруу бийлик органдары же анын расмий өкүлдөрү тарабынан кабыл алынат. АКШнын 16 штатында милдеттүү түрдө АКШнын жарандыгы талап кылынат[93, 4-б.].

Канадада жеке детективдик кеңсесин ачууну каалаган адам расмий каттоодон өтүү үчүн расмий түрдө ыйгарым укуктуу органга

кайрылышы керек, ал мындай кеңселерди каттоого уруксат берүү укугуна ээ.

Германияда жеке детективдик агенттик өз ишин жүргүзүү үчүн биринчи кезекте "кол өнөрчүлүк уюму" катары каттоодон өтүшү керек, анткени бул каржылык пайда табуунун коммерциялык максаты. Детективдик иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу үчүн мындай агенттиктин уюштуруучусу тиешелүү билим жаатында атайын билимди же иш тажрыйбасын талап кылбайт.

Жогоруда келтирилген мисалдардан көрүнүп тургандай, ИИМдин компетенциясына жеке детективдик же издөөчүлүк ишмердүүлүк менен алектенүүгө лицензия берүү иши кирбейт.

Бүгүнкү күндө кылмыштардын жаңы жана өзгөчө татаал түрлөрүн ачууда полиция кызматкерлеринин салыштырмалуу төмөн көрсөткүчү АКШ бийликтерин олуттуу тынчсыздандырууда. Бүгүнкү күндө адам өлтүрүү, аткезчилик же зордуктоо сыяктуу "салттуу" кылмыштардын бетин ачуу үчүн полицияда жетиштүү күчтөр, көндүмдөр жана каражаттар бар. Бирок, мисалы, компьютердик алдамчылык, акча каражаттарын мыйзамсыз экспорттоо, алмашуу жана маалыматты бурмалоо, жер участкатору менен мыйзамсыз иш-аракеттер жана ушул сыяктуу акыркы жылдары кеңири жайылып кеткен мыйзамсыз аракеттер жөнүндө сөз болгондо, полиция кызматкерлери көбүнчө алсыз. Жашоо деңгээли төмөн өлкөлөрдө социалдык-экономикалык өнүгүүдөгү олуттуу кыйынчылыктарды башынан кечирип жаткандыктан, кылмыштуулуктун өсүшү сөзсүз түрдө күчөйт жана укук коргоо органдарынын аларды алдын алуу жана алдын алуу мүмкүнчүлүгү төмөндөйт. Өз кезегинде, Батыш Европа өлкөлөрүнүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, алардын мүнөздүү жогорку материалдык жыргалчылыгы, илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин иш жүзүндө активдүү колдонуу, прогрессивдүү экономикалык реформалар "салттуу" кылмыштардын азайышына өбөлгө түзбөйт, андан тышкары, алар кылмыштардын бардык жаңы түрлөрүн пайда кылат, ошондой эле

мүмкүнчүлүктөрдү көбөйтөт алардын комиссиясы. Ошол эле учурда, мамлекет тарабынан мыйзамсыз иш-аракеттерге каршы күрөшүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу маселелерине жетиштүү көңүл бурулбаганы, кылмыштуулуктун социалдык-экономикалык жана саясий турмуштун көптөгөн аспектилерин менен тыгыз байланышын көрө албагандыгы жана эске албагандыгы, мамлекеттик максаттарга жетүүгө терс таасирин тийгизип жаткандыгы, анын ичинде адамдын негизги укуктары менен эркиндиктерин камсыз кылуу коркунуч туудуруп жаткандыгы айдан ачык. Милициянын ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу чараларын эмнеден көрөсүз? Бул маселеде Батыш Европалык адистердин жана алардын Чыгыш Европа өлкөлөрүндөгү кесиптештеринин көз караштары дал келгени кызыктуу. Айрыкча, биринчи кезекте төмөнкүлөрдү камсыз кылуу зарыл деп эсептелет:

- тармактык кызматтардын жана полиция бөлүмдөрүнүн бири-бири менен, башка укук коргоо органдары жана коомчулук менен өз ара байланышын чыңдоо; - укук бузуулардын конкреттүү түрлөрү менен күрөшүү үчүн персоналды андан ары адистештирүү; - кадрлардын кесиптик даярдыгын өркүндөтүү;

- полиция күчтөрүн маалыматтык камсыздоо тутумун оптималдаштыруу;

- акыркы техникалык каражаттарды ишке киргизүү[95, 23-б.].

Улуттук полиция тутумдары тарабынан коомдук мыйзамдуулукту жана тартипти камсыз кылуунун уюштуруучулук жана укуктук методдору Батыш Европанын ар бир өлкөсүнүн экономикалык, саясий жана башка өзгөчөлүктөрү менен аныкталат, бирок алар көп учурда көптөгөн жалпы белгилерге ээ.

Бир катар өлкөлөрдө мыйзамсыз иш-аракеттерге каршы күрөшүү функциялары бир эмес, борбордук аппаратка жана жергиликтүү аткаруу бийлик органдарына отчет берген бир нече полиция бөлүмдөрүнө жүктөлгөн. Бул жагынан алганда Италия эң үлгүлүү, анткени беш полиция күчтөрү бар;

бул ИИМдин бөлүмү болгон мамлекеттик полиция; ички иштер жана коргонуу министрликтеринин курамына кирген жарандык жана аскер полициясынын функцияларын аткаруучу карабинерлер корпусу; ишмердиги экономика, каржы жана соода чөйрөсүндө мамлекеттик кызыкчылыктарды коргоого багытталган, коргоо жана каржы министрликтерине отчет берүүчү финансылык гвардия; экологиялык кылмыштуулукка каршы күрөшкөн Айыл чарба жана токой министрлигинин токой чарба күзөтү, бешинчиси - бюджеттеринин эсебинен колдоого алынган, провинциялардагы шайланган бийлик башчылык кылган жергиликтүү полиция.

Ушундай эле кырдаалды Батыш Европанын бир катар өлкөлөрүнөн байкаса болот. Мисалы, Францияда улуттук коопсуздук органдары, Париж полициясы, жандармерия жана муниципалдык полиция, Бельгия менен Голландиянын аймактарында падышалык жандармерия жана аны менен кошо мамлекеттик жана коомдук полиция, Испанияда полиция, жарандык күзөт жана муниципалдык полиция отряддары.

Шаарда жана айыл жеринде кылмыштуулукка каршы күрөшүүгө багытталган иштин негизги бөлүгүн мамлекеттик полициянын бөлүмдөрү жүргүзөт. Алардын милдеттерине ошондой эле кургактык, аба жана суу чек араларын, банктарды, почта байланыш бөлүмдөрүн, энергетикалык объектилерди коргоо боюнча иш-чаралар кирет жана көп учурда ар кандай митингдер, иш-чаралар, пикеттер ж.б.у.с.

Көзөмөлдөөчү жана жөнгө салуучу кызмат укук коргоо органдары менен катар коомдук тартипти сактоого чоң салымын кошуп келет. Анын компетенциясына ишмердүүлүктүн айрым түрлөрү менен алектенүүгө, иш-чараларды, анын ичинде жолугушууларды, майрамдарды, фестивалдарды өткөрүүгө, куралдардын, жардыргыч заттардын жана баңги заттардын жүгүртүлүшүн контролдоо, өлкөгө кирүү жана чыгуу укугуна уруксат берүү, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок жактардын мамлекеттик аймакта болушун контролдоо, лицензия жана уруксат берүү сыяктуу маселелерди чечүү кирет.

Италия же Франция сыяктуу өлкөлөрдө бул кызмат маданий жана коомдук жайлардын (театрлар, кинотеатрлар, клубдар, ресторандар, мейманканалар, барлар жана башкалар) иштешинин белгиленген режиминин сакталышын көзөмөлдөө, ар кандай чет элдик басылмаларды чыгаруу, ошондой эле көзөмөлдөө экология жана эмгекти коргоо жаатында белгиленген ченемдердин талаптарын аткаруудан ашыкча.

Батыш Европанын дээрлик бардык мамлекеттеринде мыйзамдар көзөмөлдөө жана жөнгө салуу кызматын ишке ашырат. Ал эми айрым учурларда, мисалы Францияда, ички иштер органдарына ченемдик-укуктук актыларды жана жеке административдик актыларды чыгарууга, ошону менен бирге ведомстволук эрежелерди иштеп чыгууга кеңири мүмкүнчүлүк берет[95, 42-43-бб.].

Куралдуу күчтөр менен катар полиция түздөн-түз саясий жана каржылык көз карандылыкта турган бийликтин орнотулган ишмердүүлүгүнүн коопсуздугунун негизги кепилдиги болуп саналат. Укук коргоо органдарынын ишин укуктук жөнгө салуунун теориялык принциптери жана концепциялары Батыш Европа мамлекеттерине мүнөздүү болгон жарандардын экономикалык, саясий жана жеке укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылууга багытталган. Бул максат мамлекеттик аппараттын алдынкы тапшырмасы катары негизделген.

Полициянын уюштуруу жана түзүмдүк модели дээрлик бардык Батыш Европа өлкөлөрү үчүн бирдей. Адатта, улуттук полиция тутумдары ар кандай министрликтерге жана муниципалдык органдарга баш ийген бөлүмдөрдөн турат. Бирок, ошону менен бирге, милиция түзүмдөрүн башкарууда борборлоштуруу элементи абдан маанилүү. Артыкчылыктуу багыттарды иштеп чыгуу жана мамлекеттик масштабда коомдук мыйзамдуулукту жана укук тартибин коргоо боюнча иш-чараларды координациялоо президенттердин, өкмөт башчыларынын, ошондой эле ички иштер жана юстиция министрликтеринин жетекчилиги астында иш алып барган кеңири мыйзам чыгаруу ыйгарым укуктары берилген адистештирилген органдар

тарабынан жүзөгө ашырылат. Экинчисинин компетенциясына, жогоруда айтылгандардан тышкары, бөлүмдөрдүн эң чоң же өзгөчө маанилүү функцияларын түздөн-түз башкаруу жана координациялоо, муниципалдык милиция кызматкерлеринин штаттык бирдиги жана квалификациясын жогорулатуу, анын ишине мониторинг жүргүзүү, аны каржылоо ж.б.у.с.

Милиция бөлүмдөрүнүн аткарган функцияларына ылайык, алардын түзүмү мүнөздөлөт. Анын негизги бөлүмдөрү болуп криминалдык милиция, патрулдук милиция, көзөмөлдөө жана жөнгө салуу кызматтары, жол коопсуздугун камсыз кылуу кызматы эсептелинет. Укук коргоо органдарын башкаруу, уюшкан кылмыштуулукка, терроризмге, баңги заттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө жана башка кылмыштарга каршы күрөшүү боюнча ыкчам бөлүмдөрдүн борбордук жетекчилигине түз баш ийүү менен аймактык-функционалдык принципке ылайык жүзөгө ашырылат. Батыш Европада полиция бөлүмдөрүнүн ишинин мүнөздүү белгиси - кызматкерлердин активдүүлүгү жана кесипкөйлүгү, жергиликтүү калк менен тыгыз өз ара аракеттенүүсү жана компьютердик жана перифериялык жабдуулар менен камсыздоонун жогорку деңгээли.

Кээ бир кемчиликтерге карабастан, милиция кылмыштуулукка көзөмөл орнотуу учурунда мамлекет жана жарандардын көпчүлүгү үчүн алгылыктуу натыйжаларга жетишип, ошондой эле бул иш-аракеттер менен коом тарабынан жогорку бийликти камсыз кылат.

Бүгүнкү күндө Батыштагы алдыңкы державалардын полициясынын ишмердүүлүгүнө көрсөтүлгөн кесиптик жана коомдук кызыгуу биздин өлкөдө универсалдуу мүнөзгө ээ болууда. Биринчиден, бул кызыгуу, учурда өтө курч турган укук коргоо чөйрөсүндө өз көйгөйлөрүн чечүүнүн натыйжалуу ыкмаларын табууга умтулуудан улам келип чыгууда. Чет мамлекеттердин полиция кызматтарынын тажрыйбасында, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын натыйжалуу ишин өркүндөтүүдө креативдүү ыкма менен пайдалуу боло турган принциптердин кыйла көлөмү камтылгандыгы талашсыз. Мындай мүмкүнчүлүктүн

объективдүүлүгү полиция ишмердүүлүгүнүн иштешин жөнгө салуучу укуктук институттар, анын ичинде ички иштер органдары туш болгон кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча коюлган милдеттердин окшоштугу менен шартталган.

Батыштагы алдыңкы державалардын оң тажрыйбасына таянып, биз ички иштер органдарынын ишин бир топ оптималдаштыра алабыз, бирок азыркы коомдун полиция тутуму эч кандай идеалга дал келбестигин эске алуу керек. Чындыгында, ал мындай коомдун өнүгүшүнө мүнөздүү болгон карама-каршылыктардын изин бардык жетишкендиктери, анын ичинде кемчиликтери менен камтыйт.

Батыш Европа өлкөлөрүндө таптакыр башкача социалдык, экономикалык, саясий, укуктук, тарыхый жана маданий түзүмдөр жана каада-салттар, калктын саны жана тыгыздыгы, инфраструктурасы, материалдык-техникалык потенциалы жана башка бир катар өзгөчөлүктөрү бар экендигин белгилей кетүү маанилүү, бул шексиз. ички иштер органдарынын сырткы көрүнүшү, стратегиясы жана тактикасында.

Японияда колдонулуп жаткан ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүн укуктук жөнгө салуу кылмыштуулуктун алдын алуу боюнча мыйзамдардын эффективдүүлүгүнүн эң сонун мисалдарынын бири болуп саналат. Ошол эле учурда ири өнүккөн өлкөлөрдүн ичинен куралдардын жүгүртүлүшүнө коюлган талаптардын эң катаалы деп таанылат. Ал ок атуучу жана муздак курал-жаракка ээлик кылууга көзөмөл жүргүзүүчү мыйзамдар менен жана башка мыйзам алдындагы актылар менен көзөмөлдөнөт. Японияда 2019-жылы ок атуучу куралды колдонуу менен адам өлтүрүү 4,3%, каракчылык - 1,7%, денеге залал келтирүү - 0,1% түзгөн. Батыш Европа өлкөлөрүндө жана өзгөчө АКШда куралга ээ болуу кыйынчылыкты жаратпайт. Ушул себептерден улам куралды колдонуу менен жасалган кылмыштардын жасалуусу жогорку көрсөткүчтү көрсөтөт. Курал сатуу, сатып алуунунун шарттарынын жеңилдиги, ошондой эле аларды карасанатайлык менен пайдалануу кандайдыр бир деңгээлде бул өлкөлөрдө кылмыштуу

аракеттердин көбөйүшүнүн себеби катары каралат. В.В. Лунеевдин айтуусу боюнча Японияда ок атуучу куралга тыюу салуу кылмыштуулуктун төмөндүгүнүн бир фактору[96, 912-б.].

Жогорку маалыматтарды талдоонун негизинде биз маанилүү шарттарда колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүн, ыкмаларын жана натыйжаларын, укук коргоо тутуму жаатындагы алдыңкы державалардын тажрыйбаларын кылдаттык менен илимий жактан текшерүү жана аларды жөн эле алуу эмес деп эсептейбиз. Биздин оюбузча, Кыргызстандын ички иштер органдарынын кылмыштуулукту алдын алууну, уюшкан кылмыштуулукка, баңги заттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөшүү, маалыматтык-техникалык жабдууларды колдонуу, кадрларды даярдоонун өзгөчөлүктөрүн анализдөө ички иштер органдары үчүн артыкчылыктуу багыт деп эсептейбиз. Бирок жогорудагы иш-аракеттер бир топ күч-аракеттерди жана чыгымдарды талап кылып, натыйжада ички иштер органдарына жүктөлгөн милдеттерди чечүүнүн натыйжалуулугуна оң таасирин тийгизери шексиз.

Учурда мамлекеттин турмушунун бардык чөйрөлөрүндө болуп жаткан интеграциялык процесстер, анын ичинде Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын эл аралык укук коргоо органдарынын коомчулугуна интеграцияланышы, албетте, чет мамлекеттердеги полиция кызматтарынын теориясы жана практикасы менен кеңири таанышууну талап кылат.

Ар кандай өлкөлөрдөгү полицияны укуктук колдоо тажрыйбасын, полициянын компетенттүүлүгүн жана мамлекеттик механизмдин алкагында салыштырмалуу көзкарандысыздык деңгээлин аныктоонун теориялык негиздерин изилдөө, анын заманбап коомдогу жана мамлекеттеги ордун жана ролун карап чыгуу үчүн зарыл. Ички иштер бөлүмдөрүнүн иштеп жаткан уюштуруучулук жана функционалдык моделдерин иликтөө менен гана чектелбестен, ИИМдин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн негизги мыйзам ченемдүүлүктөрү менен тенденцияларын, ошондой эле анын натыйжалуулугун жогорулатуу жолдорун аныктоо зарыл. Бул үчүн төмөнкү негизги милдеттерди чечүү керек:

- заманбап мамлекеттин механизмде ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуунун уюштуруучулук-укуктук жана кадрдык көйгөйлөрүн окуп үйрөнүү;

- Өлкөлөрдүн эл аралык-укуктук кызматташтыгынын учурдагы этабында Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары менен чет өлкөлүк полиция бөлүмдөрүнүн ортосундагы кызматташуунун негизги багыттарын жана формаларын аныктоо.

Заманбап демократиялык мамлекетте полициянын иши анын уюмунун эки негизги модели менен аныкталат: 1) континенталдык европалык жана 2) англо-саксондук (британиялык). Биринчиси, полиция бөлүмдөрүн мамлекеттин катуу борборлоштурулган көзөмөлү, бийликтин вертикалы жана полициянын кеңири ыйгарым укуктары менен мүнөздөлөт (Австрия, Германия, Италия, Франция, Испания). Экинчи (британиялык) модель башкаруунун децентрализациясы, бийликтин «горизонталдуу» деңгээли, жергиликтүү бийликтин ыйгарым укуктарынын деңгээлинин жогорулашы жана полициянын чакан функциялары менен айырмаланат (Улуу Британия, АКШ).

Ар бир моделдин эң өнүккөн укуктук тутумдардын - романо-герман жана англо-саксон ортосундагы айырмачылыктар менен аныкталган өзүнүн укуктук базасы бар. Чет элдик демократиялык өлкөлөрдөгү полицияны шарттуу түрдө коомдук кызматтарга бөлүүгө болот, алардын функциялары ар кандай социалдык кызматтарды көрсөтүүнү камтыйт жана оперативдик (укук коргоо органдары), алардын милдеттери мыйзамсыз аракеттердин алдын алуу жана аларга каршы күрөшүү. Заманбап мамлекеттин механизмдеги полициянын салыштырмалуу өз алдынчалыгы анын ишмердүүлүгүндө "полициянын каалоосун" ишке ашыруу менен байланыштуу. Полициянын ишинин өзгөчөлүгү анын ишине тийиштүү коомдук жана мамлекеттик контролду уюштурууну жана жүзөгө ашырууну алдын-ала аныктайт. Ошол эле учурда, заманбап укуктук мамлекеттин шартында көзөмөлдүн социалдык формалары эң натыйжалуу. ИИМ "коом-

мамлекет" маалыматтык мамилелеринде түздөн-түз жана кайтарым байланыштары бар тармактык подсистема катары иштейт.

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишмердүүлүгүн өркүндөтүүдө, кадрларды даярдоодо жана окутууда чет өлкөлөрдүн полициясынын оң тажрыйбасын колдонуу оң натыйжа берет деген ойдобуз. Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын башка мамлекеттердин полиция ведомствалары менен өз ара кызматташтыгын чыңдоо улуттар аралык кылмыштуулукка жана эл аралык терроризмге каршы күрөшүүгө өбөлгө түзөт.

Жыйынтык:

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн түшүнүгү эки аспектте каралат: кеңири жана тар. Кеңири мааниде алганда, уруксат берүүчү тутум ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын башкаруучулук таасиринин объектиси, коомдо өкүм сүргөн укуктук ченемдерди ишке ашыруунун натыйжасында өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин белгилүү бир жыйындысы катары аныкталат. Ушул түшүнүктүн алкагында юридикалык адабияттарда “лицензия, уруксат ж.б.” категориялар айырмаланды

Лицензиялык-уруксат берүү тутуму чөйрөсүндөгү түшүнүктөрдүн биримдигинин көйгөйүн карап чыгып, илимпоздордун көптөгөн ой-пикирлерин, жөнгө салуучу булактарды талдап, натыйжага ээ болдук: бул жааттагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү керек. Ушуга байланыштуу, биз ички иштер органдарынын лицензиялоо тутуму – ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү деген түшүнүктөрдүн көз карандысыз аныктамасын иштеп чыктык.

Лицензиялык-уруксат берүү тутуму чөйрөсүндөгү түшүнүктөрдүн биримдигинин көйгөйүн карап чыгып, илимпоздордун көптөгөн ой-пикирлерин, жөнгө салуучу булактарды талдап, натыйжага ээ болдук: бул жааттагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү керек. Ушуга байланыштуу, биз ички иштер органдарынын лицензиялоо тутуму – ички иштер

органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгү деген түшүнүктөрдүн көз карандысыз аныктамасын иштеп чыктык.

Маселени кароону жыйынтыктап жатып, мамлекеттик органдардын ишмердүүлүгүн лицензиялык-уруксат берүү боюнча негизги түшүнүктөргө байланыштуу колдонуудагы мыйзамдардагы кемчиликтерди четтетүүдөн турган компетенттүү мамлекеттик органдардын мыйзам чыгаруу иш-аракетинин маанилүү багытын белгилеп кетүү керек.

III БАП. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИЧКИ ИШТЕР ОРГАНДАРЫ ТАРАБЫНАН ЛИЦЕНЗИЯЛЫК-УРУКСАТ БЕРҮҮЧҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН УЮШТУРУУ

3.1. Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерине жана заттарына (буюмдарга) көзөмөл жүргүзүүнүн тартиби жана өзгөчөлүктөрү

Контролдоо лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн маанилүү компоненти жана ар кандай мамлекеттик органдын ишмердүүлүгүнүн негизги бөлүгү болуп саналат.

В. Г. Афанасьев: "Контролдоо иш-аракетинин максаты – субъекттин таасиринин натыйжасында башкаруу чечимдеринин талаптарынан, уюштуруу жана жөнгө салуунун кабыл алынган принциптеринен четтөөлөрдү аныктоо, четтөөлөрдүн себептерин аныктоо, ошондой эле бүтүндөй тутумдун натыйжалуу иштеши үчүн болгон тоскоолдуктарды жеңүү жолдорун аныктоо", - деп аныктады[111, 392-б.].

Контролдун маңызы – лицензиялык талаптардын иш жүзүндө аткарылышын, иштин шарттарын кабыл алынган ченемдерге жана стандарттарга, аткаруунун жолдору менен каражаттарына ылайык текшерүү, ошондой эле лицензиялык талаптарды бузуучуларга чара көрүү.

Мамлекеттик органдар тарабынан лицензиялык объектилерди текшерүү боюнча жүргүзүлүп жаткан иш-чаралар контролдук эмес, контролдук-көзөмөлдөөчүлүк текшерүү болуп саналат. Мында мамлекеттик көзөмөлдүн өзгөчөлүктөрү айкалышкан. Контролдук-көзөмөлдөө иштерине мыйзам аркылуу карасак текшерүү сыяктуу элемент кирет жана лицензия берүүчү орган изилденип жаткан объектилердин административдик ишине кийлигишүүгө укугу жок. Контролдоо функцияларынан жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн жүрүшүндө ар кандай чараларды көрүүгө болот (мисалы, аныкталган мыйзам бузууларды четтетүү үчүн лицензиатка эскертүү берүү).

Лицензияланган объектилерге көзөмөлдөө иш-чараларынын натыйжасы – көзөмөлдөөчү тарабынан текшерүүлөрдү жүргүзүү. Эгерде мыйзам бузуулар аныкталса, анда профилактикалык жана бөгөт коюучу мүнөздөгү административдик мажбурлоо чаралары кабыл алынат.

Белгиленген режимдик эрежелерди жүзөгө ашыруунун актуалдуулугун жана натыйжалуулугун камсыз кылган уюштуруучулук инфраструктура административдик-укуктук режимдин ар кандай түрүнө мүнөздүү. Алар белгилүү бир административдик-укуктук режимдин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен атайын түзүлгөн режимдик органдарга негизделген. Биздин изилдөөлөрдүн контекстинде мындай органдар ички иштер органдарынын бөлүмдөрүн лицензиялаштырат жана уруксат берет.

Кыргыз Республикасында лицензия берүү, кайра каттоону, узартууну, жокко чыгарууну уюштуруу, координациялоо жана контролдоонун төмөнкүдөй милдеттери Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Коомдук коопсуздук Кызматына жүктөлгөн[81]:

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин көзөмөлдөө үчүн атайын документтер түзүлөт:

- ишканалардагы, уюмдардагы, мекемелердеги жана окуу жайларындагы куралды жана ок-дарыларды эсепке алуу китептери;
- курал-жарактарды жана ок-дарыларды саткан дүкөндөрдө келип түшкөндүгүн жана сатылгандыгын каттоочу китеп;
- курал-жарактарды жана ок-дарыларды ташып келүүгө (экспорттоого) уруксат берүүчү документтерди каттоо китеби;
- курал-жарак оңдоочу жайга келип түшкөн курал-жарактарды эсепке алуу китеби номерленет, боолор менен боёлот жана аймактык ички иштер органынын мөөрү менен бекитилет.

Ок атуучу курал-жарактарды жана ок-дарыларды өндүрүүчү ишкананын ишмердүүлүгү токтотулган учурда бухгалтердик эсеп китептери ички иштер органдарына берилет.

Куралдарды өндүрүү же соодалоо ишмердүүлүгүн жүргүзгөн ишканалар, мыйзамдарда бекитилген милдеттенмелер менен кошо, сатылып алынган жана сатылган куралды эсепке алууну камсыз кылат. Ошондой эле сатылган бардык ок атуучу куралдар жана алардын сатып алуучулары жөнүндө 10 жыл бою иш кагаздарын жүргүзүүгө, ай сайын ички иштер органдарына маалымат берүүгө милдеттүү.

Бүгүнкү күндө күч түзүмдөрүнүн күчтөрү, каражаттары баңги заттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөшүүгө багытталган. Бул укукка жат көрүнүш биздин өлкөбүздүн коопсуздугуна жана өсүп өркүндөшүнө, келечек муундун коопсуздугуна чоң коркунуч туудурат. Ушуга байланыштуу, ички иштер органдары баңги каражаттарынын жана психотроптук заттардын мыйзамсыз жайылуусуна каршы күрөшүүнү жогорку деңгээлде уюштуруп келишет.

Баңги каражаттарынын жана психотроптук заттардын жүгүртүлүшүнүн тартиби Кыргыз Республикасынын 1998-жылдын Бугу айынын 22синде №66 "Баңги каражаттары, психотроптук заттар, прекурсорлор жөнүндө" Мыйзамы [113], Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2004-жылдын Кулжа айынын 22синин №466 "Мамлекеттик контролду жүзөгө ашыруу эрежелерин бекитүү жөнүндө" токтому менен жөнгө салынат. Кыргыз Республикасында баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурсорлордун жүгүртүлүшү "[114],

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-жылдын Аяк оона айынын 25нин №555 "Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана аларды жасоодо колдонулган заттарды (прекурсорлорду) алып коюунун, сактоонун жана жок кылуунун тартиби жөнүндө" жобону бекитүү тууралуу "токтому [115],

Баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды жүгүртүү тартиби "Баңги каражаттарынын, психотроптук жана күчтүү заттардын тизмеси жана баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурстардын тизмелери жөнүндө" жана Кыргыз Республикасынын Баңги заттарды

контролдоо боюнча мамлекеттик комиссиясынын 2000-жылдын Бугу айынын 4дөгү №3 буйругу менен жөнгө салынат.

Кыргыз Республикасында баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын прекурсорлорун көзөмөлдөө мыйзам негизинде бекитилген. Баңги заттарын мамлекеттин аймагына ташып келүү жана ташып чыгуу үчүн атайын тартип каралган. Кыргызстанда атайын тизмедеги өсүмдүктөрдү өстүрүү, өндүрүү, сактоо, ташып келүү үчүн уруксат берилет. Бирок ошол эле учурда баңги каражаттарын, психотроптук заттарды мыйзамсыз ташыган, саткан же сатып алган учурда жок кылуу тартиби да каралган.

Кыргыз Республикасынын аймагында баңги каражаттардын жана психотроптук заттардын мыйзамдуу жүгүртүлүшүнө кээ бир учурда жол берилет. Анткени алар медициналык, ветеринария, илимий жана билим берүү максаттарында колдонулат. Баңги кылуучу каражаттар - тиешелүү эл аралык конвенцияларда ушул сыяктуу квалификацияланган синтетикалык же табигый жагынан пайда болгон заттар, алардын препараттары, ошондой эле өсүмдүктөр, ошого тете алардын таасиринен же алар менен кыянаттык кылуудан улам баңги кылуучу каражаттардын, акыл-эске таасир берүүчү заттардын жана прекурсорлордун улуттук тизмесине киргизилген, Кыргыз Республикасында контролдукка алына турган башка заттар жана өсүмдүктөр. Бул түшүнүк баңгизаттары жөнүндө Бирдиктүү Конвенцияда каралган (1972-жыл, Жалган куран айынын 25) [118].

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында баңги заттарын мыйзамсыз жүгүртүү жана баңги заттарын сатуу түшүнүктөрү өз алдынча түшүнүк катары каралып келет. "Баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды мыйзамдуу жүгүртүү – бул атайын уруксаты бар жеке адамдардын жана мамлекеттик органдардын менчигинин формасына карабастан, аны иштеп чыгуу, өндүрүү, кайра иштетүү, сактоо, ташуу, жөнөтүү, сатуу, бөлүштүрүү боюнча жүргүзгөн ишмердүүлүгү. Баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду сатуу, сатып алуу, пайдалануу, Кыргыз Республикасынын аймагына ташып келүү, ташып кетүү, баңгизаттардын

мыйзамсыз жүгүртүлүшү "Кыргыз Республикасында контролдонууга тийиш болгон баңги каражаттары, психотроптук заттар жана прекурсорлор жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунда каралган[113].

Прекурсорлор – деп эл аралык конвенцияларда баңги кылуучу каражаттарды жана акыл-эске таасир берүүчү заттарды даярдоо үчүн пайдаланылуучу химиялык материалдар катарында классификацияланган заттар жана алардын туздары, ошондой эле ушул эле максатта пайдаланылуучу жана Кыргыз Республикасында контролдукка алына турган химиялык заттар жана алардын туздарды айтабыз[113].

Баңги кылуучу каражаттарды, акыл-эске таасир берүүчү заттарды өндүрүү - баңги кылуучу каражаттарды же акыл-эске таасир берүүчү заттарды химиялык заттардан жана (же) өсүмдүктөрдөн тобу менен алууга багытталган аракеттер[113].

Баңги каражаттарынын классификациясы 1961-жылы БУУнун Баңги заттары жөнүндө Бирдиктүү конвенциясында, 1971-жылы БУУнун Психотроптук заттар жөнүндө Конвенциясында, «Баңги кылуучу каражаттарды, акыл-эске таасир берүүчү заттар жана прекурсорлор жөнүндө» Кыргыз Республикасынын мыйзамында, “Кыргыз Республикасында баңги каражаттарды, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду эсепке алуу, сактоо жана колдонуу тартиби жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунда каралган.

Баңги каражаттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшү өлкөнүн улуттук, коомдук жана экономикалык коопсуздугуна коркунуч келтирип, олуттуу зыяндарды алып келет.

Баңги каражаттарды жана психотроптук заттарды жүгүртүүнү анализдеп жатып эки жагдайды белгилөө зарыл. Биринчиден, Кыргыз Республикасынын аймагында баңги каражаттарын жана прекурсорлорун жүгүртүү үчүн лицензия алгандан кийин гана уруксат берилет. Экинчиден, баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды жүгүртүүгө байланыштуу

өсүмдүктөрдү өстүрүү, иштеп чыгуу, өндүрүү, кайра иштетүү, бөлүштүрүү, ташып келүү, жок кылуу сыяктуу негизги иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу үчүн мыйзам тарабынан атайын уруксат талап кылынат.

Баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды жүгүртүүдө лицензия берүүдөн баш тартуу Кыргыз Республикасынын “Баңги кылуучу каражаттарды, акыл-эске таасир берүүчү заттар жана прекурсорлор жөнүндө” мыйзамынын 12-беренесинде каралган.

- юридикалык жана жеке жактар тарабынан лицензия алуу үчүн зарыл болгон маалыматтарды бербөө же болбосо алар тарабынан туура эмес маалыматтардын берилиши;

- иштин коопсуздук шарттарынын, ошондой эле баңги кылуучу каражаттарды, акыл-эске таасир берүүчү заттарды жана прекурсорлорду эсепке алуунун жана сактоонун жоктугу;

- юридикалык жана жеке жактардын жетекчилигинде баңгилик менен ооругандыгы боюнча медициналык мекеменин диспансердик эсебинде турган адамдардын болушу;

- юридикалык жана жеке жактардын жетекчилигинде баңги кылуучу каражаттарды жүгүртүү чөйрөсүндөгү билип туруп жасалган кылмыш же башка кылмыш үчүн соттуулугу алынбаган же тындырылбаган адамдардын, ошого тете кылмыш жасоодо айып коюлган (алардын күнөөлүүлүгү жөнүндө маселе мыйзамда белгиленген тартипте чечилгенге чейин) адамдардын болушу лицензия берүүдөн баш тартуу үчүн негиз болуп саналат.

1994-жылдын Чын куран айында Кыргызстандын БУУнун 1961-1971-жана 1988-жылдардагы “Баңги каражаттары жөнүндөгү” Бирдиктүү конвенцияларына кошулгандыгы мамлекеттин баңги каражаттарына каршы күрөшүүнүн эл аралык деңгелине киришкендигин күбөлөндүрөт.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан баңги каражаттарына каршы күрөшүү үчүн төмөнкүдөй улуттук программалар иштелип чыгып, ишке ашып келет:

1. Баңгиликке жана баңгикаражаттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы

- күрөшүү боюнча Кыргыз Республикасынын 1993-1995-жылдарга карата Улуттук программасы;
2. Баңгиликке жана баңги каражаттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөшүү боюнча Кыргыз Республикасынын 1996-1997-жылдарга карата мамлекеттик программасы;
  3. Баңгиликке каршы күрөштү күчөтүү чаралары жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1997-жылдын Бештин айынын 10дагы токтому;
  4. 2014-жылдын Бирдин айынын 3дө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн баңги заттарга каршы программасы.

Кыргыз Республикасында баңгичиликтин жана мыйзамсыз баңги каражаттарынын жайылышына каршы күрөшүү Концепциясын жана Кыргыз Республикасынын 2010-жылга чейинки Баңги каражаттарына жана баңги каражаттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөшүү боюнча Улуттук программасын Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы менен 2004-жылдын Бештин айынын 22де бекитилген.

Бул программалар Кыргыз Республикасында баңги каражаттарына каршы саясатты андан ары жүзөгө ашыруу, баңгиликке жана баңги каражаттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөштү күчөтүү, баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурсорлордун жүгүртүлүшүн көзөмөлдөө, мамлекеттик органдардын ишин натыйжалуу координациялоо, жарандык коом, бейөкмөт уюмдардын иштерин жигердүү ишке ашыруу максатында бекитилген.

Кыргыз Республикасынын аймагында баңги каражаттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнүн жайылышына каршы күрөшүү Концепциясы укуктук саясий, жана социалдык жактан жогорку мааниге ээ. Анткени бул Концепция, өз кезегинде, өлкө тарабынан баңгиликке жана баңги каражаттарына таасир этүү боюнча иш-чаралардын алкагында негизги расмий документтердин бири болуп саналат. Концепцияда баңги каражаттарынын жайылышына каршы күрөшүү жаатында Кыргыз

Республикасынын мындан аркы эл аралык кызматташуусунун маселелери да чагылдырылган. Баңги каражаттарынын жайылышына каршы күрөшүү боюнча Кыргызстандын эл аралык кызматташтыгынын масштабынын кеңейтилгендигин ырастоо катары Кыргыз Республикасынын демилгеси менен Борбордук Азия Уюмунун Баңги заттарды контролдоо боюнча мамлекеттер аралык комиссиясы (МГККН ОЦАС) Бишкек шаарында түзүлгөндүгүн баса белгилей кетүү керек. Анын биринчи сессиялары 1999-2000-жылдары Бишкек шаарында өткөн.

1996-жылдын Бугу айында Кыргызстан Борбордук Азиянын башка мамлекеттери менен биргеликте, баңги заттарды көзөмөлдөө жаатында кызматташуу жөнүндө, өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумга кол койгон. Бул Меморандум кызматташтыкты өнүктүрүүнүн саясий жана укуктук негизи болуп калды. Меморандумдун катышуучулары болуп Борбор Азиянын беш мамлекети, Азербайжан Республикасы, Россия Федерациясы, БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча башкармалыгы жана Ага Хан Өнүктүрүү Уюму эсептелинет.

Ташкент шаарында 2006-жылдын Бирдин айынын 7-8де баңги заттарды, психотроптук каражаттарды мыйзамсыз өндүрүүнү жана жүгүртүүнү көзөмөлдөө жаатында 1996-жылдын Бугу айынын 4дө БУУнун Баңгизаттар жана кылмыштуулук боюнча башкармалыгы менен Борбор Азия өлкөлөрү кол койгон өз ара түшүнүшүү жана кызматташуу Меморандумунун катышуучулары болгон тышкы иштер органдарынын башчыларынын жолугушуусу болуп өттү. Жогоруда аталган жолугушууда катышуучу өлкөлөр баңги каражаттарынын мыйзамсыз жүгүртүлүшүн көзөмөлдөө жаатындагы жамааттык ишмердүүлүктү андан ары өркүндөтүү маселелерин талкуулашты. Бул жолугушуунун жыйынтыгында катышуучулар тарабынан жаңы түзүлгөн Борбор Азия регионалдык маалыматтык координациялык борборду Алматы шаарына жайгаштыруу чечими кабыл алынды. Баңги каражаттарын колдонуу коркунучуна дуушар болушу мүмкүн болгон

өлкөлөрдүн ортосунда тыгыз кызматташтык болсо гана, баңги каражаттарына каршы күрөштө оң натыйжаларга жетүүгө болот.

Борбордук Азиянын башка мамлекеттери менен катар Кыргыз Республикасынын аймагы баңги заттарын сатуучулар тарабынан жайылтуу объектиси катары колдонулат, ошондой эле Россияга жана Батыш Европа өлкөлөрүнө баңги заттарды жеткирүү үчүн транзиттик коридор катары кызмат кылат. Мындан улам Борбордук Азия өлкөлөрү гана эмес, алдыңкы дүйнөлүк державалар баңги заттарынын мыйзамсыз жайылышына каршы күрөшүүдө натыйжалуу кызматташтыкты колдоого кызыкдар экендиги аныкталды.

Борбордук Азиянын башка мамлекеттери менен катар Кыргыз Республикасынын аймагы баңги сатуучулар тарабынан жайылтуу объектиси катары колдонулат, ошондой эле Россияга жана Батыш Европа өлкөлөрүнө баңги заттарды жеткирүү үчүн транзиттик коридор катары кызмат кылат. Мындан улам, Борбордук Азия өлкөлөрү гана эмес, алдыңкы дүйнөлүк державалар баңги заттарынын мыйзамсыз жайылышына каршы күрөшүүдө натыйжалуу өз ара аракеттенүүнү колдоого кызыкдар экендиги аныкталды. Баңгизаттарды мыйзамсыз таратууга каршы күрөшүүдө Кыргызстандын эл аралык статусунун жогорулашы менен жаңы чечимдерди издөө, ошондой эле талданып жаткан кылмыштар үчүн жоопкерчиликти жөнгө салууга багытталган укуктук базаны өркүндөтүү зарылдыгы келип чыгууда.

Медициналык максаттарда колдонулган баңги каражаттарды, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду жүгүртүү чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдары көптөгөн маселелер боюнча башка постсоветтик өлкөлөрдө ушундай эле ченемдик укуктук базанын алдында турат. Ошол эле учурда, ал айрым карама-каршылыктарды жана дал келбөөлөрдү камтыйт, ошондой эле мамлекеттик көзөмөл менен контролдун, фармацевтикалык рыноктун операторлорунун ишин дагы татаалдандырат.

Кыргыз Республикасында прекурсорлорду көзөмөлдөө чаралары баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды контролдоо чараларына барабар.

Кыргызстанда 600гө жакын субъект медициналык максаттарда колдонулган баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурсорлордун жүгүртүлүшүнө лицензия алган.

Учурда республикага негизги жеткирүүчүлөр үч завод: "Гедеон Рихтер" ААК, "Здоровье народу" Харьков мамлекеттик ишканасы жана Москвадагы эндокрин заводу. 1997-жылга чейин республикага медициналык максаттарда колдонулган баңги каражаттарынын жалгыз импортеру - Фармация ААК болгон. (мурунку "Фармация" мамлекеттик бирикмеси) Азыркы учурда жеке фирмалар дүң жеткирүү менен алектене башташты - "Неман", ЖЧК №1 дарыканасы, Кыргыз-Беларуссия биргелешкен ишканасы.

Башка өлкөлөрдө, мисалы, Германияда, прекурсорлор максатына жараша категорияларга бөлүнөт (тиричилик, илимий жана башкалар), аларды аз көлөмдө колдонгон уюмдарга катуу көзөмөл жана эсепке алуу чаралары колдонулбайт. Украинада бухгалтердик эсеп, промоушендердин бардык баскычтарын каттоо жана анча чоң эмес көлөмдөгү прекурсорлорду контролдоо талап кылынбайт. Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин адистеринин айтымында, өлкөдө прекурсорлордун колдонулушун көзөмөлдөө иш-чараларынын ийкемдүү тутумун киргизүү керек, бул алардын мыйзамдуу жүгүртүлүшүнө тоскоолдук кылбайт жана адекваттуу фармацевтикалык көзөмөлгө мүмкүндүк берет (бул жоопкерчиликти азайтуу эмес, контролдоо иш-чараларынын жана укук колдонуу практикасынын ийкемдүүлүгү жөнүндө). Тактап айтканда, чет өлкөдө эч жерде колдонулбаган катаал, максатка ылайыксыз чарадан баштоочу квоталардан баш тартуу керек.

Ошондой эле 1998-жылдын Бугу айынын 22деги “Баңги кылуучу каражаттарды, акыл-эске таасир берүүчү заттар жана прекурсорлор жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы менен бекитилген, медициналык максаттарда колдонулган жана көзөмөлгө алынган баңги

каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурсорлордун Тизмесинде (мындан ары-Тизме) көйгөйлөр бар. Эл аралык стандарттарга ылайык, көзөмөлдөнүүчү заттардын тизмеси эл аралык менчик эмес аталыштарды камтышы керек. Кыргызстанда каражаттар жана заттар менен катар алардын туундулары, ошондой эле курамында дары-дармектер бар. Мисалы, морфин жана морфин гидрохлориди, омнопон, морфилонг. Башка мисалдар - тримепиридин жана промедол, кодеин жана кодеин фосфат. Эл аралык контролдоого жатпаган айрым заттарды жана аларды камтыган препараттарды контролдоо чаралары негизсиз белгиленген. III Тизменин В Таблицасында "Психотроптук заттар" бөлүмүнө диазепиндин жана барбитур кислотасынын туундуларын камтыган препараттар, ошондой эле бензодиазепиндин жана барбитур кислотасынын туундуларын камтыган көп компоненттүү препараттар бир терапиялык дозада 0,01 г.дан кем эмес өлчөмдө (III таблицкага кирбейт) контролдоого алынат.

Ошол эле учурда бул шилтеме Конвенцияга тиркелген эл аралык тизмелерде жок болуп жатат. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдары бензодиазепиндин же барбитур кислотасынын туундулары болуп саналган, бирок көзөмөлдөнүүчү мүнөздөмөлөргө ээ болбогон заттарды Тизмеден чыгаруу принцибин билдирет. Тизмени түзүүдө ушул принциптер сакталбагандыктан, Кыргыз Республикасынын калкына контролдук касиетке ээ болбогон (мисалы, бензонал, грандаксин) кеңири колдонулуучу бир катар маанилүү дары-дармектердин болушу азайды. Мындан тышкары фармацевтикалык иш-аракеттерде жана мыйзамдарды колдонууда кыйынчылыктар пайда болуп, натыйжада мамлекеттик жөнгө салуунун натыйжалуулугу төмөндөгөн.

Кыргыз Республикасында баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду жүгүртүүнү жөнгө салган мыйзамдарда боштуктар, аларды ишке ашырууда көйгөйлөр бар.

Жергиликтүү деңгээлде баңги, психотроптук каражаттардын жана прекурсорлордун жүгүртүлүшү чөйрөсүндө контролду жана көзөмөлдү

жүзөгө ашыруучу мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктары көп учурда чектелбейт, алар өз компетенцияларынан чыгып, бири-бирин кайталап, фармацевтикалык иш-аракеттердин субъекттеринин укуктарын бузушат.

Жогоруда келтирилген көйгөйлөрдүн бардыгы, баңги, психотроптук каражаттарды жана прекурсорлорду камтыган баңги заттардын жүгүртүлүшүнө катышуучу ишкерлер үчүн жагымсыз кылат. Салыштыруу үчүн Армениянын мисалын айта кетүү керек. Арменияда курамында баңги, психотроптук каражаттар жана прекурсорлор бар баңги заттардын жүгүртүлүшүнө байланыштуу ишмердүүлүктү лицензиялоо конкурстун негизинде жүргүзүлөт.

Баңги заттардын мыйзамдуу жүгүртүлүшүн контролдоо жаатында Борбордук Азия жана Казакстан өлкөлөрүнүн мыйзамдарын иштеп чыгуу жана бирдиктүү кылуу боюнча эл аралык конференциянын модераторлору жана анын катышуучуларынын көпчүлүгү баңги заттары жана психотроптук заттар биринчи кезекте баңги зат экендигине жана мамлекеттин негизги милдети, адекваттуу көзөмөлдү уюштуруу менен катар, алардын бейтаптарга физикалык жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу (бул ар бир мамлекеттин дары саясатынын негизги принциптеринин бири). Демек, баңги каражаттары жана психотроптук каражаттар чөйрөсүндөгү мыйзамдар жана аны иш жүзүндө колдонуу акылга сыярлык болушу керек. Ченемдик-укуктук базанын кемчиликтери, баңги каражаттары жана психотроптук каражаттардын жүгүртүлүшүнө ашыкча көзөмөл, аларды колдонууга тыюу салуулар (чектөөлөр), укук коргоо органдары тарабынан текшерүүлөрдү жүргүзүү ыкмалары жана мыйзамды колдонуунун катаал практикасы дарыгерлердин жана фармацевттердин турмуштук маанилүү дары-дармектердин ушул тобу менен иштөөдө олуттуу кыйынчылыктарга туш болушуна алып келет. Тилекке каршы, бул көйгөй Кыргызстанда дагы бар.

Баңги каражаттары жана психотроптук заттарды камтыган дары каражаттарын жүгүртүү чөйрөсүндөгү мыйзамдарды өркүндөтүү жана аны эл

аралык укукка шайкеш келтирүү үчүн, биринчи кезекте, төмөнкү кадамдарды жасоо керек:

- Көзөмөлгө алынуучу баңги каражаттарынын жана психотроптук заттардын Тизмесин түзүүдө алардын патенттелбеген эл аралык аталыштарын пайдалануу керек;

- Көзөмөлдөнүүчү баңги каражаттарынын жана психотроптук заттардын Тизмесинен алардын туундулары жана препараттары чыгарылсын. "Каражат", "препарат", "зат" түшүнүктөрүн бир түргө келтирилсин;

- Ветеринарияда колдонулуучу дары-дармектердин тизмесин жана Кыргыз Республикасында көзөмөлдөн тышкары алынган баңги жана психотроптук каражаттарды камтыган көп компоненттүү дары-дармектердин Тизмесинен алып салуу;

- Тизмени толуктоо жана контролдоо чараларын аныктоо эл аралык сунуштарга жана конвенцияларга ылайык акылга сыярлык жүзөгө ашырылат.

Дары-дармек жардамынын жеткиликтүүлүгүн кыскартпоо үчүн Саламаттыкты сактоо министрлигинин сунуштарын эске алынышы керек. Мындан тышкары Конвенциянын 2-пункту, ага ылайык Тизмени толуктоо зарылдыгын көрсөткөн маалыматка ээ болгон өлкө чечим кабыл алуу үчүн Конвенциянын башка өлкөлөрүнө жана БУУнун Башкы катчысына билдирүү жөнөтүшү керек;

- Юридикалык жактардын мыйзамдуу жүгүртүлүшүн контролдоонун жаңы ыкмаларын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу жаатында компетенттүү органдардын эл аралык кызматташуусу зарыл; баңгиликтин алдын алуу, баңгилерди дарылоо жана социалдык реабилитациялоо; кадрларды даярдоо жана кайра даярдоо, НПП контролдоо жаатында адистерди жана эксперттерди алмашуу; улуттук тизмелерди жана аларга киргизилген өзгөртүүлөр жөнүндө, экспорттук-импорттук операциялар жөнүндө, НПП жаатындагы мыйзамдар жана практика жөнүндө билдирүүлөрдү алмашуу. Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин, Ички иштер министрлигинин жана башка мамлекеттик органдардын ортосунда

мындай өз ара аракеттенүү зарыл, бул бейтаптардын жана саламаттыкты сактоо практиктеринин - дарылардын жана дары-дармектерди сатуу менен алектенген ишкерлердин кызыкчылыгына шек келтирбейт.

Ченемдик-укуктук актыларда бекитилген мамлекеттик органдар баңги каражаттарынын жана психотроптук заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө каршы күрөшүүдө маанилүү ролду ойнойт. Бул органдар катары Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы, бажы кызматы, баңги заттарды контролдоо, саламаттыкты сактоо, ички иштер, улуттук коопсуздук боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар каралат.

Ошентип Кыргыз Республикасынын Ички иштер башкы башкармалыгы баңги заттардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнө байланыштуу бузууларды жоюу боюнча иш алып барууда. 2019-жылы табылган баңги кылмыштары 2018-жылга салыштырмалуу 16 фактыга көбөйүп, 670 кылмышты түзгөн. Кылмыштын бул түрүнүн азайышы 2015-2018-жылдары байкалган, 2015-жылы 335 кылмыштын бети ачылган.

Баңги каражаттарын жана психотроптук заттарды мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу кылмыштарга каршы күрөшүүнүн укуктук негизи болуп, баңги каражаттарын же психотроптук заттарды сатуу максатын көздөбөстөн мыйзамсыз өндүргөндүгү, сактагандыгы, ташыганы, өткөрүп бергендиги үчүн кылмыш жоопкерчилигин белгилөө эсептелет. Баңгизат каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатында мыйзамсыз даярдоо, баңгизат каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун сатып өткөрүү максатысыз мыйзамсыз даярдоо, прекурсорлорду мыйзамсыз даярдоо, Кыргыз Республикасынын бажы чек арасы аркылуу алып өтүү үчүн аларга атайын эрежелер белгиленген предметтердин контрабандасы, баңгизат каражаттарын же психотроптук заттарды уурдоо же болбосо опузалап алуу, баңгизат каражаттарын жана психотроптук заттарды колдонууга көндүрүү, баңгизат каражаттарын камтыган өсүмдүктөрдү себүү жана өстүрүү, баңгизат каражаттарын, психотроптук заттарды, алардын аналогдорун жана

прекурсорлорун мыйзамдуу жүгүртүүнүн эрежелерин бузуу, баңгизат каражаттарын, психотроптук заттарды же алардын аналогдорун керектөө үчүн көмүскө жайларды уюштуруу же кармоо, баңгизат каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын аналогдорун алууга документти мыйзамсыз берүү же болбосо жасалма жасоо[109, б.119-124].

Биздин илимий-аналитикалык изилдөөбүз, ошондой эле өнүгүү процесси коомдун ишмердүүлүгүнө түздөн-түз таасирин тийгизип жаткан компьютердик өнүмдөргө байланыштуу түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү жана көчүрүү техникасына арналган. 20-кылымдын токсонунчу жылдарынан бери компьютердик технологиялар эбегейсиз зор жолду басып өттү. Сатып алууну университеттер жана ири мамлекеттик уюмдар гана өздөштүрө алган көлөмдүү бирдиктерден чыккан электрондук компьютерлер, кеңири тараган курал, заманбап кеңседеги жумуш ордунда же үйдө окуунун ажырагыс атрибутуна айланды. Өндүрүштүн наркынын төмөндөшү жана компьютердик технологиянын күчүнүн жогорулашы, аны туура эмес максаттарда колдонуу жагымсыз натыйжаларга алып келиши мүмкүн, ошондой эле коомду компьютерлештирүүдө роль ойногон.

Белгилүү болгондой, башка мүнөздөгү басмакана продукциясын өндүрүү аларды чыгарган жана кайталаган шаймандардын жардамы менен ишке ашырылат. Эми кыска убакыттын ичинде ар кандай жогорку сапаттагы басма продукциясын алууга мүмкүнчүлүк түзүлдү. Ошол мезгилде болгон жабдууларга салыштырмалуу, жаңы технологиянын техникалык мүнөздөмөсү жогору болгон.

Демек, бул бурмаланган документтерди жайылтууга алып келген жана Кыргыз Республикасында кылмыштуулуктун структурасында айрым конкреттүү өзгөрүүлөрдү активдештирген. Түстүү көчүрмө каражаттарды кылмыштуу максаттарда колдонуу учурларынын санынын өсүшү, атап айтканда, ушул техниканы колдонуп, документтердин ар кандай формаларын даярдоонун катталган учурлары, мамлекеттик органдар гана (ошондой эле банкноттор) берүүгө укуктуу. Пайда болгон көйгөйлөрдүн олуттуулугуна

байланыштуу, уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин тизмесине “түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү жана көчүрүү жабдууларын” кошуу керек. Ошол эле учурда, мыйзам чыгаруучу бул ыкма (анын юридикалык аныктамасы, мүнөздөмөлөрү, параметрлери ж.б.) деп эмнени түшүндүрүп бериши керек.

Андан кийин түстүү сүрөттү көбөйтүүчү жана көчүрүүчү жабдууларды алуу, ташып келүү, сактоо жана пайдалануу жол-жобосун көзөмөлдөө, ошондой эле аны мамлекеттин кызыкчылыгына зыян келтирүү менен пайдалануу фактыларынын алдын алуу максатында, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү кызыкдар министрликтер жана ведомстволор менен макулдашуу боюнча Ички иштер министрлигине көрсөтмө бериши керек. Түстүү сүрөттөр үчүн көбөйтүүчү жана көчүрүп алуучу жабдууларды импорттоонун, сатып алуунун, сактоонун жана колдонуунун тартиби жөнүндө нускамаларды иштеп чыгып жана бекитүү менен анда: "Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигине, Ички иштер министрлигине, Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетине “Жазык, Жазык-процесстик кодекстерине жана Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндө кодексине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын долбоорун даярдап, Өкмөттүн кароосуна киргизүү тапшырылган. Копиялоочу жана көчүрүүчү жабдуулары бар объектилерде уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн эрежелерин бузгандыгы үчүн административдик жана кылмыш жоопкерчилигин белгилөөнү караштыруу; Кыргыз Республикасынын бажы органы түстүү көчүрмө аппараттарды ташып келүүдө белгиленген эрежелердин сакталышын көзөмөлдөө, ошол эле учурда, мыйзамдарда "көчүрмө сайт деп, киреше алып келүү максатында басылып чыккан продукцияны өндүрүү үчүн колдонулган көчүрмө жабдуулар менен жабдылган юридикалык жактын (анын ичинде ижарага алынган) жайлары түшүнүлөт", - деп жазылышы керек деп эсептейбиз. Анда кайталап жаткан жабдуулардын максаты – басма продукциясын киреше алуу максатында өндүрүү.

Копиялоо технологиясы, түстүү көчүрмө каражаттары деген түшүнүктөргө келсек, алар ченемдик-укуктук актыларда, анын ичинде жогоруда баяндалгандарда чагылдырыла элек.

Түстүү сүрөттү көбөйтүү жана көчүрүп алуу техникасы уруксат берүүчү тутумга таандык болгондуктан, ички иштер органдарына жеке жана юридикалык жактар тарабынан түстүү сүрөт үчүн көчүрүү техникасы менен жабдылган көбөйтүүчү сайттарды ачуу жана иштетүү эрежелеринин сакталышын көзөмөлдөө тапшырылышы керек.

Ички иштер органдары тарабынан лицензиялоо-уруксат берүүчү иш-чараларды жүзөгө ашыруучу жана көчүрүп алуучу шаймандардын жүгүртүлүшүн жана пайдаланылышын контролдоо боюнча максаттуу жана натыйжалуу иш жүргүзүү анын толук эмес укуктук жөнгө салынышы менен татаалдашышы мүмкүн. Бул маселе дагы деле болсо талаштуу бойдон калууда, буга белгилүү бир деңгээлде "түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү-көчүрүү техникасы" түшүнүгүнүн мыйзамдуу аныктамасы жок.

Ушул чөйрөдөгү негизги түшүнүктөрдүн чечмеленишинин жоктугу Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иш-аракеттеринин максаттуулугуна жана натыйжалуулугуна терс таасирин тийгизет. Ушуга байланыштуу, ченемдик укуктук актыларды жана аларды колдонуу практикасын өркүндөтүү максатында дагы кошумча изилдөө жана иштеп чыгууларды жүргүзүү маанилүү.

М. И. Эропкин 1965-жылы, анын эмгегинде копирлөөчү машиналар, ротаторлор, ротапринттер, стеклографтар ж.б. мекемелер, ишканалар жана уюмдар тарабынан полициянын уруксаты менен алынган [22, 110-б.].

Казакстан Республикасынын ченемдик укуктук актыларына ылайык, бул “түстүү сүрөттү толук кандуу көчүрүү жана көчүрүп алуу техникасы, анын чечими бар, анын ичинде дюймга 1200 чекиттен (dpi) жана андан жогору интерполяция мүмкүнчүлүгү бар, же 150 дюймга чейин растрдык чекиттен (lpi) жана андан жогору төмөнкү басып чыгаруу технологиясы менен төрт же андан көп түстөрдү колдонуу:

- 1) ксерографиялык;
- 2) сублимациялык;
- 3) момдун негизинде жылуулук сыя колдонуу;
- 4) струйный принтер [119].

Аныктаманы көчүрмө ыкмасы менен синоним болгон "принтер" түшүнүгү аркылуу формулировкалап көрөлү (англисче Print - "басып чыгаруу"). "Принтер" түшүнүгүн чечмелөөгө байланыштуу көз караш бар, мисалы, Э.И. Зинкевич принтер деп техникалык чөйрөдө жазылган ар кандай маалымат чөйрөсүндө материалдаштырууга арналган электрондук-механикалык шайман деп эсептейт [120, б.15]. Ага ар кандай багыттагы илимий эмгектердин көпчүлүк авторлору ар кандай мазмунду камтыйт. Ошентип, А.В. Головков принтерлер ариптик жана графикалык маалыматты кагазга чыгарууга арналган деп эсептейт [121, б.126].

Орус авторлорунун тобу "басмаканалар, же принтерлер программаларды, маалыматтарды жана көйгөйлөрдү кагаз бетине чыгаруунун натыйжаларын чыгаруу үчүн колдонулат [122, 43-б.]. В.Е.Фигурновдун айтымында, принтер (басып чыгаруучу түзүлүш) маалыматты кагазга чыгаруу үчүн иштелип чыккан. Бардыгы басып чыгарылат. Компьютердик технологиялардын жана Интернеттин түшүндүрмө сөздүгүндө принтер деп компьютерде түзүлгөн текстти же графиканы кагазга же башка физикалык чөйрөгө басып чыгарууга арналган компьютердин перифериялык түзмөгү деп көрсөтүлгөн [124, 84-б.].

Мультипликативдик каалаган нускада бир нерсени көбөйтүү үчүн кызмат кылат [43, 347-б.]. Көчүрүү – бир нерсенин көчүрмөсүн жасоо [43, 287-б.]. Көчүрмө – бир нерсенин так тизмеси, так көчүрмөсү, кайталанышы [43, 287-б.]. Техника – материалдык баалуулуктарды жаратууга кызмат кылган эмгек каражаттарынын жана ыкмалардын жыйындысы; машиналар, механикалык шаймандар, шаймандар [43, 785-б.]. Түс – бир нерсенин ачык тону, боёо [43, 858-б.]. Түстүү – боёлгон, кандайдыр бир түскө же түстөргө ээ, кара эмес, ак эмес [43, 858-б.]. Демек, төмөнкүдөй аныктама алууга болот:

түстүү сүрөттү көбөйтүү жана көчүрүү технологиясы – тексттик жана визуалдык маалыматты материалдык алып жүрүүчүлөрдө тез көчүрүүгө мүмкүндүк берүүчү атайын техникалык мүнөздөмөлөрү жана параметрлери менен түстөрдү көчүрүү жана басып чыгаруу үчүн шаймандардын жана материалдардын жыйындысы.

Лицензиялоо жаатында жеке коопсуздук иш-аракеттери да анын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Коомдук турмуштагы түп-тамырынан бери өзгөрүүлөр, менчиктин жаңы формаларынын пайда болушу, жаңы ишкердик субъекттеринин көбөйүшү, ишкердиктин тез өнүгүшү жана экономиканын жеке секторунун кеңейиши Кыргызстандагы кылмыштуулукка каршы күрөшүү ишмердүүлүгүнүн өзгөрүшүнө алып келди. Реформалоо мезгилинде айрым коомдук формациялар, мисалы ыктыярдуу элдик дружиналар мурдагы маанисин жоготту, ошол эле учурда кылмыштуулукка каршы күрөшүүгө багытталган жаңы институттар пайда болду. Айрыкча, жеке коопсуздукту камсыз кылуу институту интенсивдүү өнүгүп келе жаткан. Учурда жеке коопсуздук компаниялары кеңири колдонулуп жатат, анын ичинде келишимдик негизде жарандардын өмүрүн жана ден-соолугун коргоо, товарларды коргоо, кылмыштуу кол салуулардан коргоо боюнча кеңеш берүү, ар кандай иш-чараларда сигнализация орнотуу жана тартипти сактоо боюнча кызматтар көрсөтүлөт. Ошол эле ишканалардын чөйрөсүнө маалыматтык тутумдарды коргоо боюнча программалык-техникалык комплекстерди чыгарууну камсыз кылган фирмалар, ишканалар кириши керек.

Кылмышкерлерден коргонууда жеке демилге жана жеке коопсуздук кызматтарынын ролу бардык жерде жогорулоодо. Мисалы, Англияда жеке коопсуздук жана детективдик фирмаларда полиция кызматкерлеринин саны эки эсе көп. Америка Кошмо Штаттарында жеке коопсуздук кызматтарынын бюджетти өлкөдөгү бардык полициянын бюджетинен 50% жогору жана 1,1 миллион кызматкери бар. 5 миллионго жакын калкы бар Израиль штатында 2 миңден ашуун жеке детектив жана коопсуздук компаниялары бар. Жана

алардын көпчүлүгүнүн курамында үч-төрт гана адам болсо да, бул көрсөткүч өзүнөн-өзү кабар берет.

Кыргыз Республикасында жеке коопсуздук ишин жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актылардын катарына 1996-жылдын Теке айынын 1де кабыл алынган “Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, Кыргыз Республикасында жеке детективдик жана коопсуздук иш-аракеттеринин айрым маселелери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2003-жыл Баш Оона айынын 20дагы токтому, “Кыргыз Республикасында ички иштер органдарынын жеке детективдик жана күзөт кызматтарынын ишин контролдоосунун тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын Үчтүн айынын 12деги Токтому [126], Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2004-жылдын Чын Куран айынын 20дагы[128] “Кыргыз Республикасында жеке детективдик жана коопсуздук ишине контролду ички иштер органдары тарабынан контролдоону жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү жөнүндө” буйругу жана башка мыйзам актыларын да кошсок болот.

Ошентип Кыргыз Республикасында жеке коопсуздук иши жеке адамдардын жана юридикалык жактардын кардарларынын өмүрүн, ден соолугун жана мүлктүк кызыкчылыктарын коргоо максатында, ички иштер органдарынын атайын уруксаты (мамлекеттик лицензиясы) бар уюмдар тарабынан жеке жана юридикалык жактарга кызмат көрсөтүүлөр деп аныкталат. [126]. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин 2004-жылдын Чын Куран айынын 20дагы "Кыргыз Республикасында жеке детективдик жана күзөт иш-аракеттерине контролду жүзөгө ашыруу тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү жөнүндө" буйругуна ылайык [126] Ички иштер министрлиги, облустардын, Бишкек жана Ош шаарларынын Ички иштер департаменти, РИИБ: жеке коопсуздук ишин жүргүзүүгө мамлекеттик лицензияларды берүүгө (токтото турууга, жокко чыгарууга) укуктуу. Лицензиялар жеке коопсуздуктун төмөнкү субъекттерине берилет:

- 1) жеке коопсуздук кызматтарын көрсөтүү үчүн жеке ишкер катары иштөөгө лицензия алууга арыз берген жарандар;
- 2) жеке ишкерлердин жана юридикалык жактардын коопсуздук бөлүмдөрү;
- 3) мамлекеттик органдардын ведомстволук коопсуздук бөлүмдөрү;
- 4) жеке коопсуздук уюмдары.

Коопсуздук компанияларынын ишинин негизги объектилери болуп ар кандай ишканаларга, уюмдарга, фирмаларга таандык жайларды, аймактарды, ошондой эле жарандардын батирлерин коргоо саналат. Коопсуздуктун бир нече негизги түрлөрү бар: борборлоштурулган көзөмөлдөө панелине туташтырылган техникалык каражаттардын жардамы менен же автономдуу сигнализацияны орнотуу менен коопсуздук; мурунку эки түрүн бириктирип, физикалык күзөт постторун орнотуу жана курама коргоо. Коргоо түрүн тандоо, биринчи кезекте, коргоо объектинин мүнөзүнө, жайгашкан жерине, объекттеги маанилердин санына ж.б. карата аныкталат. Кылмыштуу кол салуунун объектилери көбүнчө олуттуу каражаттар сакталган жана кымбат баалуу компьютерлер, оргтехника, видео жана аудио жабдуулар, зер буюмдары, мех буюмдары ж.б. жайгашкан уюмдардын жана фирмалардын жайлары болуп саналат. Уурулуктун кыйла бөлүгү бай жарандарга таандык батирлерден келип чыгат.

Күзөтүлгөн объектке кылмыштуу кол салуу аныкталгандан кийин, коопсуздук уюму бул факт боюнча укук коргоо органдарына жана ээсинин жетекчилигине кабар берет. Күзөт кызматкерлери кылмышкерлерди жана уурдалган мүлктөрдү табуу үчүн бардык чараларды көрүшөт. Алгачкы тергөө жана тергөө органдарынын өкүлдөрү келгенге чейин алар окуя болгон жерди кайтарышат.

Белгилей кетүүчү нерсе, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, ушул статьянын төртүнчү бөлүгүндө көрсөтүлгөн кызматтарды көрсөтүүчү күзөт ишканаларынын жетекчилери, ошондой эле күзөт кызматкерлери мамлекеттик кызмат менен же коомдук бирикмелерде тандалма акы төлөнүүчү кызмат менен айкалыштырылбайт [126].

Жеке коопсуздук ишин жүргүзүү үчүн мамлекеттик лицензия алууда ишкананын жетекчиси ички иштер органдарына зарыл документтердин пакетин тапшырат. Ошол эле учурда, коопсуздук компанияларынын жетекчилери, ошондой эле аталган ишканалардын персоналы, юридикалык билими, жеке тергөөчү болуп иштөө үчүн атайын даярдыгы жана ыкчам-тергөө бөлүмдөрүндө иш тажрыйбасы бар экендигин тастыктаган документтер менен кошо ички иштер органына иштөө үчүн атайын окуудан өткөндүгүн, күзөтчү катары же ички иштер органдарында же коопсуздук органдарында үч жылдан кем эмес иш стажы бар экендигин тастыктаган документтерди берүүгө милдеттүү. Мындан тышкары, тиешелүү ички иштер органына кат жөнөтүлөт, анда коопсуздук кызматынын түрлөрү тизмеленген жана түзүлүп жаткан күзөт ишканасынын ишмердүүлүгүнүн аймагы, персоналдын күтүлүп жаткан саны, техникалык жана башка каражаттарды, атайын каражаттарды, курал-жарактарды колдонуу ниети жана аларга болгон муктаждыктар жөнүндө маалыматтар көрсөтүлгөн [126].

Андан ары Ички иштер башкармалыгынын ыйгарым укуктуу кызматкерлери тарабынан берилген документтердин пакети кылдаттык менен каралып, квалификациялык талаптарга шайкештиги текшерилет. Андан кийин эгерде арыз ээсинин документтери толук тартипте болсо, мыйзамда белгиленген мөөнөттө, арыз ээси мамлекеттик лицензия алат же эгер кемчиликтер аныкталса, анда жүйөлүү түрдө баш тартуудан баш тартышат.

Кыргыз Республикасынын аймагында жеке коопсуздук ишин контролдоо мыйзамда белгиленген ченемдерде жана чектерде, Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө” мыйзамынын жетекчилигинде Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги жана ага баш ийген аймактык органдар тарабынан жүзөгө ашырылат. Контролдоо аймактык ички иштер органынын башчысы тарабынан бекитилген жана прокуратуранын аймактык органдары менен макулдашылган текшерүүлөрдүн графигине так ылайык

жүргүзүлөт. Ички иштер органдары кызматтын талабы боюнча тейленүүчү аймакта коргоо субъекттеринин ишине пландуу же пландан тышкары текшерүүлөрдү жүргүзүүгө укуктуу. Текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча, мыйзам бузуулар болгон учурда сотто мамлекеттик лицензиядан ажыратылып алынганга чейин кылмышкерге таасир этүү боюнча тиешелүү чаралар көрүлөт.

Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо органдарында психикалык оорулар, алкоголизм, баңгилик жана баңгилик каттоосу жок болсо; атайылап кылмыш жасагандыгы үчүн соттуулугу жок, көрүүгө байланыштуу медициналык каршы көрсөтмөлөрү жок жана милдеттүү түрдө атайын окуу курсунан өткөн, жыйырма бир жашка толгон бардык жарандары күзөтчү болуп иштей алышат.

Күзөт кызматкерлерин даярдоонун өзгөчөлүгү - бул окуу курсунун бардык бөлүмдөрүн окуп чыккандан кийин гана ушул кесиптин профессионалы болуп калууга болот. Даярдоо процессинде конституциялык укуктарды жана жеке коргонуу жаатындагы мыйзам актыларын изилдөөгө көп көңүл бурулат. Күзөт кызматкерлери үчүн окутуу программаларында жазык жана жарандык мыйзамдардын, жазык жана жарандык процесстин негиздери камтылган (атап айтканда, кылмыштуулук түшүнүгү, зарыл коргонуу чектери, кармоонун негиздери, ошондой эле келишимдик мамилелерди мыйзамдык жөнгө салуу изилдениши керек). Күзөт кызматкери соттук-медициналык экспертизаны билиши керек. Күзөтчү ар кандай документтер менен иш алып барганда, анык документ менен жасалма документти айырмалап, жасалма белгилерди аныктай билиши керек. Корголуучу аймакты туура текшерүү, кол, бут кийим, транспорт каражаттарынын изин, уурулук куралдары ж.б.у.с. билүү бирдей маанилүү. Эгерде коопсуздук учурунда ок атуучу куралдар жана жарылуучу заттар табылса, анда бул объектилердин коопсуздугун камсыз кылуу, аларды баштапкы текшерүүгө алуу жана текшерүүнүн натыйжалары боюнча иш-аракеттерди көрүү зарыл. Сакчылар биринчи медициналык (медициналык

жардамга чейинки) жардам көрсөтө алышы керек. Күч органдары менен байланышта иштөө, далилдөө процессинде колдонуу үчүн фактылык маалыматтарды камсыз кылууга катышуу коопсуздук иш-аракеттеринде олуттуу орунду ээлейт. Мыйзам фактыларды аныктоо үчүн заманбап техникалык каражаттарды: видео байкоо ж.б. колдонуу мүмкүнчүлүгүн караштырат, бирок техникалык каражаттарды колдонуу жарандардын укуктары менен эркиндиктерин бузбашы керек. Күзөт кызматкерлерин окутуу жарылуучу заттарды, курал-жарактарды жана ок-дарыларды табуу үчүн издөө жабдууларынын ар кандай түрлөрүн изилдөөнү камтышы керек. Күзөтчүлөрдүн иши ар дайым коопсуздан алыс: ар кандай учурда кол салуунун мизин кайтаруу, корголуучу адамдарга жана корголуучу мүлккө каршы кылмышты токтотуу талап кылынышы мүмкүн. Мыйзам боюнча, күзөтчүгө, эгерде зарыл болсо, өзүн-өзү коргоо жана кызматтык ок атуучу куралдарды колдонууга уруксат берилет, ошондуктан бул кесипке даярдануу ок атуучу куралды жана атайын каражаттарды колдонуунун эрежелерин үйрөнүүнү, куралсыз өзүн-өзү коргонуу техникасынын сабактарын камтышы керек.

Заманбап коопсуздук формациясы компьютерлерди, байланыш тармактарын, радиобайланыш тутумдарын колдонбостон натыйжалуу иштей албайт, андыктан компьютерде иштөө, кабыл алуучу радио приборлорду изилдөө күзөт кызматкерлерин окутуу программасына киргизилиши керек. Бул кесиптин өкүлдөрү ар дайым элдин арасында болушат, алар психологиялык байланыштарды түзүп, маектешүүлөрдү жана экзамендерди өткөрүп, сылыктыкты жана кылдаттыкты көрсөтө алышы керек - булардын бардыгын класста прикладдык психология жана коммуникация практикасы боюнча үйрөтүү керек. Алгачкы окуу курсу комплекстүү экзамен менен аяктайт, аны Ички иштер министрлигинин өкүлү башкарган комиссия кабыл алат. Сынактан өткөндөргө окуу курсун аяктагандыгы жөнүндө сертификат берилет жана алар жеке коопсуздук структурасында иштөө укугуна ээ болушат.

Ошентип, лицензиялоо-уруксат берүү иштеринин объектилерине жана предметтерине контролду жүзөгө ашыруучу ички иштер органдарынын иши колдонуудагы мыйзамдарга жана башка ченемдик документтерге ылайык белгиленген тартипте физикалык жана юридикалык жактар тарабынан административдик жана укуктук режимдердин аткарылышын текшерүү, зарыл болгон учурда, тиешелүү лицензияларды (уруксат кагаздарын) жокко чыгаруу, куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу материалдарды алып коюу жана курал-жарак жана жарылуучу материалдарды жүгүртүү эрежелерин бузгандарды мыйзамда белгиленген жоопкерчиликке тартуу болуп саналат.

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн ишинин өзгөчөлүгү болуп алардын түздөн-түз уруксат берүү тутумунун практикалык функцияларын аткаруусу, коомдун, мамлекеттин жана жарандардын жеке коопсуздугун камсыз кылууда жана кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө анын ролун жогорулатуу боюнча чараларды көрүүсү эсептелинет [2, 89-б.].

Ички иштер органдарынын лицензия берүүчү жана уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн лицензия талаптарынын жана шарттарынын сакталышын көзөмөлдөө боюнча негизги милдеттерин карап көрөлү.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерин көзөмөлдөө ачык жана жабык тартипте жүргүзүлөт.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ыкмаларынын бири болуп ачык көзөмөл саналат. Ага төмөнкүлөр кирет:

- тиешелүү уруксат берүү учурунда объектилерди алгачкы текшерүү;
- кийинчерээк бул объектилерди уруксат берүү тутумунун эрежелерин аткарууга дал келүүсүн текшерүү;
- лицензиялоо ишмердүүлүгүнүн объектилерине жана предметтерине жеке жактардын талапка ылайыктыгын текшерүү жана жумушка кабыл алуу;
- алардын ишине кийинки мониторинг;
- объектилерди каттоо;

- лицензиялык-уруксат берүүчү эрежелердин бузулушун алдын алуу жана четтетүү боюнча профилактикалык иш-чараларды өткөрүү.

Контролдоонун ушул түрүн жүргүзүү төмөнкү маселелерди чечүүнү билдирет:

- белгиленген эрежелердин бузулушун аныктоо;
- ушул мыйзам бузууларга себеп болгон жагдайлар жана шарттар;
- аларды четтетүү боюнча чараларды колдонуу;
- лицензия-уруксат берүү тутумуна кирген буюмдарды жана заттарды уурдоону алдын алуу;
- аларды туура эмес пайдалануу же кылмыштуу максаттар үчүн иштерди аныктоо жана алдын алуу;
- Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумуна тиешелүү заттарды жана заттарды сактоо, ташуу жана пайдалануу менен байланышкан жумушка кайрадан кирүүчү жарандарды текшерүү, ошондой эле Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилеринде бул жарандардын ишин контролдоо [129, 15-б.].

Жеке жана юридикалык жактардын ишине мамлекеттик контроль ички иштер органдарынын кызмат адамдары тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарына ылайык текшерүү жүргүзүү жолу менен жүзөгө ашырылат.

Чектер төмөнкү түрлөргө бөлүнөт:

"Пландуу текшерүү – бул ишкердик субъектилеринин ишин текшерүүнүн бекитилген планына ылайык ыйгарым укуктуу орган тарабынан жүргүзүлгөн текшерүү.

Пландан тышкары аудит –Мыйзамдын 7-беренесинде каралган негиздер боюнча жүргүзүлүүчү ишкердик субъекттеринин ишин текшерүү.

Тосмо текшерүү – салык кызматы пландаштырылган салыктык текшерүүлөр учурунда, башка мамлекеттердин салык органдарынын суроосу боюнча, жүргүзүлүп жаткан операцияларга түздөн-түз байланыштуу айрым

документтерди текшерүүгө муктаж болгон учурда, үчүнчү жактарга карата салык кызматы тарабынан жүргүзүлүүчү текшерүү.

Контролдук текшерүү – ишкердик субъекттеринин мурунку текшерүү менен белгиленген бузуулардын четтетилгендигин текшерүү.

Кайра текшерүү – бул ишкердиктин субъектинин пландуу текшерүүнүн натыйжалары жөнүндө даттануусунун негизинде жана пландалган текшерүүгө байланыштуу чагылдырылбаган же так чагылдырылбаган пункттарды тактоо үчүн жүргүзүлгөн текшерүү ” [130].

Текшерүү үчүн негиз болуп төмөнкүлөр каралат:

- ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн мамлекеттик контролду жүзөгө ашыруу үчүн иш планы: жеке жана юридикалык жактар эгерде төмөнкү ишмердүүлүктөр менен алектенсе:

а) жарандык жана кызматтык ок атуучу куралдарды жана алар үчүн патрондорду жүгүртүү чөйрөсүндө;

б) жарандык пиротехникалык заттар жана аларды пайдалануу менен жасалган буюмдар;

в) жардыргыч заттар;

д) уулуу, радиоактивдүү жана психотроптук заттар;

е) баңги заттар жана прекурсорлор;

ж) штамп жана оюма чыгаруучу ишканалар;

з) башка мамлекеттик органдардан келип түшкөн материалдар.

Ички иштер органдарынын кызмат адамдары тарабынан жарандардын жеке ок атуучу куралды үйдө сактоо эрежелерин сакташын текшерүү жылына бир жолудан ашык эмес жүргүзүлөт.

Лицензиялык тутумга таандык жана ишкердиктин субъекттерине таандык болбогон буюмдар жана заттар сакталган объектилерди ички иштер органдарынын кызмат адамдары текшерет:

- лицензияга жана уруксат берүү тутумуна кирген заттарды жана заттарды сактоого уруксаттын мөөнөтүн узартууну бергенде;

- буюмдарды жана заттарды сактоочу жайдын өзгөрүшүнө байланыштуу уруксатты кайра тариздөө учурунда;
- анын ысымына уруксат берилген башты алмаштырганда;
- ар бир учурдагы мурунку текшерүүлөрдүн убактысына карабастан, буюмдардын саны же сактоо сыйымдуулугу өзгөргөндө.

Аудит жүргүзүүдө негизги көңүл төмөнкүлөргө бурулушу керек:

- лицензиялык-уруксат берүү тутумуна тиешелүү заттардын жана заттардын коопсуздугун камсыз кылган шарттардын сакталышы;
- жайлардын аларды сактоого ылайыктуулугу;
- объекттин коопсуздугун уюштуруу, анын ичинде - коопсуздук тосмосунун, жарыктын, сигнал берүүнүн жана башка эскертүүчү жана коопсуздукту чыңдоо каражаттарынын болушу жана иштөөгө жарамдуулугу;
- күзөт бөлүмдөрүнүн куралдануусу, күзөт бөлүмдөрүнүн тартибинин абалы, күзөт бөлүмдөрүнүн кызматкерлеринин функционалдык милдеттерин билүүсү, алардын атайын жана ок атуучу куралдар менен иштөө жөндөмдүүлүгү, кирүүнү контролдоону уюштуруу ж.б.;
- лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринде иштеген адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу;
- керектүү документтердин болушу.

Ошол эле учурда, объектинин өзгөчөлүгүнө жараша сатып алуу, даярдоо, сатуу, эсепке алуу, жок кылуу, пайдалануу, ташуу ж.б.у.с. белгиленген эрежелерди сактоо лицензиялоо тутумуна кирген заттар жана предметтер ар тараптуу текшерүүгө жатат.

Ички иштер органдарынын кызматкерлери көзөмөлдөө жана контролдоо функцияларын жүзөгө ашырууда субъектилердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын так сактоого милдеттүү.

Уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн расмий эмес текшерүүсү негизинен ыкчам-издөө милиция кызматы тарабынан лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерин жана заттарды сактоонун, ташуунун, коргоонун жана пайдалануунун жол-жобосун олуттуу бузгандыгы жөнүндө,

ошондой эле уурдоо жөнүндө маалыматтар бар болгон учурларда жүргүзүлөт. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму жаатында иштеп жаткан объектилерге коомдук көзөмөл жүргүзүү учурунда ички иштер органдары адамдарды Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерин жана заттарды сактоо, пайдалануу, ташуу менен байланышкан жумушка кабыл алууну жүзөгө ашырат.

Ошол эле учурда ички иштер органдары төмөндөгүдөй учурларда төмөндөгүлөргө уруксат берүүдөн баш тартууга укуктуу:

1. Көрүүнүн начарлашына, психикалык ооруга, алкоголизмге же баңгиликке байланыштуу көрсөтмөлөрдүн жоктугу жөнүндө медициналык маалым кат бербесе;
2. Мыйзамда белгиленген тартипте соттуулугу өтөлө элек же жокко чыгарылбаса;
3. Туруктуу жашаган жери жок болсо;
4. 20 жашка чыга элек болсо;
5. Коопсуздук ишинде колдонулган кызматтык куралга уруксат алууга арыз бергенде 21 жашка толо элек болсо;
6. Куралга уруксат берген учурда: курал-жаракты сактоо үчүн тийиштүү шарттары жок (сейф, темир шкаф же башка куралдарга уруксат берилбеген адамдардын киришин жокко чыгарган) же ички иштер органдарына куралды коопсуз колдонуу эрежелеринин билимдерин текшерүүдөн өткөндүгүн тастыктаган документтер.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн эрежелеринин сакталышына натыйжалуу контролду камсыз кылууда, лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин ээлери жана пайдалануучулары белгиленген эрежелердин сакталышын камсыз кылган объектилерди эсепке алууга, ошондой эле буюмдарды уурдоо же туура эмес пайдаланууга байланыштуу укук бузууларды өз убагында алдын алууга, бөгөт коюуга жана ачууга өбөлгө түзөт.

Ички иштер органдарынын кызматкерлери лицензиялык-уруксат берүү тутумунун объектилерин эсепке алууну төмөнкүдөй формада жүргүзүшөт:

- журналдык формасы,
- эсептик иш,
- жеке иштер,
- контролдоо-байкоо иштери,
- картотекалар.

Ички иштер органдарынын күзөт бөлүмдөрүндө лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүп жаткан кызматкер ок атуучу куралдардын жана газ куралдарынын ээлеринин эсеп-кысабын жүргүзгөн жана ар кандай укук бузуулар үчүн кармалган адамдарды текшерүүдө ыкчам нөөмөтчү тарабынан колдонулган картотеканы жүргүзөт, ошондой эле өзгөчө кырдаал учурунда полиция отряддарынын маалыматтары үчүн инциденттер (автоматташтырылган маалымат банкынан (АӨБ) ок атуучу куралдардын жана газ куралдарынын ээлеринин эсебин жүргүзүүчү ички иштер органдарынан тышкары).

Лицензиялык-уруксат берүү тутумуна тийиштүү объектилерди, буюмдарды жана заттарды эсепке алуу тиешелүү үлгүдөгү журналда жүргүзүлөт.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ар бир объектисине контролдук-көзөмөлдөөчү иш орнотулган. Ага лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин, заттарынын жана заттарынын реестри боюнча ага каттоо номери берилет. Бул журнал ички иштер органынын кеңсесинде катталган.

Бир ишканада бар объекттерди көзөмөлдөө жана байкоо файлдары бир папкада жайгашкан.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектиси үчүн көзөмөлдөөчү иш турат.

Экинчи бөлүмдө коопсуздук бөлүмдөрүнүн өздүк курамынын тизмелери, посттордун жайгашкан жери, Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк

тутумуна таандык буюмдарды жана заттарды сактоого, ташууга жана колдонууга мүмкүнчүлүгү бар адамдар жөнүндө маалыматтар, ушул адамдар үчүн текшерүү материалдары камтылган.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин аткарган кызматкер контролдоочу жана көзөмөлдөөчү файлдарды сейфте сактайт. Объект жоюлганда, көзөмөлдөөчү жана көзөмөлдөөчү иш архивге өткөрүлүп берилет, ал эми объект башка ички иштер органынын көзөмөлүнө өткөрүлүп берилгенде, ал экинчисине өткөрүлүп берилет.

Бишкек шаарынын ички иштер башкармалыгынын, Ош шаарынын ички иштер башкармалыгынын, облустук борборлордун коомдук коопсуздук бөлүмдөрү ар бир шаардык ички иштер башкармалыгы үчүн бухгалтердик эсепти түзүшөт, анда ушул органда лицензиялоо жана уруксат иштерин жүргүзүп жаткан кызматкерлер жөнүндө маалыматтар, лицензиялануучу жана уруксат берилүүчү объектилер жөнүндө маалыматтар камтылат. Алардын ведомстволук таандыктыгын жана ички иштер органында тейленгендигин көрсөтөт.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерине ачык көзөмөлдү жүзөгө ашырууда, ички иштер органдары, объектилерге жана предметтер менен иштөөнүн белгиленген эрежелеринин бузулушун аныктоого жана аларды четтетүү боюнча бардык чараларды көрүүгө милдеттүү. Ушул максатта Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык, ички иштер органдарына төмөнкүлөргө укук берилет:

- жарандардын жеке коопсуздугу жана алардагы куралдардын жана ок-дарылардын сакталышы камсыздалбаган учурларда, ок атуучу жайларды жабууга;
- мындай буюмдарды жана заттарды сатуу, чыгаруу, сактоо, эсепке алуу, пайдалануу жана ташуу тартиби бузулган учурда ишканаларга, уюмдарга жана мекемелерге курал-жарактарды, ок-дарыларды, жардыргыч материалдарды алууга, сатууга, сактоого жана ташууга тыюу салууга;

- көрсөтүлгөн буюмдарды жана заттарды алып коюуга, кампаларды, базаларды жана сактоочу жайларды мөөр басуу;
- куралды сактоо же колдонуу эрежелерин бузуу менен жарандарга берилген ок атуучу куралды сактоого, ошондой эле коомдук тартипти системалуу түрдө бузган, алкогольдук ичимдиктерди кыянаттык менен пайдаланган, баңги затын дарыгердин көрсөтмөсүз колдонгон жана ар кандай психикалык ооруларга чалдыккан адамдарга берилген уруксаттарды жокко чыгарууга;
- Кыргыз Республикасынын аракеттеги мыйзамдарына ылайык, алардан ок атуучу куралды жана ок-дарыларды алып коюуга.

Ок атуучу куралдарды жана ок-дарыларды сактоочу жайларды текшерүүнүн маанилүүлүгү – текшерүүдө жогорудагы буюмдардын сакталышын камсыз кылуудагы кемчиликтер, ошондой эле алардын жоголгон же уурдалган фактылары аныкталгандыгында.

Ок атуучу куралдардын жана ок-дарылардын жүгүртүлүшүнө көзөмөлдү өркүндөтүү үчүн, лицензиялык-уруксат берүүчү органдардын ишинин төмөнкү аспектилерине көңүл буруу керек:

- ок атуучу куралдарды жана ок-дарыларды сактоочу жайларды текшерүү комиссиянын чечими менен жүргүзүлүшү керек. Лицензиялык-уруксат берүүчү кызматтын кызматкерлеринен жана ИИМдин участкалык инспекторлорунан тышкары, ушул аймакты тейлеген кылмыш иликтөө бөлүмүнүн кызматкерлерин комиссиялардын курамына киргизүү максатка ылайыктуу. Текшерүүлөрдү жүргүзүүдө куралдардын санына жана аны колдонууга укуктуу кызматкерлердин санына шайкештигин тактоо. Эгерде ашыкча куралдар аныкталса, аларды конфискациялоо боюнча чараларды көрүүнүз.

Ошондой эле ишканаларда, мекемелерде жана уюмдарда ок атуучу куралдарды жана ок-дарыларды сактоочу жайларды пландуу текшерүү айына бир жолудан кем эмес жүргүзүлүп турушу максатка ылайыктуу. Бул чара азыркы учурда алардын укуктук статусундагы өзгөрүүлөр куралды колдонуу

тартибин өзгөртүүгө алып келген учурлар көп болуп жаткандыгына байланыштуу.

Ошентип лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзгөн ички иштер органдарынын ишинин негизги багыттарынын бири болуп, алар үчүн ок атуучу куралдардын жана ок-дарылардын коопсуздугу боюнча режимдик талаптардын толук сакталышын контролдоо, уурдоонун, ок атуучу куралдардын, ок-дарылардын жана жарылуучу материалдардын жоголушунун алдын алуу болуп саналат.

Ички иштер органдары куралдардын жана ок-дарылардын жүгүртүлүшүнө контролду ишке ашырууда, курал-жарактын жүгүртүлүшүн контролдоо боюнча башка субъектилер менен тыгыз, өз ара карым-катнашта болушу керек. Ички иштер органдарынын куралдын жүгүртүлүшүн контролдоонун башка субъекттери менен мындай өз ара аракети мыйзамдык жана башка ченемдик укуктук актыларга таянып ишке ашырылат. Курал-жаракты контролдоо жаатындагы жалпы көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган ишкердик кызматташтыгы тең укуктуу жана көзкарандысыз субъекттердин биргелешкен иш-аракеттеринде чагылдырылат[131, 27-б., 80].

"Дифференциациялык" принциби, биринчи кезекте, ички иштер органдарынын ар кандай кызматтарынын ортосундагы контролдоо функцияларын бөлүштүрүүдө, ошондой эле лицензиялык тутумдун конкреттүү кызматкерлерин контролдоонун айрым тармактарын консолидациялоодо чагылдырылат. Мисалы: айрым кызматкерлер байкоо жүргүзүү иштерин иштеп чыгуу жана өткөрүү боюнча адистешсе, башкалары курал сактоочу бөлмөлөрдүн талаптарына шайкештигин текшерешет ж.б.

Милиция кызматкерлеринин бардык иши мыйзамдуулук принцибин так сактоого негизделиши керек. Көзөмөлдүн бардык тармактары, ички иштер органдары тарабынан колдонууга уруксат берилген мажбурлоо чараларынын тизмеси учурдагы ченемдик укуктук актылар менен толук жөнгө салынат.

Пландагган контролдун сакталышы текшериле турган маселелердин кенендиги жана тереңдиги менен гана чектелип калбастан, контролдоуучу иштин абалын туура баалоо жана талдоо жүргүзүү, эң приоритетин аныктоо, белгилүү бир убакыт аралыгында, көзөмөлдөө багыттары жана объектилери менен шартталган жана контролдоо функцияларын ийгиликтүү жүзөгө ашыруунун ачкычы болуп саналат [132].

Лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрдүн саны аз болгондуктан, ок атуучу куралдардын ар бир бирдигине толук жана жигердүү көзөмөл жүргүзө албагандыгына байланыштуу, ички иштер органдарынын дээрлик бардык кызматтары аларды сактоо жана пайдалануу боюнча көзөмөл тутумуна киргизилген. Ок атуучу куралдардын жүгүртүлүшүнө контролду уюштуруунун натыйжалуу жолдорунун бири – текшерүү объектилеринин иштөө чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрү менен байланышкан жекече символикалык белгилери бар максаттуу ыкчам-профилактикалык иш-чараларды жүргүзүү.

Ошентип, 2009-жылы жүргүзүлгөн ыкчам-издөө иш-чараларынын натыйжасында 13 ок атуучу курал, 3 граната, 5,45 мм калибрдеги 14 патрон, 80 даана "Аммонит" жардыргыч заты алынган.

2011-жылдын 4-апрелинен 6-апрелине чейин Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин "Коомдук тартипти жана жарандардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө" буйругунун негизинде, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Коомдук коопсуздук Кызматы жетекчилиги астында "Укук тартип" ыкчам-профилактикалык иш-чарасы өткөрүлгөн. Көрүлгөн чаралардын натыйжасында 8082 автоунаа, 72 222 адамды камтыган 18398 үй-бүлө, 125 соода жана базар комплекстери, 930 уруксат берүүчү ишмердүүлүгүнүн объектилери текшерилди. Бузуулар үчүн 3453 административдик протокол түзүлгөн, анын 951 паспорттук режимди бузган. Жүргүзүлгөн иш-чаранын жүрүшүндө курал-жарак, ок-дарылар, жарылуучу заттарды мыйзамсыз сактоо боюнча 11 факт аныкталган, баңги заттарын мыйзамсыз жүгүртүүгө байланыштуу 8 кылмыш катталган [133].

Жарандык, кызматтык жана аскердик куралды сактоо жана колдонуу үчүн объектилердин көптүгүнүн жана ар түрдүүлүгүнүн заманбап шарттарында заманбап технологияларды колдонуу менен иштелип чыккан компьютердик техниканы жана программалык продуктуларды колдонбостон, аларга көзөмөлдү натыйжалуу уюштуруу мүмкүн эмес. Бул куралдын, ок-дарылардын, жарылуучу материалдардын мыйзамсыз жүгүртүлүшүнүн жана мыйзамсыз коопсуздук иш-аракеттеринин алдын алуу жана бөгөт коюу жаатындагы иштин натыйжалуулугун кыйла жогорулатат.

Россия Федерациясынын АТС практикасында колдонулган тажрыйба абдан кызыктуу. Курал-жарак жүгүртүмүн автоматташтырылган эсепке алуу маселелери Россия Федерациясынын Өкмөтүнүн 1998-жылдын 21-июлундагы №814 токтому менен бекитилген "Россия Федерациясынын аймагында жарандык жана кызматтык куралды жана ок-дарыларды жүгүртүү эрежелеринде" чагылдырылган [134]. "Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн ишин өркүндөтүү Концепциясына" ылайык алардын ишинин негизги максаты:

1. Кызматтык жана жарандык куралдардын өндүрүшүнөн баштап утилдештирилгенге чейин жүгүртүлүшүн контролдоонун жогорку натыйжалуу тутумун түзүү;
2. Бул чөйрөдөгү укук бузууларды өз убагында алдын алуу жана ачуу.

Бул милдеттер жарандык жана кызматтык ок атуучу куралдарга ээлик кылган жеке жана юридикалык жактардын санынын өсүшүнүн олуттуу темптеринен улам да актуалдуу болуп саналат [135, 56-б.].

Россия Федерациясынын Ички иштер министрлигинин 1999-ж. №437, 2003-ж. №229 буйруктарына ылайык, ички иштер органдарынын тутумунда "Оружие - МВД" автоматташтырылган маалымат издөө ишмердүүлүгүнүн сынак иши жүргүзүлгөн. "Оружие - МВД " АИПСке маалымат киргизүү үчүн, ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү кызматкерлери үчүн автоматташтырылган жумуш орундары түзүлгөн.

Келечекте " Оружие - МВД " автоматташтырылган тутуму иштелип чыгышы мүмкүн.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин бөлүмдөрүнүн кызыкчылыгы үчүн Краснодар аймагынын Ички иштер башкы башкармалыгынын ичегисинде түзүлгөн дагы бир "Легенда" программалык камсыздоосу өзгөчө кызыгууну жаратат. Куралдын жүгүртүлүшүн автоматташтырылган эсепке алуу мамилелеринде принципалдуу айырмачылыктар бар жана курал ээлери жөнүндө маалымат банкын түзүүдөн тышкары, байланыш технологиясын колдонуп, ички иштер органдарынын бардык жеткиликтүү жазууларын колдонуп, кызматка кызыккан ар кандай багытта издөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Эгерде курал-жарактын жүгүртүлүшүн көзөмөлдөө иш-аракетинде биз курал-жарактын кампасы менен алектенсек, анда биз ар бир курал жана курал ээси жөнүндө тиешелүү маалыматтар камтылган маалыматтар банкына гана канааттанып калмакпыз. Бирок жеке жана юридикалык жактардын иш-аракеттеринде "Курал жөнүндө" Мыйзамдын негизинде курал-жарак сактоону жокко чыгарган жагдайлар келип чыгышы мүмкүн, демек, белгилүү бир адамды мүнөздөөчү кошумча маалыматтар банктары параллель түзүлөт (бул паспорт жана виза кызматтары, административдик укук бузуулар, кылмыштар жөнүндө маалыматтар жана башкалар). Мисалы, курал-жарактын белгилүү бир түрү жөнүндө маалыматтарга ээ болуп, анын ээси жана документтери жөнүндө маалыматты (куралдарды сактоо, алып жүрүү укугу, паспорт, ок атуучу куралды алууга лицензия ж.б.) белгилей аласыз. Ошондой эле, куралдын мурун таандык болгон ээсин (юридикалык же жеке жакты) жана менчик ээси менен окуянын ортосундагы мамилени издөөгө болот (укук бузуу, кесипкөй бухгалтердик эсеп же оперативдик эсеп). Уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн эсепке алуу объектилеринин ар бири ички иштер органдарынын башка эсепке алуу объектилери менен байланыштырылышы мүмкүн. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бөлүмдөрүнүн практикалык иш-аракеттеринде уруксат берүү

ишмердүүлүгүнүн объектилеринин (адамдардын, уюмдардын ж.б.) байланыштарын контролдоо мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу куралдын жүгүртүлүшүнө көзөмөлдү камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрүн кыйла кеңейтүүгө мүмкүндүк берет [136, 34-б.].

Ошентип, Краснодар аймагынын Ички иштер башкы башкармалыгында бар ар кандай кызматтардын автоматташтырылган маалымат банктарын (паспорт жана виза, кылмыш ишин тергөө, административдик практика ж.б.) бириктирүү боюнча көрүлүп жаткан бардык чаралар курал-жарактын жүгүртүлүшүн контролдоо мүмкүнчүлүктөрүн кыйла кеңейте алат. Бир эле даректе соттуулугу бар адамдар менен чогуу жашаган ээси менен куралдын байланышын байкап, куралдын коопсуз сакталышы үчүн шарттарды камсыз кылууга болот. "Курал жөнүндө" Россия Федерациясынын Мыйзамында [137] каралган, орнотуу көйгөйүн чечүү жолу, жарандык же кызматтык куралды алып салуу учурлары ушундайча чечилет. Бул программа эки маалымат базасын автоматтык түрдө салыштырат (административдик укук бузуулар жана курал ээлери) эки же андан ашык административдик укук бузууларды жасаган курал ээсин аныктоого мүмкүндүк берет.

Ошентип, уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн субъектилерине жана объектилерине көзөмөлдү камсыз кылуу үчүн ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн ишин уюштуруу маселесин изилдөө төмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет - Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин бөлүмдөрүнүн ишинин объектилерине контролду уюштуруу усулдары объектилердин жана субъекттердин санынын бир кыйла көбөйүшүн эске алуу менен өркүндөтүлүшү керек. Эң келечектүү багыты – уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерине жана объекттерине контролду уюштурууну өркүндөтүүгө мүмкүндүк берген заманбап технологияларды колдонуу менен иштелип чыккан компьютердик технологияларды жана программалык продуктуларды колдонуу.

Келечекте курал-жарактын, ок-дарылардын, жардыргыч заттардын жүгүртүлүшү, жеке детективди жана коопсуздукту көзөмөлдөө иш-аракеттери коомдук мамилелер чөйрөсүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ар бир административдик-укуктук режимге карата иш-чаралардын тутумун ишке ашырууга багытталууга тийиш. Административдик жана укуктук режимдерди камсыз кылуу боюнча лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрдүн иш-милдеттерин аныктаган ченемдик укуктук документтер сөзсүз түрдө иштин өндүрүшүнүн жүрүм-турум эрежелерин белгилөө менен режимдик аймактардагы контролдоуучу субъектилердин иш-аракетинин жол-жобосун так жөнгө салууну камтышы керек, бул алардын ишинин айрым параметрлерин түзөт.

Кыргыз Республикасынын 1998-жылдын 24-декабрындагы "Жарнак жөнүндө" мыйзамынын 16-беренесинин 4-пунктуна ылайык, Кыргыз Республикасында экспорттоо жана импорттоо лицензиялар боюнча жүзөгө ашырылуучу аскердик багыттагы продукциянын тизмегине киргизилген күжүрмөн жана кызматтык куралдын, курал-жарактардын жана аскердик техниканын, ошондой эле уруксат берилген жарандык куралдын, анын ичинде аңчылык жана спорт куралдарынын жарнамасын кошпогондо, бардык түрдөгү куралдын, курал-жарактардын жана аскердик техниканын жарнамасына жол берилбейт.

Эгерде көрсөтүлгөн жарнама түздөн-түз же кыйыр түрдө куралды, курап-жарактарды жана аскердик техниканы чыгаруунун технологиясын, күжүрмөн жана атайын колдонуу ыкмаларын ачып берсе, Кыргыз Республикасында экспорттоо жана импорттоо лицензия боюнча жүзөгө ашырылуучу аскердик багыттагы продукциянын тизмегине киргизилген уруксат берилген жарандык куралдын, курал-жарактардын жана аскердик техниканын жарнамасына жол берилбейт.

Уруксат берилген жарандык куралдын, анын ичинде аңчылык жана спорттук куралдын жарнамасын аны таратууга адистешкен мезгилдүү басылмаларда, ошондой эле уруксат берилген жарандык куралды

колдонуучуларга арналган башка мезгилдүү басылмаларда жана аңчылык, спорттук курал колдонулган жерлерде гана таратууга жол берилет.

Уруксат берилген жарандык куралдын жарнамасын электрондук жалпыга маалымдоо каражаттарында таратууга жол берилбейт.

Күжүрмөн жана кызматтык куралдын, ошондой эле Кыргыз Республикасында экспорттоо жана импорттоо лицензия боюнча жүзөгө ашырылуучу аскердик продукциянын тизмегине киргизилген курал-жарактардын жана аскердик техниканын жарнамасына Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген гана тартипте, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Өкмөтү белгилеген тартипте өткөрүлүүчү адистештирилген көргөзмөлөрдө же ярмарка-сатыктарда жол берилет[137]. Ошол эле учурда мыйзам чыгаруучу эгер аталган жарнакта түздөн-түз же кыйыр түрдө өндүрүш технологиясы, күрөшүү ыкмалары жана куралдарды, курал-жарактарды жана аскердик техникаларды атайын түрдө ачыкка чыгарса, анда куралдын бул түрлөрүн жарнамалоого тыюу салынат.

Уруксат берилген жарандык куралды, анын ичинде мергенчиликти жана спортту жайылтуу жаатында, жарнакты жайылтууга адистешкен мезгилдүү басылмаларда, ошондой эле жарандык ыйгарым укуктуу курал-жарак колдонуучулар үчүн арналган башка мезгилдүү басылмаларда, ошондой эле мергенчиликти жана спортту пайдаланган жерлерде гана жол берилет.

Лицензиялоо-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн бардык объектилеринде лицензиялоочу жана уруксат берүүчү жумуштарга тиешелүү заттардын жана заттардын сакталышына ведомстволук контролду уюштуруу сөзсүз түрдө текшерилерин белгилей кетүү керек.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объекттерин контролдоо текшерүү менен гана чектелип калбайт. Эгерде объектини текшерүү учурунда мыйзам бузуулар аныкталса, эки нускада акт түзүлөт, ошол эле учурда аныкталган кемчиликтердин маңызы толук баяндалат жана аларды четтетүү үчүн мөөнөт берилет. Эгерде текшерүү учурунда

лицензиялык тутум орнотулган объектилердин жана заттардын жүгүртүлүшүнүн эрежелери бузулса, административдик укук бузуу жөнүндө протокол түзүлөт [47].

Лицензиялык-уруксат берүү тутумуна кирген башка заттарга жана предметтерге карата белгиленген эрежелер бузулган учурда Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик кызматынын органдарына аймак боюнча маалымат берүү үчүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишин жүзөгө ашыруучу кызматкер мыйзамдарга ылайык чараларды көрүү үчүн ички иштер органынын жетекчиси кол койгон маалыматты мамлекеттик көзөмөлдөө органдарынын жетекчилигине жөнөтөт.

Мыйзам бузуулар болбосо, ички иштер органынын башчысынын атына протокол түзүлөт, анда төмөнкүлөр көрсөтүлөт: текшерүүнүн датасы, объектинин аталышы, текшерүүнүн натыйжалары. Уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерин текшерүү боюнча актылар жана отчеттор ички иштер органдарынын жетекчилерине билдирилет жана алар тиешелүү чечимдерди кабыл алышат [47].

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн субъектилерин жана объекттерин контролдоо - бул жеке жана юридикалык жактар тарабынан административдик жана укуктук режимдердин аткарылышын, иштин лицензиялануучу түрүнүн чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын лицензиялык талаптардын сакталышын текшерүү боюнча иши.

Лицензиялоочу жана уруксат берүүчү бөлүмдөрдүн ишинин өзгөчөлүгү – уруксат берүү тутумун уюштуруу гана эмес, ошондой эле түздөн-түз практикалык функцияларын жүзөгө ашыруу, коомдук тартипти жана коомдук коопсуздукту, жарандардын жеке коопсуздугун камсыз кылуу, кылмыштуулукка каршы күрөшүү.

"Мамлекеттик башкаруу аппаратынын натыйжалуу, так жана координацияланган иш-аракеттери ар бир башкаруу органынын

компетенттүүлүгүнүн олуттуу жана так аныкталышына байланыштуу "- деп айткан А.А. Долгополов [2, 165-б.].

Ар бир ички иштер органынын ар кандай деңгээлдеги тутумдук түзүлүштөргө мүнөздүү белгилери - бул башкарылуучу тутум. Бул тутумдун функционалдык максаты ички иштер органы үчүн түзүлгөн милдеттердин чөйрөсү менен аныкталат. [14, 141-б.].

Белгилүү болгондой, ички иштер органдары административдик жана юридикалык иштин субъектилеринин бири болуп саналат. Мыйзамдуулукту жана укуктук тартипти коргоо боюнча колдонуудагы мыйзамдарды колдонуунун натыйжалуулугу көбүнчө иш жүзүндө компетенттүү органдардын, (кызмат адамдарынын) укук коргоо иш-аракеттеринин сапатына, бул көбүнчө ички иштер органдарынын кызматкерлери тарабынан колдонуудагы мыйзамдарды билүүгө, аны туура түшүнүү жана колдонуу мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу.

Лицензиялык-уруксат берүү иштерин жүргүзүп жаткан ички иштер органдарынын айрым практиктеринин арасында ченемдик укуктук актыларды билүү деңгээли айрым учурларда жетишсиз. Ал эми ички иштер органдарынын бул иштин түрүнө түздөн-түз тиешеси жок кызматкерлери бул иштин өзгөчөлүктөрү жөнүндө тар түшүнүккө ээ. Көпчүлүк учурда бул акыркы жылдары чыгарылган ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын көптүгүнө байланыштуу.

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигине жана жергиликтүү ички иштер органдарына: жарандарга таандык мергенчилик мылтыктарын каттоо (кайра каттоо) жана эсепке алуу, аларды сактоо жана пайдалануу тартибин көзөмөлдөө, ошондой эле аларды алууга жана сактоого уруксат берүү жүктөлгөн. Жер-жерлерде көзөмөлдөө жана уруксат берүү функцияларын ишке ашыруу боюнча иштер коомдук коопсуздук бөлүмдөрү тарабынан улук инспекторлор, лицензиялык-уруксат берүү иштери боюнча инспекторлор аркылуу уюштурулат. Шайлоо участкаларында участкалык

милиция инспекторлору Кыргыз Республикасынын Ички иштер министринин “Ички иштер бөлүмүнүн инспекторлорунун ишин өркүндөтүү боюнча чаралар жөнүндө” 2010-жылдын 3-мартында кабыл алынган № 169 буйругунун негизинде уруксат берүү боюнча иштерди жүргүзүшөт [98].

Кыргыз Республикасынын Бишкек шаарынын ички иштер башкармалыгында, Ош шаарынын ички иштер башкармалыгында, областтык, шаардык, райондук ички иштер органдарынын структурасында лицензиялоо, уруксат берүү жана контролдоо функцияларын жүзөгө ашыруучу атайын бөлүмдөр түзүлгөн. Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн бөлүмдөрүнүн ишмердүүлүгү Кыргыз Республикасынын мыйзамдары жана башка ченемдик-укуктук актылары менен жөнгө салынат:

- Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө " мыйзамы 2013-жылдын 19-октябры № 195;
- "Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө" мыйзамы 1994-жыл 11-январь №1360-XII;
- Кыргыз Республикасынын "Курал жөнүндө" мыйзамы 1999-жыл 9-июнь №49;
- " Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө" мыйзамы 1996-жыл 1-июль, №35;
- "Ишкердик субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө" мыйзамы 2007-жыл 25-май №72;

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомдору менен:

- "Кыргыз Республикасында кызматтык жана жарандык куралдар менен ок-дарылардын жүгүртүлүшүнүн эрежелерин бекитүү жөнүндө 2001-жыл 21-ноябрь №721 ";
- "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик аскерлештирилген уюмдарында аскердик колго жасалган ок атуучу куралдардын, алар үчүн ок-дарылардын, ошондой эле муздак куралдардын жүгүртүлүшүнүн эрежелерин бекитүү жөнүндө 2006-жыл 31-октябрь №756 ";

- "Ички иштер органдарынын контролдоо жана лицензиялоо функцияларын жүзөгө ашыруу боюнча иши жөнүндө нускаманы жана ички иштер органдарынын кызматтык жана жарандык куралдардын, ок-дарылардын жүгүртүлүшүн контролдоо боюнча иши жана Куралдарды ондоочу жайларды ачуу тартиби жөнүндө" Жобону бекитүү жөнүндө" 2011-жыл 15-февраль № 47;
- "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик аскерлештирилген уюмдарында аскердик колго жасалган ок атуучу куралдардын, алар үчүн ок-дарылардын, ошондой эле муздак куралдардын жүгүртүлүшүнүн эрежелерин бекитүү жөнүндө" 2006-жыл 31-октябрь №756;
- "Ишкердик, ишкердиктин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө жобону бекитүү жөнүндө" 2001-жыл 31-май №260;
- "Баңги заттардын жана психотроптук заттардын Улуттук тизмесин бекитүү жөнүндө" 2007-жыл 9-ноябрь №543;
- Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн "Жарандардан мыйзамсыз сакталган курал-жарактарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана жарылуучу заттарды кабыл алуу боюнча ишти уюштуруу жөнүндө жобону бекитүү тууралуу" токтому 2010-жыл 7-май №32.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн буйругу менен:

- "Жарандык жана кызматтык куралды сатуучу юридикалык жактардын тизмесин бекитүү жөнүндө" 2009-жылдын 24-ноябрындагы №653-р;
- "Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Коомдук коопсуздук Кызматы жөнүндө жобону бекитүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин буйругу 2009-жыл 9-июнь №513 [9, 13, 34, 47, 48, 79, 80, 81, 99-105].

А. Н. Адилов 1994-жылдын 11-январында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө мыйзамы моралдык жактан эскирип, анын айрым жоболору аткарылбай, коомдук тартипти коргоону жүзөгө ашыруучу органдардын ыйгарым укуктары жана статусу аныкталбаган деп белгилейт [8, 4-б.].

Белгилей кетүүчү жагдай, Казакстан Республикасынын коңшу мамлекетинин ички иштер дирекциясынын мындай иш-аракеттери ички иштер органдарынын Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иш-аракеттерине түздөн-түз байланыштуу болгон 40ка жакын ченемдик актылар менен жөнгө салынат. Албетте, мындай чоң көлөмдөгү ченемдик-укуктук актыларды түшүнүү оңой эмес. Бул жагдайды биздин мамлекетке толук таандык кылуу мүмкүн эмес. Ошого карабастан, Кыргызстандын ички иштер органдарынын лицензиялык ишин жөнгө салууну изилдөөдө белгилүү бир кыйынчылыктар сакталып калууда. Мисалы, буйрук менен ИИМдин башкы штабынын кеңсесинде гана таанышууга болот, бул милиция кызматкеринин учурдагы жумушуна байланыштуу дайыма эле боло бербейт. Ошондой эле алардын Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүү процессинде пайда болгон айрым маселелерди чечүүдө ченемдик актыны тереңирээк изилдөө зарылдыгы келип чыккандыгын белгилей кетүү керек, ал дагы көп убакытты талап кылат. Изилдөө көрсөткөндөй, бул татаал маселелерди чечүүдө милиция кызматкерлери бардык ченемдик укуктук актыларды изилдеп, алардын негизинде иш алып барууга аракет кылышпайт. Ушундай кырдаалдар пайда болгондо, кызматкерлер өзүлөрүнүн токтоосуз башкаруусуна кайрылышат, андан кийин алардын чечимине жараша иш жасашат.

Мунун бардыгы арыздарды кароонун мөөнөттөрү, жумуштагы катачылыктар ж.б.у.с. так аныкталгандыгына карабастан, келип түшкөн материалдардын өз убагында каралбай калышына алып келет,.

“Ишкерликтин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2001-жылдын 31-майындагы № 260 токтомуна ылайык, ишкердиктин түрлөрүнө лицензия берүүгө ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган болуп Ички иштер министрлиги эсептелинет жана төмөнкүдөй ыйгарым укук берет:

-жарылуучу заттарды, пиротехникалык буюмдарды ташып келүү, иштеп чыгуу, өндүрүү жана сатуу;

-курал-жарак жана ок-дарыларды өндүрүү, оңдоо, соода кылууга [99].

Мындан тышкары ички иштер органдары Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 15-февралындагы №47 токтому менен бекитилген "Контролдоо-уруксат берүүчү функцияларды жүзөгө ашыруу боюнча ички иштер органдарынын иши жөнүндө" нускамага ылайык, контролдук-уруксат берүүчү функцияларды жүзөгө ашырган Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык:

- курал-жарак жана ок-дарыларды өндүрүү, оңдоо, соода кылуу;
- жарылуучу заттарды жана пиротехникалык буюмдарды ташып келүү, иштеп чыгуу, өндүрүү жана сатуу;
- жеке детектив жана күзөт иштерине **лицензия**ларды берет.

уруксат:

- жарандык жана кызматтык куралдарды алуу, сактоо, ташуу, алып жүрүү, чогултуу, көргөзүү, ташып келүү жана экспорттоо;
- атайын каражаттарды алуу, сактоо, ташуу, ташып келүү жана экспорттоо;
- куралды оңдоочу, пиротехникалык, штамп жана гравюра ишканаларын, тир атуучу тирөөчтөрдү жана стенддерди ачуу;
- күчтүү уулуу заттарды, жарылуучу заттарды, пиротехникалык заттарды сатып алуу, сактоо, ташуу жана төмөнкүлөргө уруксат берүү:
  - жарандык жана кызматтык куралды алуу, сактоо, ташуу, алып жүрүү, чогултуу, көргөзүү, ташып келүү жана экспорттоо;
  - атайын каражаттарды сатып алуу, сактоо, ташып келүү жана экспорттоо;
  - куралды оңдоочу, пиротехникалык, штамп жана гравюра ишканаларын, тир атуучу тирөөчтөрдү жана стенддерди ачуу;
  - күчтүү уулуу заттарды, жарылуучу заттарды, пиротехникалык заттарды алуу, сактоо, ташуу” [47].

Лицензия жана уруксат берүү жаатында өз функцияларын толук көлөмдө жүзөгө ашыруу менен Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык лицензиялардын жана уруксаттардын башка түрлөрүн да бере алат.

Шаардык жана райондук ички иштер бөлүмдөрүнүн ыйгарым укуктары:

- жарылуучу заттарды (порох), уулуу жана радиоактивдүү заттарды алуу, сактоо (иштетүү), ташуу укугуна уруксат;
- жарандык куралды сатып алууга, сактоого жана Кыргыз Республикасынын жарандарына (мылтык куралдарынан тышкары) алып жүрүүгө уруксат;
- атайын уставдык милдеттери бар юридикалык жактарга жана күзөт ишинин субъектилерине кызматтык куралды (мылтык куралдарын кошпогондо) сактоого жана алып жүрүүгө уруксат;
- тир атуучу жайларды ачуу жана иштетүү укугуна уруксат;
- атуу тирлери;
- аңчылык жана спорттук стенддер;
- штамп жана оюу чеберчиликтери боюнча мастерскойлор;
- баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду сатуу жана сатып алуу чөйрөсүндө каражаттарды жана жайларды пайдаланууга уруксат;
- кызматтык милдеттенмелеринин негизинде түздөн-түз баңги каражаттарына, психотроптук заттарга жана прекурсорлорго ээ боло турган адамдарды текшерүү жөнүндө корутундулар;
- куралды комиссиялык сатууга жолдомолор;
- атайын уставдык милдеттери бар юридикалык жактарга жана коопсуздук иш-аракетинин субъекттерине кызматтык куралды (мылтык куралдарын кошпогондо) сатып алуу укугуна лицензиялар.

Белгилей кетүүчү жагдай коңшу мамлекеттерде, атап айтканда, Казакстан Республикасында, транспорт боюнча ички иштер органдары төмөндөгүдөй укуктарга лицензия беришет:

- күзөт ишинин субъектилери, башка мыйзамдуу милдеттери бар башка юридикалык жактар тарабынан кызматтык куралды жана алар үчүн ок-дарыларды алуу;

- коопсуздук субъекттеринин кызматкерлерине кызматтык куралды жана ок-дарыларды сактоо жана алып жүрүү укугуна уруксат;
- ал үчүн кызматтык куралды жана ок-дарыларды сатып алууга лицензия алуу укугун талап кылган юридикалык жактарга ал үчүн куралдардын жана ок-дарылардын талап кылынган көлөмү жөнүндө маалыматтарды даярдап, бекитүүгө жөнөтөт [106].

Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын транспорттук кичи бөлүмдөрүнө республиканын башка ички иштер органдары, Чек ара кызматы, Улуттук коопсуздук кызматы, Мамлекеттик техникалык инспекциясы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик салык инспекциясы, КМШ өлкөлөрүнүн укук коргоо органдары менен маалымат алмашуу, биргелешкен иш-чараларды иштеп чыгуу боюнча өз ара кызматташууну уюштуруу, транспорттогу кылмыштарды, уурулукту жана жашыруун мыйзамсыз жүк ташууну алдын алууга жана бөгөт коюуга багытталган текшерүүнү уюштуруу, анын ичинде ушул объектилердин уруксатсыз пайдаланылышын жана жүгүртүлүшүн алдын алуу тапшырылган [98].

Райондук ички иштер инспекторунун расмий иши өзүнүн мазмуну боюнча ар тараптуу. Райондук милициянын инспекторлорунун ишмердүүлүгүнүн бардык багыттарын эске алып, биз милициянын участкалык инспекторлорунун лицензиялык-уруксат берүү тутуму жаатындагы ишмердүүлүгүнө кыскача токтолобуз. Ички иштер органдарынын тутумунда милициянын участкалык инспекторлору лицензиялоо жана уруксат берүү тутумуна уруксат берүүнүн талаптагыдай жол-жобосун камсыз кылган негизги звено бойдон калууда.

Учурдагы мыйзамдарга ылайык, лицензия берүүчү жана уруксат берүүчү иштер бөлүмдөрүнүн жазуу жүзүндөгү кайрылуулары боюнча, ошондой эле РИИБдин башчысынын орун басары, ОИИБ башчысынын көрсөтмөсү боюнча, участкалык инспекторлор текшерүүгө алышы керек. атайын сайтта жарандардын батирлеринде (жеке менчик үйлөрдө) курал-

жарактарды жана ок-дарыларды сактоо шарттары, жеке детективге же күзөт ишине лицензия алуу үчүн документтерди тариздеген адамдардын жашаган жери боюнча мүнөздөмө берген маалыматтарды белгилейт. Белгиленген убакытта текшерүүнүн жыйынтыгын РИИБдин башчысына билдирип туруу зарыл. [98].

Мындан тышкары, алар лицензиялык-уруксат берүүчү тутумдун бөлүмдөрүнүн жазуу жүзүндөгү кайрылуулары боюнча детективдик жана күзөт кызматынын кызматтык жана жарандык куралды сактоо жана пайдалануу, эсепке алуу тартибинин сакталышына текшерүү жүргүзүүгө милдеттүү.

Лицензиялык-уруксат берүү бөлүмдөрүнөн берилген маалыматка ылайык, алар өздөрүнүн административдик участкасында күзөт жана детективдик кызматтын жана алар коргогон объектилердин тизмесин сакташы керек [98].

Аларга, атап айтканда, мамлекетке, коомдук тартипке жана жарандардын жеке коопсуздугуна, ошондой эле мамлекеттик, коомдук же жеке менчикке зыян келтириши мүмкүн болгон мындай объектилерге жана заттар менен иштөөнүн белгиленген тартибин камсыз кылуу боюнча милдеттер жүктөлгөн.

Демек, жарандык жүгүртүүдөн толугу менен же жарым-жартылай алынып салынган объектилер жана заттар менен иш-аракеттерди жасоого тийиштүү жалпысынан ички иштер органдары жана жекече участкалык милиция инспекторлору уруксат берүү жана алар менен иштөөнүн белгиленген эрежелеринин сакталышын контролдоо лицензиялоо жана уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн маңызын түзөт. Лицензиялык-уруксат берүү иш-аракеттери иштин бир нече түрүн камтый тургандыгын биз жогоруда белгилеп өттүк: көзөмөлдөө (кабыл алуу жолу менен адамдарды текшерүү, уюмдардын лицензиялык ишмердүүлүккө коюлган талаптарга ылайык келишин текшерүү); уруксат берүүчү: уруксат кагаздарын,

күбөлүктөрдү, лицензияларды жана талаптарга шайкештиги жөнүндө корутундуларды берүү.

Нускамага ылайык, участкалык милиция инспектору “административдик бөлүктүн аймагын, анын өзгөчөлүктөрүн, жол тутумун, менчиктин бардык түрүндөгү уюмдардын жайгашкан жерлерин жана иштөө убактысын, базаларды, кампаларды, башка товардык-материалдык баалуулуктарды сактоочу жайларды жана акча каражаттарын, ошондой эле ок атуучу куралды жана жарылуучу заттарды сактоочу кампаларды, дарыканаларды, баңги заттарды жана психотроптук заттарды сактоочу жайларды, унаа токтоочу жайларды, ал эми айыл жеринде - бардык калктуу конуштарды, чарбаларды, токойлорду, жайыттарды, баңги заттары бар жапайы жана маданий өсүмдүктөр өскөн жерлерди билүүгө милдеттүү [98].

Кылмыштарды жасоого жана бузууларга алып келүүчү себептерди жана шарттарды аныктоо, аларды кийинчерээк жоюу боюнча иш-чараларды жүргүзүү менен, участкалык инспектор административдик участокко, анын ичинде турак жай секторун айланып өтүү (анын ичинде чатырларды жана турак жайлардын жер төлөлөрүн) жана анда жайгашкан объектилерди кароо (ишканалар, мекемелер) боюнча профилактикалык экскурсия жүргүзөт.,

Толугу менен административдик бөлүктү профилактикалык айланып өтүү кабыл алынган күндөн 12 ай өткөндөн кийин бүтүрүлүп, андан кийинки календардык жыл ичинде үзгүлтүксүз уланышы керек.

Райондук инспектор жашоочулар менен сүйлөшүүнүн жүрүшүндө, мыйзамдарга ылайык, жарандарда курал бар же жок экендигин ошол эле учурда, аларды сактоо, куралды каттоо (кайра каттоо) тартиби же аларды каттоонун мөөнөттөрү мыйзамдарга ылайык башка маалыматтар менен катар текшерилет. Тиешелүү мыйзам бузуулар аныкталса, аймактык инспектор бузуу жөнүндө протокол түзүп, РИИБдин башчысына билдирет.

Контролдун натыйжалуулугу анын жардамы менен аныкталат. Ошол эле учурда буга чейин жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн шарттарына карабастан, объект ар бир учурда: объектилерди же заттарды сактоого уруксаттын

узартылышын бергенде; буюмдарды же заттарды сактоочу жайдын өзгөрүшүнө, уруксаты болгон жетекчинин алмашуусуна, буюмдардын санынын, сактоо сыйымдуулугунун өзгөрүшүнө байланыштуу уруксатты кайра тариздөө учурунда каралат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутумдун бөлүмдөрү жарандык, кызматтык куралды жана патрондорду сактоо менен байланышкан объектилерге кылдат, системалуу экспертиза жүргүзүүдөн турган атайын аныкталган функцияларды аткарат. Объектти ар тараптуу иликтөөдөн кийин тиешелүү лицензия же уруксат кагаздары берилип, кийинки көзөмөл жүргүзүлөт, ошондой эле Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин эрежелеринин бузулушунун алдын алуу жана бөгөт коюу боюнча профилактикалык иш-чаралар жүргүзүлөт.

Эгерде лицензиялоо-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн эрежелерин бузуу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык аныкталса, анда ички иштер органдары төмөнкүлөргө укуктуу:

- а) жарандардын коопсуздугун жана алардагы курал-жарактын жана ок-дарылардын сакталышын камсыз кылбаган учурларда жакын аралыкта атышуу;
- б) мындай буюмдарды жана заттарды жүгүртүү тартиби бузулган учурда ишканаларга, уюмдарга жана мекемелерге курал-жарактардын, ок-дарылардын, жарылуучу материалдардын, пиротехникалык буюмдардын, күчтүү уулуу заттардын жүгүртүлүшүнө тыюу салуу, буюмдарды жана заттарды алып коюу;
- в) жарандарга берилген ок атуучу куралды сактоого, ушул куралды сактоонун же колдонуунун эрежелери бузулган учурда, ошондой эле бир жылдын ичинде бир нече жолу административдик укук бузган, коомдук тартипти же башкаруу тартибин бузган, алкогольдук ичимдиктерди кыянаттык менен пайдаланган, баңги заттарды колдонгон адамдар үчүн берилген уруксатты жокко чыгарууга. г) курал-жарак менен туура иштөөгө тоскоол болгон психикалык оорулардан же ден-соолугунун

мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардан, алардан ок атуучу куралды жана ок-дарыларды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык алып коюуга [47].

Ички иштер органдарынын кызматкерлери лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүүдө мамлекеттик жана коомдук уюмдар менен өз ара аракеттенишет. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүп жаткан кызматкерлер өз ишинде ички иштер органдарынын нөөмөттүк бөлүктөрүнүн жана медициналык эс алуу борборлорунун эрежелерин бузгандар жөнүндө маалыматын колдонушу керек. Ички иштер органы тарабынан бул адамдардын тизмесин текшерүү мөөнөтү кат келип түшкөн күндөн тартып бир айга чейин. Бул учурда көрсөтүлгөн адамдардын жашаган жери, соттуулугу, айыптоочу материалдардын бар экендиги, нейропсихиатриялык, наркологиялык диспансерлерге каттоосу жөнүндө маалыматтар текшерилет.

Төмөнкү жагдайлар болгондо ички иштер органы адамдарга уруксат берүү тутумуна кирген объектилердин жана заттардын жүгүртүлүшүнө байланыштуу жумушка уруксат бербейт:

- а) бул адамдын ден соолугуна байланыштуу мындай жумушта колдонууга болбой тургандыгы жөнүндө медициналык мекеменин корутундусу (маалым каты);
- б) текшерилип жаткан адам тарабынан коомдук тартипти системалуу түрдө бузгандыгы, алкоголдук ичимдиктерди, баңги заттарды колдонгондугу жөнүндө маалыматтар;
- в) кылмышка айыптоо, ошондой эле сот жообуна тартуу;
- г) соттуулук бар болсо.

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги областтык, шаардык жана райондук ички иштер органдары боюнча көзөмөл жана эсеп-кысап жүргүзөт.

Мындан тышкары ички иштер органдарынын кызматкерлери курал-жарак алууга уруксат бергенде, аларды сактоого жана алып жүрүүгө

уруксаттын колдонулушун узартышканда жана зарылдыгына жараша, бирок жылына кеминде бир жолу ок атуучу куралды сактоо шарттарын текшерешет. Текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча акт түзүлөт [47].

Лицензиялык тутумга таандык буюмдарды жана заттарды сатып алуу, ташуу, сактоо укугуна лицензия алган субъекттердин иштешине уруксат берүү алардын юридикалык жактарына, жетекчилеринин же башка ыйгарым укуктуу адамдардын жоопкерчилиги астында жүргүзүлөт. Ички иштер органдары лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилери болгон буюмдарды, заттарды сактоо жана пайдалануу укугуна уруксат берет.

Ички иштер органдарынын, ички иштер башкы башкармалыгынын, ички иштер башкармалыгынын шаардык, райондук жетекчилери жылына бир жолудан кем эмес уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерин текшерүүнү уюштурушат.

Эгерде объектти текшерүү учурунда мыйзам бузуулар аныкталса, анда текшерүүнүн датасы, уюмдун аталышы, объекттин түрү, уруксаттын саны жана узактыгы көрсөтүлгөн нускадагы сактоого уруксат берилген заттардын же буюмдардын саны, сактоочу жайлардын жана идиштердин мүнөздөмөлөрү, коопсуздугу, коргоочулук коңгуроосу боюнча керектүү санда акт түзүлөт. Аныкталган кемчиликтердин маңызы кеңири баяндалып, аларды четтетүү үчүн убакыт берилет. Эгерде текшерүү учурунда лицензиялык тутум түзүлгөн объектилердин жана заттардын жүгүртүлүшүнүн эрежелери бузулгандыгы аныкталса, бузуу жөнүндө протокол түзүлөт.

Өзүн-өзү коргоо куралдары (аэрозолдук шаймандарды кошпогондо), мергенчилик куралдары куралдын конкреттүү түрүн көрсөтүү менен алты айлык мөөнөткө берилген уруксат боюнча алынат.

Жеке адамдарга ок атуучу куралды сатып алуу укугуна уруксат же бир жолку лицензия алты айлык мөөнөткө, ал эми юридикалык жакка ушул куралды сактоого жана колдонууга лицензия үч жылдык мөөнөткө берилет.

Куралдарды жана ок-дарыларды ташууга уруксат үч айлык мөөнөткө берилет.

Куралдарды жана ок-дарыларды сатууга лицензиялар эки жылдык мөөнөткө берилет [48].

Эгерде курал-жарак сактоого уруксатты узартуу керек болсо, ээси уруксаттын бүткөнүнө бир ай калганда аймактык ички иштер органына кайрылууга, техникалык кароого болгон курал-жарактарды, ок-дарыларды - контролдук атуу үчүн (ок атуучу куралдар үчүн) жана төмөнкү документтерди көрсөтүшү керек:

- колунда бар куралды кайра каттоодон өткөрүү өтүнүчү менен ички иштер органынын башчысынын атына жазылган, анда фамилиясын, атын, атасынын атын көрсөтүү;

- жашаган дареги; куралдын түрү, модели, калибри, сериясы жана саны; анын коопсуздугун камсыз кылуу шарттары;

- ден соолугунун абалы жөнүндө медициналык маалым кат.

Лицензияны же уруксатты кайра тариздөө үчүн негиз болуп төмөнкүлөр саналат:

- алардын колдонуу мөөнөтү аяктаганда,
- даректин өзгөрүүсү,
- юридикалык жактын аталышы өзгөргөндө,
- анын атына лицензия же уруксат берилген жетекчинин алмашуусу;
- сактоочу жайдын, заттардын жана заттардын санынын, сактоо сыйымдуулугунун өзгөрүшү.

Берилген лицензиялар жана уруксаттар ички иштер органынын мөөрү менен бекитилет.

Камсыздоочу ишканалар курал-жарактарды жана ок-дарыларды чет өлкөлөрдөн сатып алып, Кыргыз Республикасынын аймагына импорттой алышат, ошондой эле Ички иштер министрлигинен тиешелүү уруксат алгандан кийин, өндүрүшкө жана соодага лицензиянын негизинде Кыргыз Республикасынан экспорттой алышат [48].

Лицензиялык тутумга таандык буюмдарды жана заттарды Кыргыз Республикасына ташып келүүгө жана Кыргыз Республикасынан алып чыгууга уруксат документтери Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги тарабынан төмөнкү документтердин тизмесинин негизинде юридикалык жактарга берилет:

1. уюмдун жетекчисинин арызы, анда төмөнкүлөр көрсөтүлөт:

- а) импорттолуучу же экспорттолуучу куралдардын аталышы жана саны жана алар үчүн патрондор;
- б) аны ташып келүүгө (экспорттоого) жооптуу адамдын фамилиясы, аты, атасынын аты, инсандык күбөлүгүнүн же паспортунун сериясы жана номери;
- в) объекттер жана заттар экспорттолуучу же алар импорттолуучу мамлекет;
- г) курал-жарак менен ок-дарылардын импорту же экспорту жүргүзүлүп жаткан бажы пункту;

2. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги тарабынан берилген жарандык, кызматтык куралдар жана ок-дарылар менен соода жүргүзүү укугун берген лицензиянын көчүрмөлөрү;

3. Курал-жарак жана ок-дарыларды өндүрүүчү менен соодалоочунун ортосунда түзүлгөн келишимдин көчүрмөсү;

4. Кыргыз Республикасынын аймагына импорттолгон куралды сертификациялоо жөнүндө келишимдин көчүрмөсү, куралдардын жана ок-дарылардын күбөлүгүнүн көчүрмөлөрү;

5. Импорттолгон куралдардын жана ок-дарылардын моделин киргизүү жөнүндө келишимдин көчүрмөлөрү же жарандык жана кызматтык куралдардан тышкары, жарандык жана кызматтык куралдардын Мамлекеттик кадастрына куралдардын үлгүсүн жана алар үчүн ок-дарылардын түрлөрүн киргизүү жөнүндө күбөлүк импорттолуп жаткан учурда Мамлекеттик кадастрга киргизилген ок-дарылар;

6. Аларга курал-жаракты жана ок-дарыларды ташып келүүгө же экспорттоого Кыргыз Республикасынын Экономика жана монополияга каршы саясат министрлиги тарабынан берилген лицензиянын көчүрмөсү

7. Кыргыз Республикасынын Экономика жана монополияга каршы саясат министрлиги тарабынан берилген импортердун (акыркы пайдалануучунун) кепилдик милдеттенмесинин көчүрмөлөрү (экспорттоочу өлкөнүн мыйзамдарында мындай документти сунуш кылган учурларда берилет);

8. Аймактык ички иштер органы тарабынан берилген куралдарды жана ок-дарыларды алууга уруксаттын көчүрмөлөрү;

9. ташып келүү же экспорттоо укугуна уруксат бергендиги үчүн мамлекеттик алымды төлөгөндүгү жөнүндө квитанциянын көчүрмөлөрү.

Жардыргыч материалдарды жана буюмдарды, порохту, анын ичинде пиротехникалык заттарды жана аларды пайдалануу менен жасалган буюмдарды автоунаа жолу менен ташып келүүдө (экспорттоодо) транспорттук милициянын аймактык органы тарабынан транспорт каражатын кооптуу жүктөрдү ташууга киргизүүгө уруксат жана кооптуу жүктөрдү ташууга лицензия берилет.

Заттарды жана буюмдарды ташып келүүгө (экспорттоого) уруксат Кыргыз Республикасынын Экономика министрлиги жана монополияга каршы кызматы тарабынан берилген товарларды ташып келүүгө же экспорттоого берилген лицензияда көрсөтүлгөн мөөнөткө берилет. Бул уруксат, эгерде товар жеткирүү боюнча келишим болсо жана анын колдонуу мөөнөтү болсо, Кыргыз Республикасынын Экономика министрлиги жана монополияга каршы кызматы тарабынан берилген товарларды ташып келүүгө же экспорттоого берилген лицензияда көрсөтүлгөн узартуу мөөнөтүнө узартылат.

Атайын уставдык милдеттери бар юридикалык жактар жана коопсуздук ишинин субъектилери, ички иштер органдары менен макулдашуу боюнча, өз балансында турган кызматтык куралын аймактык каттоосунан өткөн, филиалына (өкүлчүлүгүнө) өткөрүп бере алышат. Мыйзамдарда белгиленген тартипте аларга жүктөлгөн милдеттерди жана жарандардын өмүрүн жана ден-соолугун, мүлкүн, айлана-чөйрөнүн объектилерин жана жаратылыш

байлыктарын, баалуу жана кооптуу жүктөрдү коргоо боюнча алардын уставдарында (жоболорунда) каралган тапшырмаларды аткарууга, атайын кат алышуу ж.б. кызматтык куралды өткөрүп берүүдө өткөрүп берүүчү тарап аймактык ички иштер органына арыз менен кайрылууга милдеттүү, анда төмөнкүлөр көрсөтүлөт: анда ташылган жүктүн аталышы, көлөмү, транспорттун түрү, маршруту, ташуунун баштапкы жана акыркы пункту, ошондой эле паспорттун фамилиялары, инициалдары, сериялары жана номерлери, үйдүн даректери жүктөрдү маршрут боюнча ташуу жана коопсуздугу үчүн жооптуу адамдар, коопсуздук курал-жарактын түрү. Арызга тизме тиркелет, анда ар бир куралдын түрү, модели, калибри, сериясы жана номери көрсөтүлөт [48].

Арызга төмөнкү документтер тиркелиши керек:

- өткөрүп берүүчү тараптын жетекчисинин жаңы жердеги курал-жарактын жана ок-дарылардын сакталышына жооптуу адамды дайындоо жөнүндө буйругунун көчүрмөсү;

- ички иштер органдарынын, мамлекеттик өрткө каршы кызмат органдарынын жана мекемелеринин, санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдүн өкүлдөрү тарабынан түзүлгөн, курал-жарак сакталган жана катталган жерде алар үчүн куралдарды жана ок-дарыларды сактоочу жайлардын жарактуу экендиги жөнүндө актылар;

- курал-жарак сакталган бөлмөнү комиссиялык текшерүү жөнүндө актылардын көчүрмөлөрү менен курал сактоочу бөлмөнү ижарага алуу жөнүндө келишимдин көчүрмөсү тиркелет;

- кызматтык куралды колдонуучу адамдар үчүн уруксаттын болушу.

Ушул документтердин негизинде, ички иштер органдарынын уруксаты боюнча, ишканаларга таандык ок атуучу куралды жана ок-дарыларды аба, темир жол, суу, автомобиль транспорту менен ташуу жүргүзүлөт. Ошол эле учурда, кол жүктөрдү ташууга берилген уруксатта жүктүн таза салмагы гана көрсөтүлгөн (темир гильзалар, кутучалар ж.б. жүктүн салмагына кирбейт).

Курал-жарак жана ок-дарыларды ташыган ишканалар үчүн транспорттук уруксат ички иштер органдары тарабынан үч айлык мөөнөткө берилет.

Эгерде курал-жарак жана ок-дарыларды ташуу бир эле шаардын, региондун ичинде жүргүзүлгөн учурда, ички иштер органдарынын уруксаты талап кылынбайт [48].

Ок атуучу курал-жарактарды ташуу атайын куралданган күзөтчүлөрдүн коштоосу менен жүргүзүлөт.

Атайын уставдык милдеттери бар юридикалык жактар жана күзөт ишинин субъектилери өздөрүнө жүктөлгөн милдеттерди аткаруу үчүн, мыйзамда белгиленген тартипте өз филиалдарында (өкүлчүлүктөрүндө), балансында болгон кызматтык куралын мамлекетке өткөрүп бере алышат. Жарандардын өмүрүн жана саламаттыгын, мүлктү коргоо, айлана-чөйрө объектилерин жана жаратылыш байлыктарын, баалуу жана кооптуу жүктөрдү, атайын кат алышууларды ж.б. коргоо боюнча мыйзамдар жана милдеттер алардын уставдарында (жоболорунда) каралган. Кызматтык куралды өткөрүп берүүдө өткөрүп берүүчү тарап аймактык ички иштер органына арыз менен кайрылууга милдеттүү, анда төмөнкүлөр көрсөтүлөт: анда ташылган жүктүн аталышы, саны, транспорттун түрү, маршруту, ташуунун баштапкы жана акыркы пункту, ошондой эле паспорттун фамилиялары, инициалдары, сериялары жана номерлери, үй ошондой эле, Россиянын Федерациясынын лицензиялоо тутуму жөнүндө мыйзамына ылайык объектилерди жана заттарды пайдаланууга байланыштуу мыйзамсыз аракеттерди жасагандар үчүн кылмыш жоопкерчилигин орнотот.

Казакстан Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде [109] төмөнкүлөр үчүн жоопкерчилик каралган: Куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана жардыргыч түзүлүштөрдү мыйзамсыз алуу, берүү, сатуу, сактоо, ташуу же алып жүрүү (287-берене); Куралдарды мыйзамсыз даярдоо (288-берене); ок атуучу куралды этиятсыз сактоо (289-берене); Куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды же жардыргыч

шаймандарды коргоо боюнча милдеттердин талаптагыдай аткарылбоо (290-берене); Куралдарды, ок-дарыларды, жарылуучу заттарды жана жардыргыч шаймандарды уурдоо же опуза талап кылуу (291-берене).

Кыргыз Республикасынын жазык мыйзамдары [110] төмөнкүлөр үчүн жоопкерчиликти карайт:

- Куралды, ок-дарыларды мыйзамсыз жүгүртүү (253-берене);
- Куралды мыйзамсыз даярдоо (254-берене);
- Куралды этибарсыз сактоо (255-берене);
- Куралды сактоо боюнча милдеттерди талаптагыдай эмес аткаруу (256-берене);
- Атуучу куралды уурдоо же опузалап алуу (257-берене).

Кыргыз Республикасында лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму жаатындагы мыйзамдарды бузгандыгы үчүн кылмыш иши гана эмес, административдик жоопкерчилик дагы каралган. Бузуулар жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Кодекси [110] лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн чөйрөсүндөгү төмөнкү бузуулар үчүн жоопкерчиликти карайт:

- Атуучу куралды сактоо жана ташуу эрежелерин бузуу (84-берене)”;
- Атуучу куралды каттоо мөөнөтүн бузуу (85-берене);
- Атуучу куралды сатып алуу, сактоо, берүү же сатуу тартибин бузуу (86-берене);
- Жарылгыч материалдарга карата тиешелүү эрежелерди бузуу (87-берене);
- Ишкердик ишти лицензиясы жок жүзөгө ашыруу (205-берене);
- Лицензия алуу үчүн анык эмес маалыматтарды берүү (206-берене);
- Лицензиясы (күбөлүгү) жок банк операцияларын жүзөгө ашыруу (209-берене).

Ички иштер министрлиги ички иштер органдарынын Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин бөлүмдөрүнүн күнүмдүк иш-аракеттери: коомдук тартипти, жарандардын жеке коопсуздугун жана коомдук коопсуздукту жөнгө салуучу мыйзамдарды күн сайын аткарууда, негизинен, административдик жана укуктук жолдор менен жүргүзүлөт. Максаттуулугу

жана мазмуну, ал уюштуруучулук жана административдик-аткаруучу иш-аракеттердин жүрүшүндө административдик-укуктук функцияларды жүзөгө ашырууну билдирет.

Ошентип, биз ИИМдин участкалык инспекторлорун кошо алганда, Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүп жаткан ички иштер органдарынын адистештирилген бөлүмдөрүнүн милдеттерин, ишинин негизги багыттарын жана иш-милдеттерин деталдуу талдоого алдык. Алардын ишинин укуктук негиздери талданат, мындай бөлүмдөрдүн жана ушул функцияларды аткарууга ыйгарым укуктуу кызматкерлердин мыйзамдуу түрдө бекитилген укуктары жана милдеттери каралат. Бирок башка пландын учурдагы көйгөйлөрү эске алынган жок, алардын өз убагында чечилишине алардын ишинин натыйжалуулугу көз каранды. Ошентип участкалык милиция кызматкерлеринин автоматташтырылган маалыматты издөө жана даректик-маалымдамалык маалымат базаларын колдонуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу алардын күткөн таасиринин деңгээлин төмөндөтөт деп ойлойбуз: биринчиден, калк жашаган жерлерде болуп жаткан кылмыш процесстерине, экинчиден, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилеринин жүгүртүлүшүнө жана пайдаланылышына контролдуктун жана көзөмөлдүн натыйжалуулугу жөнүндө. Тиешелүү мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү менен бул көйгөйдү мыйзам чыгаруу деңгээлинде гана чечүүгө болот деп эсептейбиз. Бул өз кезегинде ички иштер органдарынын тиешелүү бөлүмдөрүнүн ишин борборлоштурууга жана жөнгө салууга мүмкүндүк берет.

Участкалык комиссарлардын кызматын уюштуруунун ушундай системасы АКШдагы шерифтин кызмат көрсөтүү моделине жакын, ал өзүн натыйжалуулугу менен актаган. Мындан тышкары, бул кылмыштуулуктун деңгээлин кескин кыскартып, жарандардын коопсуздугун камсыз кылат. Ошол эле учурда кызматты мындай уюштуруу башка АТС кызматтарынын күчүн жана каражатын үнөмдөөгө мүмкүндүк берет. Кызматтын мындай уюштурулушу менен, же тыюу салынган жана кооптуу заттарды колдонуп

кылмышкерлерди жаап-жашырган, же жөн гана алардын артынан андып, лицензиялоо-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилерине тийиштүү көзөмөл жүргүзүүгө жетишпеген кызматкерлердин арасындагы коррупциянын деңгээли кескин төмөндөшү мүмкүн. Кылмыштуулук - бул коомдун оорусу. Бул ооруну хирургиялык жол менен дарылоого аракет кылгандан көрө, алдын алуу чаралары менен алдын алган жакшы. Профилактикалык иш-чаралар жарандардын укуктарына шек келтирүүдөн алыс болууга жардам берет.

3.2. Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү тутумун өркүндөтүүнүн негизги багыттары.

Кыргыз Республикасынын "Курал жөнүндө" мыйзамы жарандарга өзүн-өзү коргоо үчүн курал сатып алууга укук берет. Ушул мыйзамдын таасири ок атуучу куралдардын ээлеринин көбөйүшүнө таасирин тийгизди. Андан ары курал сатууга байланышкан көйгөйлүү маселелер жана укук бузуулар көбөйгөн. Бул жараян ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн кызматкерлерине көзөмөл жүргүзүү жана ок атуучу куралды сатып алууга, сактоого, алып жүрүүгө жана колдонууга уруксат берүү боюнча иштердин көлөмүн көбөйтүү жагынан катуу таасир этет. Ошол эле учурда кызматкерлердин саны мурдагы бойдон калууда. Өз кезегинде кадрлардын жетишсиздиги да иштин сапатына терс таасирин тийгизет.

Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин интеграцияланган маалымат банкынын катталган куралдарын каттоону жүргүзүү жана туура жүргүзүү үчүн ИИМдин аймактык бөлүмдөрүнө лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн инспекторунун бир штаттык бирдигин киргизүү керек. Бухгалтердик эсепти жана иш кагаздарын жүргүзүүнү автоматташтыруу ички иштер органдарынын гана эмес, бүтүндөй биздин мамлекеттин стратегиялык милдеттеринин бири.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн инспектору бир жумуш күндүн ичинде 1ден 2ге чейин мылтык ээлерин текшерет. Чекке төмөнкүлөр кирет:

- Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин тиешелүү маалымат борборлоруна соттуулугу жана башка айыптоочу материалдардын бар экендиги жөнүндө суроо-талап;
- курал-жарак жана ок-дары сакталган жерди текшерүү үчүн кетүү;
- сандарды салыштыруу жана ок атуучу куралды текшерүү максатында курал ээсин кабыл алуу.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн инспекторлоруна айыл жериндеги оорчулукту азайтуу керек, бул алысыраактыкка байланыштуу, ал эми кээде олуттуу борборлордон (РИИБ) райондук борборлордон департаменттердин поселоктору натыйжада кеңири контролду өз убагында жүргүзүүгө дайыма эле мүмкүн боло бербейт.

Кыргыз Республикасынын 2007-жылдын 25-майындагы "Ишкердик субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө" Мыйзамына [130] ылайык Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ар бир объектиси жылына бир жолудан ашык эмес текшерүүдөн өтүшү керек. Иш жүзүндө инспектор бир объектини текшерүүгө 1 күндөн 2 күнгө чейин убакыт коротот. Бирок бул учурда биз бир гана пландуу текшерүүлөр жөнүндө сөз кылабыз жана аталган мыйзамга ылайык текшерүүнүн башка түрлөрү бар: пландан тышкары; эсептегич; башкаруу; кайра текшерүү.

Ички иштер органдарынын практикалык ишмердүүлүгүн өркүндөтүү маселесин карап жаткандыгыбыздын кийинки себеби Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн бөлүмдөрүнүн ички иштер органдарынын башка кызматтары менен өз ишин жүзөгө ашырууда начар же жетишсиз натыйжалуу өз ара аракеттенүүсү деп эсептейбиз. Бардык өз ара аракеттенүүчү субъекттер ишинин ар кандай баскычтарында конкреттүү кырдаалга жараша өз ара келишимдерди аткарууга жана жалпы көйгөйлөрдү оң чечүүгө жетишүүгө багытталган бир тараптуу иш-аракеттерди жасай

алышат. Координацияланган жана биргелешкен иш-аракеттердин укуктук жана мыйзам алдындагы актыларына негизделген өз ара аракеттенүүнүн кеңири тараган аныктамасы ички иштер органдарынын жана бири-бирине, мамлекеттик органдардын жана коомдук уюмдардын тең укуктуу, административдик көз карандысыз координацияланган ишин билдирет деген жобо менен толукталууга тийиш [139, б.6].

Бул жерде белгилей кетүүчү нерсе, айрым авторлор иш-аракеттердин шайкештигин жана субъекттердин тең укуктуулугун жетиштүү деп эсептеп, өз ара аракеттенүүнүн милдеттүү элементтеринин катарына ырааттуулукту кошпойт. Башка авторлор актерлордун чөйрөсүн аткаруучуларга, кызматтарга жана бөлүмдөргө чектешет, ал эми өз ара аракеттенүү ар кандай деңгээлде жүргүзүлөт.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн ар кандай субъекттеринин өз ара аракеттенүүсүнүн негизги формалары болуп төмөнкүлөр саналат: ар кандай ведомстволор жана уюмдар менен Кыргыз Республикасынын аймагында курал-жарактын жүгүртүлүшүнө контролду жөнгө салуучу мыйзамдык жана ченемдик актыларды биргелешип даярдоо; курал-жаракты контролдоо маселелери боюнча маалымат алмашуу; коопсуздук чараларын, анын ичинде ыкчам-издөө иш-чараларын биргелешип пландаштыруу жана ишке ашыруу; татаал операцияларга биргелешип катышуу.

Ишенимдүү маалыматсыз зарыл чараларды пландаштыруу, лицензиялык мыйзамдарды бузуучуларга таасир этүүчү каражаттарды жана ыкмаларды туура тандоо мүмкүн эмес. Ички иштер башкы башкармалыгынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн кызматкерлери курал-жарактын жүгүртүлүшүнө байкоо жүргүзүү учурунда ар кандай булактардан: ички иштер органдарынын нөөмөттүк бөлүмдөрүнөн, медициналык көңүл борборлорунан, ыкчам-издөө кызматтарынан, прокурорлордон, участкалык инспекторлордон, транспорттогу ички иштер органдарынан, коомдук бирикмелерден тиешелүү маалыматтарды алышат.

Бул объектилердин ортосундагы өз ара алмашуунун жакшы оң тажрыйбасы алардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзөт. Биздин оюбузча, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин бөлүмдөрүнүн башка мамлекеттик органдар жана коомчулук менен өз ара аракеттенүүсү коомдук коопсуздукту камсыз кылуу, алдын алуу иш-чараларын жүргүзүү жана укук бузууларды токтотуу боюнча биргелешкен иш-аракет болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлиги менен өз ара аракеттенүү Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин мамлекеттик аткаруу бийлик органдары менен биргелешкен иш-аракетинин жаркын мисалы боло алат. Бул учурда Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлиги тарабынан белгиленген ченемдердин чектөөчү механизми белгилениши керек. Ошентип "Курал жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында камтылган жоболор колдонулган куралдардын түрлөрүнүн тизмесин жана алардын ээлеринин чөйрөсүн кыскартууга, куралдын жайылышын катуу жөнгө салууга багытталган жана курал-жарактын жүгүртүлүшүн контролдоо боюнча функцияларды ишке ашырууну жеңилдеткен ченемдер болуп саналат. Мисалы: жарандар тарабынан "жылмакай ок атуучу куралдар, газ пистолеттери жана револьверлер травматикалык, жеңил-үн жана газ менен иштөөчү тиешелүү патрондору менен механикалык, аэрозолдук диспенсерлер жана башка көздөн жаш агызуучу, дүүлүктүрүүчү заттар менен жабдылган шаймандар, ошондой эле башка заттар саламаттыкты сактоо жаатындагы техникалык регламенттерде белгиленген талаптарга жооп бериши керек.

Жарандык куралды алуу укугуна кошумча талаптар дагы бар. Жарандык куралга ээ болууга укук алуу курал сактоого каршы көрсөтмөлөрдүн жоктугу жөнүндө медициналык корутунду берилбегендиктен алынып салынат [79]. Бул учурда алардын катышуусунда куралды сактоого каршы болгон оорулардын тизмеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк бөлүмдөрүнүн ички иштер органдарынын башка кызматтары менен тыгыз өз ара аракеттенүүсүн уюштуруу алардын милдеттеринен жана функцияларынан (биргелешкен рейддер, текшерүүлөр), уюштуруу түзүмүнөн, укуктук абалынан, ыкчам абалынан ж.б. Пландарды иштеп чыгуу жана аларды ишке ашыруу. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин жүргүзүүдө тыгыз өз ара аракеттенүү формаларын өнүктүрүүдө негизги орунду ээлейт, бул өз кезегинде мобилизациялоочу маанилүү принцип болуп саналат жана аны жүзөгө ашыруунун белгилүү бир кепилдиги болуп саналат.

Эгерде лицензиялоо-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн кызматкерлеринин эмгеги негизге алынса, анда ИИМге жүктөлгөн кошумча милдеттерди жана функцияларды аткаргандай, кылмыш иликтөө бөлүмүнүн, участкалык инспекторлордун жана башка ички иштер бөлүмдөрүнүн бөлүмдөрү катышат. Ал эми максаттардын жана мамлекеттик милдеттердин жалпылыгы менен негизделген укук коргоо иш-аракетинин ар кандай субъекттеринин өз ара аракеттенүүсү бул субъекттердин бир тектүүлүгүн билдирбейт, демек, алардын иштөө формалары менен ыкмаларынын айырмачылыгын билдирет.

Өз ара аракеттенүү маселелерин чечүү үчүн лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрдүн конкреттүү ыйгарым укуктары укуктук жана уюштуруу негиздеринин жыйындысы менен түзүлүп, объектилердин жүгүртүлүшүн жана уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин иштешин жөнгө салуучу административдик-укуктук режимдерди камсыз кылуу үчүн ушул бөлүмдөрдүн өз ара аракеттенүүнүн бүт тутумундагы ордун аныктоо керек. Лицензиялоо жана лицензиялоо ишин жүзөгө ашыруучу өз ара аракеттенүүнүн ар кандай субъекттеринин ортосундагы административдик-укуктук мамилелер мыйзам деңгээлинде жөнгө салынышы керек, андан ары ведомстволук ченемдик укуктук актыларда толук баяндалсын.

Лицензиялоо-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн бөлүктөрүнүн күчтөрү жана каражаттары тобокелдиги жогору заттардын жүгүртүлүшүн жана уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн объектилеринин иштешин контролдоо боюнча тапшырмаларды жана функцияларды жүзөгө ашырууда, бул милдеттердин жана функциялардын ар түрдүүлүгүнөн жана татаалдыгынан жана лицензиялоо-уруксат берүү кызматынын мүмкүнчүлүктөрүнүн чектелгендигинен (курал ээлеринин санынын көбөйүшү) ачыктан-ачык жетишсиз). Жогоруда баяндалгандардын негизинде, куралдын жүгүртүлүшүн жөнгө салуучу мыйзамдарды ишке ашыруунун натыйжалуулугу, ички иштер органдарынын көзөмөлдөө функцияларын жүзөгө ашыруу боюнча иш-чараларды колдонулган эң натыйжалуу каражаттарды жана ыкмаларды колдонуу менен тиешелүү коомдук мамилелерге тартиптүү таасир этүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон бардык тармактык кызматтары тарабынан жүзөгө ашырылышында болушу керек. өнөр жай практикасы. Бул үчүн керек: тийиштүү кызматтардын ишин жөнгө салуучу нускамада, курал-жарак жүгүртүлүшүн контролдоого катышкан бардык кызматтардын жана бөлүмдөрдүн ишин баалоо функциялары жана критерийлери так аныкталат жана алар менен лицензиялоо жана уруксат берүүчү бөлүмдөр өз ара аракеттениши керек, ошондой эле алардын өз ара аракеттенүү формалары аныкталат. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин бөлүмчөлөрү, бул учурда, координациялык кызмат катары аныкталууга тийиш [141, 30-б.].

А.А. Долгополов ар кандай полиция кызматтарынын өз ара аракеттенүүсү жөнүндө мындай деп жазган: “Участкалык инспекторлор жарандардын, ишканалардын, уюмдардын жана мекемелердин кызмат адамдары тарабынан ок атуучу куралды, алар үчүн ок-дарыларды, жарылуучу материалдарды сактоо эрежелерин, ошондой эле жеке детективдик жана күзөт иш-аракеттери менен алектенүү боюнча мыйзамдарды сактагандыгын көзөмөлдөөгө милдеттүү. Тейлөө аймагындагы ыкчам кырдаалды жакшы билүү жана уруксат берүүчү тутумдун объектилерин билүү, жарандардын жана ишканалардын, мекемелердин жана

уюмдардын кызмат адамдарынын ок атуучу куралды, алар үчүн ок-дарыларды жана жарылуучу материалдарды сактоонун белгиленген эрежелерин, түстүү көчүрмө каражаттарын сактоо жана иштөө шарттарын сакташын көзөмөлдөө жакшы. Өз ара аракеттенүүнүн негизги түрлөрү – маалымат алмашуу, иш пландарын биргелешип иштеп чыгуу жана аларды иш жүзүндө жүзөгө ашыруу, ошондой эле Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерине көзөмөлдү күчөтүү боюнча башка макулдашылган иш-чараларды жүзөгө ашыруу [2, с. 129-б.].

Кыргыз Республикасында милициянын участкалык инспекторлору функционалдык милдеттеринин негизинде Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму боюнча иш алып барышат, негизинен, бул мергенчилердин жана курал ээлеринин текшерүүсү. Ал эми түздөн-түз ири объектилерди (кампалар, уюмдар) Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн кызматкерлери текшеришет. Практика көрсөткөндөй, лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн бир объектисин сапаттуу текшерүү үчүн болжол менен 1 жумуш күнүнө барабар убакыт сарпталат, ички иштер органдарынын лицензиялык жана уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн кызматкерлери физикалык жактан өз көзөмөлүндөгү аймактардын бардык көлөмүн камтый алышпайт.

Бүгүнкү күндө ар кандай курал-жарактарды колдонуу менен кылмыштарды жасоо коомдук коопсуздукту камсыз кылуу жана мыйзамдуулукту бекемдөө иш-аракеттеринин көптөгөн аспектилерине таасирин тийгизүүдө. Ушундан улам, бул маселени чечүүгө ички иштер органдарынын жана башка укук коргоо органдарынын бир катар кызматтарынын жана бөлүмдөрүнүн кызыкчылыктары пайда болот. Кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө жалпы максаттары бир болгондугуна карабастан, алардын ар бири өз ишмердүүлүгүнө мүнөздүү ар түрдүү функцияларды аткарышат. Демек, кылмыштарды жана бузууларды алдын алуу жана алардын бетин ачууда жүргүзүлгөн иш-чаралардын толук өз ара аракеттенүүсүн уюштурууда ар бир субъектинин компетенттүүлүгүн,

кылмыштуулукка каршы күрөшүүдө алар колдонуп жаткан күчтөрдүн, каражаттардын жана ыкмалардын өзгөчөлүктөрүн эске алышы керек.

Бул кызматтардын өз ара аракеттенүүсү төмөнкүлөр аркылуу жүзөгө ашырылат:

- аймактагы ыкчам кырдаалды биргелешип талдоо жана изилдөө;
- комплекстүү ыкчам издөө чараларын иштеп чыгуу;
- кылмыштарды жасоого шарт түзгөн себептерди жана шарттарды аныктоо жана четтетүү үчүн маалымат алмашуу жана биргелешкен ОРМ өткөрүү;
- сактоочу жайларды изилдөө жана лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн заттарын жана заттарды колдонуу боюнча биргелешип пландаштыруу; кылмыштын ушул түрү күтүлүүчү адамдар менен жекече профилактикалык иш жүргүзүү; лицензиялоо тутумуна кирген объектилерди жана заттарды мыйзамсыз өндүрүү фактыларын аныктоо, ишканаларда, цехтерде ж.б.

Туура чечимдерди кабыл алууда жана лицензиялоо-уруксат берүү иштерин тынымсыз өркүндөтүүдө толук анализ талап кылынат. Бирок тез, ишенимдүү, толук, так жана үзгүлтүксүз, эсепке алуусуз талдоо мүмкүн эмес. Маалыматтын жетишсиз алмашуусу жана аны иштетүүдөгү кыйынчылыктар Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштеринин абалы жөнүндө начар кабардар болууга алып келет жана башкаруунун бардык деңгээлдеринде маалыматтарды топтоо жана иштеп чыгуу тутумун түзүү зарылдыгын талап кылат. Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн компьютердик маалымат технологияларын колдонуу керек, анын жардамы менен дээрлик бардык маалыматтарды чогултууга болот.

Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн бөлүмдөрүнүн ишин өркүндөтүү маселесин кароонун натыйжаларын чыгарып жатып, төмөнкүлөргө көңүл буруу зарыл деп эсептейбиз:

1. Компетенттүү мамлекеттик органдардын мыйзам чыгаруу функциясы, б.а. лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн негизги

түшүнүктөрүнө байланыштуу колдонуудагы мыйзамдардагы кемчиликтерди жоюу;

2. Жалпы максаттарга жетүү үчүн башка мамлекеттик органдар жана коомдук уюмдар менен өз ара аракеттенүү үчүн ички иштер органдарынын бөлүмдөрүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин оптималдаштыруу.

3. Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн бөлүмдөрүнүн актуалдуу маселелерин чечүү үчүн компьютердик маалымат технологияларын колдонуу.

Жыйынтык:

Бул бапта негизинен лицензиялык-уруксат берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн объектилерине жана предметтерине болгон көзөмөлдүн тартиби жана өзгөчөлүгү, Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчүлүк системасын өркүндөтүүнүн негизги багыттары изилденди. Мында объектилер жана предметтердин түрлөрү, аларга лицензия жана уруксат алуу тартиптери каралды.

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүндө Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын ишмердүүлүгү, алардын ыйгарым укуктары жана милдеттери аныкталды. Курал-жарактарды соодалоону көзөмөлдөө Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн негизги иш-аракети болуп саналат. Курал-жарактардын жүгүртүлүшүн көзөмөлдөө учурунда Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары эрежелерди бузган жактарга карата мыйзам чегинде чараларды көрүүгө укуктуу. Эрежелер одоно бузулган же кайталанып жасалган учурларда лицензияны же уруксатты кайтарып алуу же жокко чыгаруу колдонулат.

Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк системасын өркүндөтүүнүн негизги багыттарын изилдөөдө азыркы учурдагы муктаждыктар эске алынып, сунуштар киргизилди.

Корутунду

Учурда өлкөдө тез экономикалык жана саясий өзгөрүүлөр болуп жатат. Түзүлүп жаткан жаңы экономикалык шарттарда мамлекеттик органдардын иштөө механизмдери олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болууда. Алардын ишмердүүлүгү биринчи кезекте, бир жагынан, эркин ишкердүүлүктү, калктын бардык катмарынын пайдалуу демилгесин өнүктүрүү үчүн оптималдуу шарттарды түзүүгө, коомдун бардык жактарын демократиялаштырууга, экинчи жагынан, жеке адамдын жана мамлекеттин мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын коргоого багытталган. Мазмуну жана ишке ашыруу ыкмалары адамдардын өмүрүнө жана ден соолугуна, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарына иш жүзүндө же потенциалдуу коркунуч келтирген адамдын объективдүү иш-аракетинин жаңы түрлөрү пайда болууда. Кыргыз Республикасынын "Лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө" мыйзамында аскердик багыттагы продукцияларды иштеп чыгуу, өндүрүү жана сатуу (курал-жарак, аскердик техника, аскердик-техникалык мүлк, документтер, интеллектуалдык иштин натыйжалары, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен аскердик багыттагы продукцияларга кирген аскердик-техника жаатындагы маалыматтар) жана аскердик багыттагы кызмат көрсөтүүлөр (курал-жарактарды, аскердик техниканы оңдоо, модернизациялоо, утилизациялоо, ошондой эле аларды ташуу, берүү жана сактоо боюнча иштер), жарылуучу заттарды жана буюмдарды (анын ичинде пиротехникалык) сатуу, куралдарды жана ок-дарыларды жасап чыгаруу, оңдоо, сатуу, баңги заттарын, психотроптук заттарды жана прекурсорлорду иштеп чыгаруу, өндүрүү, даярдоо, кайра иштетүү, сактоо, берүү, сатуу, сатып алуу, пайдалануу, соода жүргүзүү жана бөлүштүрүү иш-аракеттери лицензияланууга тийиш. Жогоруда аталган иш-чаралар коомдун коопсуздугун камсыз кылуу максатында лицензияланат. Лицензия Кыргыз Республикасынын "Лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө" мыйзамынын 4-беренесинде, мамлекеттик лицензиялоо киргизилген ишти жүзөгө ашыруу укугун

ырастоочу документ деп айтылат[9].

Биздин изилдөөлөр төмөнкүдөй негизги корутундуларды жана сунуштарды түзүүгө мүмкүндүк берди:

- "Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү", "Лицензиялык-уруксат берүү тутуму" түшүнүктөрүн жайылтуу;
- "Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү", "Лицензиялык-уруксат берүү тутуму" аныктамаларын иштеп чыгуу.

Диссертациялык изилдөөдө автор мындай түшүнүк түзгөн: "Түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү жана көчүрүү технологиясы – атайын техникалык мүнөздөмөлөрү жана параметрлери бар тексттик жана графикалык маалыматтарды материалга тез көчүрүүгө мүмкүнчүлүк берген түстүү көчүрмө жана басып чыгаруу үчүн шаймандардын жана материалдардын жыйындысы.

Ички иштер органдарынын Лицензиялык-уруксат берүүчүлүк тутуму – чөйрөдөгү коомдук мамилелерди жөнгө салууну камсыз кылган атайын ыйгарым укуктуу кызмат адамдары сунуш кылган мамлекеттик органдардын жыйындысы.

Диссертациялык изилдөөдө автор бул концепцияны төмөнкүчө формалдады: "Түстүү сүрөттөрдү көбөйтүү жана көчүрүү техникасы - түстүү көчүрмө жана басып чыгаруу үчүн шаймандардын жана материалдардын жыйындысы, тексттик жана графикалык маалыматтарды материалдык медиада тез көчүрүүгө мүмкүндүк берген атайын техникалык мүнөздөмөлөрү жана параметрлери";

- Диссертациялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө жүргүзүлгөн ретроспективдүү талдоо ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүүчү бөлүмдөрүнүн түзүлүшүнүн жана ишмердүүлүгүнүн тарыхында көптөгөн уюштуруу-укуктук реструктуризациянын жана жаңылануулардын бар экендигин аныктоого мүмкүндүк берди. Бул процесстердин логикалык түшүндүрмөсү – өлкөнүн башкаруу органдары тарабынан өз милдеттенмелерин ишке ашыруунун натыйжалуу методдорун жана

формаларын издөө. Мамлекеттин өнүгүү жолунда ички иштер органдарында реформаларды жүргүзүү үчүн, Кыргыз Республикасынын Ички иштер башкармалыгынын тиешелүү бөлүмдөрүнүн лицензиялык-уруксат берүүчүлүк иштерин мындан ары өркүндөтүү Концепциясын иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарыл. Ички иштер органдарынын лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүнүн ишин уюштурууну өркүндөтүү зарылдыгы далилденди. Тактап айтканда, лицензиялык-уруксат берүү иштеринин бөлүмдөрүнө жүктөлгөн жүктү азайтуу, алардын натыйжалуулугун жогорулатуу.

Автор лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгүн мүнөздөөчү төмөнкү өзгөчөлүктөрдү баса белгилеген.

Биринчиден, уруксат жарандарга жана уюмдарга, эреже боюнча, жеке, бир жолку акцияларды жасоого берилет. Лицензия лицензиатка белгиленген мөөнөттө (кеминде 5 жыл) бир нече жолу типтүү иш-аракеттерди жасоого, ошондой эле аракеттердин зарыл натыйжасын кайталап алууга мүмкүнчүлүк берет. Уруксат аны алган адамга өзүнчө иш-аракетти же бир жолку натыйжага жетишүүгө багытталган өз ара байланышкан иш-аракеттердин жыйынтыгын берет. Экинчиден, лицензиялоо жана уруксат процедуралары жеке адам, коом жана мамлекет үчүн зарыл болгон коопсуздук режимин камсыз кылууга, жарандардын жана уюмдардын укуктарынын бузулушунун алдын алууга багытталган. Үчүнчүдөн, ар кандай мазмундагы бир жолку акцияларды өткөрүүгө уруксат берүү жол-жобосу лицензиялоо жол-жобосунан түп-тамырынан айырмаланбайт.

Лицензиялык-уруксат берүү ишмердүүлүгү-лицензияларды (уруксаттарды) берүү, токтото туруу, узартуу, жокко чыгаруу жана тиешелүү талаптардын жана шарттардын сакталышын көзөмөлдөө менен байланышкан иш-чараларды жүзөгө ашыруу боюнча административдик жана укуктук ченемдер менен жөнгө салынуучу ички иштер органдарынын иш-аракеттеринин жыйындысы.

Колдонулган булактардын тизмеси

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 27 июнь 2010-ж. Бишкек: Академия, 2010.
2. Долгополов А.А. Административно-правовые и организационные основы деятельности подразделений лицензионно-разрешительной работы органов внутренних дел: Дис... канд. наук. 12.00.14.-М.: РГБ, 2003.-165-б.
3. 2010-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын ички иштер органдарын реформалоо концепциясы Кыргыз Республикасынын Президентинин 2005-жылдын 18-мартындагы № 76 Жарлыгы менен бекитилген
4. 2009-2011-жылдарга Казакстан Республикасында уруксат берүү тутумду өркүндөтүү концепциясы. - <http://www.minjust.kz/ru/node/8120> Астана, 2008.-13-б.
5. К.М. Бишманов, Х.Ю. Ибрагимов Лицензионно-разрешительная система Республики Казахстан. – Алматы: Данекер, 2003.- 92-с.
6. Молдобаев А. Т. Преступления военнослужащих против порядка оборота оружия по уголовному законодательству Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: Диссертация...канд. наук. –М.РГБ, 2002.
7. Осмоналиев К.М. Уголовно-правовые меры предупреждения и пресечения незаконного оборота наркотических средств: по материалам Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: Диссертация ...канд. наук. –М: РГБ, 1997.
8. Адилов А.Н. Теоретические, правовые и организационные основы совершенствования охраны общественного порядка в Кыргызской Республике [Электронный ресурс]: Автореферат диссертации ...д-ра наук. – М.: РГБ, 2010.
9. Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасындагы лицензиялык-уруксат берүү тутуму жөнүндө” мыйзамы 2013-жылдын 19-октябры № 195

10. Административная деятельность органов внутренних дел: Часть Общая: Учебник / Под ред. А.П. Коренева. - М.: МЮИ МВД России, 1996.- 335-б.
11. Административное право: Учеб. / Под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. - М, 1999
- 12.Административное право - С.А. Новиков М. 1993.-340-б.
- 13.“Кыргыз Республикасынын ички иштер органдары жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамы. 1994-жылдын 11-январы № 1360-ХП
- 14.Шалашов В.И. Лицензионно-разрешительная деятельность органов внутренних дел (милиции). Дис. канд. юрид. наук: 12.00.02.-М.: РГБ, 2003.- 141-б.
- 15.Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан от 15 января 1993 г. № 35 «Положение о разрешительной системе в Республике Казахстан».
- 16.Савчук М.В. Правовые и организационные основы лицензирования в Российской Федерации [Электронный ресурс]: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.14.-М.: РГБ, 2005.-171-б.
- 17.Еропкин М.И., Попов Л.Л. Административно-правовая охрана общественного порядка. Л., 1973- 328 с.
- 18.Административное право / Под ред. Ю.М. Козлова. 1968 Юрид. лит. М. 1968-576с.
- 19.А.А. Работа органов милиции по осуществлению разрешительной системы. М.: ВШ МВД СССР, 1954. 7-б.
- 20.Лунеев А.Е. Разрешительная система и ее безопасность в СССР. М.: ВШ КГБ, 1963
- 21.Советское административное право. Учебник Под ред.: Манохина В.М. Юрид. лит. М. 1977-544с.
- 22.Еропкин М.И. Управление в области охраны общественного порядка. М.1965.-216с.

23. Веремеенко И.И. Вопросы эффективности взаимодействия милиции с общественностью. М. Издательство ВНИИ МВД СССР 1977. С. 69- 80.
24. Ахматов А.Б. Паспортно-регистрационный режим Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: Автореферат ...канд. наук. –М. РГБ,, 2011.
25. Бахрах Д. Н. Административное право России. Учебник для вузов. - М, 2000.- 224с.
26. Анисимов Н.Н. Проблемы совершенствования лицензионно-разрешительной деятельности органов внутренних дел [Электронный ресурс] Дис. канд. юрид. наук: 12.00.14.-М.: РГБ, 2003-148с.
27. Бельский К.С, Елисеев Б.П, Кучеров И.И. О системе специальных методов полицейской деятельности// Государство и право. -№4. -М. 2003. С.11-18.
28. Титова Е.В. Конституционные основы лицензирования отдельных видов деятельности в Российской Федерации [Электронный ресурс]: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.02.-М.: РГБ, 2003- 198с.
29. Советское административное право. Управление в области административно-политической деятельности. Бахов А.С., Безденежных В.М. и др. –М., 1979. -344с.
30. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть особенная: Учебник. Анисимова Н.П., Буденко Н.И., Кондрашов Б.П., Коренев А.П., Костенников М.В., Кудин В.А., Ловинюков А.С., Мерзляков С.Э., Покозий В.В., Помаскин В.Е., Прудников А.С., Разаренов Ф.С., Соловей Ю.П./ Под ред. Коренева А.П. -М.: Изд-во МЮИ МВД России, 1997.-335с.
31. Гормах А.Б. Правовые и организационные основы деятельности милиции общественной безопасности по осуществлению лицензионно-разрешительной работы: Дисс. канд. юрид. наук. -М., 1998.-170с

32.Словарь русского языка.: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. яз.; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп.. – М.: Русский язык, 1981 – 1984. Т.4. С-Я. 1984.

33.Краткий философский словарь / А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев и др.; Под ред. А.П. Алексеева. – 2-е изд., перераб. и доп.. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004.- 496с.

34. Постановление Правительства Кыргызской Республики от 15 февраля 2011 года N 47 Об утверждении Инструкции о работе органов внутренних дел по контролю за оборотом служебного и гражданского оружия, боеприпасов к нему и о порядке открытия оружейно-ремонтных мастерских

35. Административное право России. Часть вторая. Учебник. Под ред. Докт. Юрид. наук, проф. А.П. Коренева. М.: МЮИ МВД России. Издательство «Щит-М». 1997.-313с.

36.Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Особенная. Издание третье, исправленное и дополненное. Учебник / Под ред. докт. юрид. наук, проф. Академика РАЕН А.П. Коренева. – М.: Московская Академия МВД России, «Щит-М», 2001-362-б.

37.“Лицензиялоо жөнүндө”: Казахстан Республикасынын мыйзамы 2007-ж. 11-январь № 214-III // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2007. г. – № 2 (2483).

38. “Иштин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө” Россия Федерациясынын мыйзамы 20011-ж4-майм № 128-ФЗ

39.Административное право России. Особенная часть. Учебник для вузов. Отв. Редактор Д.Н. Бахрах. - Москва.: изд. БЕК, 1997.265-б.

40.Словарь иностранных слов. – 16-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1988-624-с.

41.Ионова Ж. А. Правовые проблемы государственной регистрации и лицензирования предпринимательства. Дисс.канд. юрид. наук. М., 1997.-170с.

- 42.Круглова Н.Ю. Хозяйственное право. Изд-во Рус. Деловая лит. М., 1997.-604-б.
- 43.Ожегов С.И. Словарь русского языка. Изд. 8-е, стереотип. М., «Сов. Энциклопедия», 1970. – 900-б.
- 44.Краткий политический словарь/ Абаренков В.П., Абова Т.Е., Аверкин А.Г. и др; Сост. и общ. ред. Л.А. О니кова, Н.В. Шишлина. – 6-е изд., доп.. – М.: Политиздат, 1989.-623-б.
- 45.Нелюбин С.Я. Режим лицензирования в Российской Федерации: административно-правовой аспект [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14.-М.: РГБ, 2005. – 183-б.
- 46.Бельский К.С.Полицейское право: лекционный курс/ Под ред. к.ю.н. А.В. Куракина.- М.: Издательство «Дело и Сервис», 2004г.-816-б.
- 47.«Контролдоо-уруксат берүү функцияларын жүзөгө ашыруу боюнча ички иштер органдарынын иши жөнүндө нускама» 2011-жылдын 15-февралы № 47 Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому
- 48.«Кызматтык жана жарандык курал-жаракты, алардын ок-дарыларын колдонууну контролдоо боюнча ички иштер органдарынын иши жана курал-жарак оңдоо устаканаларын ачуунун тартиби тууралуу нускаманы бекитүү жөнүндө» 2011-жылдын 15-февралы № 47Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому
- 49.Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан от 15 января 1993 г. № 35 «Положение о разрешительной системе в Республике Казахстан».
- 50.Очерки истории милиции Казахстана (1917-1975 гг.): Учебное пособие. — Караганда: ВШ МВД РК, 1994.- 57с.
51. Малабаев Дж. М. История государственности Кыргызстана. –Б.: Илим, 1997. -215-б.
- 52.Худяков Ю. Вооружение енисейских кыргызов VI-XII вв. – Новосибирск, 1983.

- 53.АКШнын Конституциясы 1791г.
- 54.Устав благочиния” (полицейский Устав 1782г).
- 55.Свод Законов Российской Империи Том 15.Уложения о наказаниях раздел 8 (в редакции 1885 г.) -500-б.
- 56.Материалы по казахскому обычному праву: Сб. Научно-популярное издание/ Сост.: - научные сотрудники сектора права Академии Наук РК: Т.М.Культелеев, М.Г. Масевич, Г.Б. Шакаев. – Алматы: Жалын, 1998.- 464-б.
- 57.Левшин А.И. Описание киргиз-кайсацких или киргиз-кайсацких орд и степей. - А., 1996. – 656-б.
- 58.Кожоналиев С.К. Обычное право кыргызов. –Б., 2000. -332 с.
- 59.Материалы по казахскому обычному праву: Сб. Научно-популярное издание/ Сост.: - научные сотрудники сектора права Академии Наук РК: Т.М.Культелеев, М.Г. Масевич, Г.Б. Шакаев. – Алматы: Жалын, 1998.- 464-б.
- 60.Талызин А. Пишпекский уезд. Исторический очерк. 1855-1868 гг. Издание Семиреченского областного статистического комитета. –Верный, 1898/ В кн. Малабаева Дж. М. История государственности Кыргызстана. –Б.: Илим, 1997. -215-б.
- 61.Очерки истории милиции Казахстана (1917-1975 гг.): Учебное пособие. — Караганда: ВШ МВД РК, 1994.- 57-б.
62. [Электронный ресурс] <http://www.mvd.kg>
- 63.Декрет СНК РСФСР «О сдаче оружия» 10.12.1918 г
64. Декрет СНК РСФСР «Об охоте» от 28 июля 1920 г.
- 65.Декреты и постановления ЦИК Советов Кир.ССР. Киргосиздат. – Оренбург, - 1921г. №1-4. 277с. (Декрет кирсовнаркома об охоте. Протокол № 39 от 22/I-20г. 206-207-б.
- 66.Постановление ЦИК и СНК СССР от 29 марта 1935 г. «О мерах по борьбе с хулиганством»
- 67.Декрет СНК РСФСР от 12 июля 1920 г. «О выдаче и хранении огнестрельного оружия и обращении с ним».

68. Вопросы Советского государства и права. Материалы научной конференции Северо-Кавказского региона. Р-н-Д. 1968. С. 66. СУ 1917-1918. № 93. Ст. 993

69. Декрет СНК РСФСР от 9 июля 1924 г.

70. Костылева К.И. Административно-правовое регулирование лицензионно - разрешительной деятельности [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14.-М.: РГБ, 2005-172-б.

71. Сборник законодательных документов по вопросам организации и деятельности советской милиции. Высшая школа МВД СССР. М., 1957-225с. С.98-99. 12 См.: там же С. 112-1 14. См.: Там же С. 177-178

72. Постановление СНК РСФСР от 26.05.1930 г.

73. Постановление СНК РСФСР от 17 февраля 1932 г.

74. Постановление СНК СССР «Об изготовлении печатей и штампов и пользования ими» от 21 июля 1935г.

75. РСФСР Кылымш-жаза кодекси 1960-ж. 27-октябрь.

76. Полиция Казахстана: Основные этапы становления и развития / Под общ. ред. Б. А. Мухамеджанова. Ответ, ред. И. А. Омаров. — Караганда: Арко, 2005. — 300 с.

77. Постановление Совета Министров «Об установлении единого порядка приобретения, учета и хранения охотничьих ружей» от 23 июля 1975г.

78. Шнитковский А.А. Правовые основы организации и деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан. — Алматы: Университет «Кайнар», 1996. -125-б.

79. “Курал жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамы 1999-жылдын 9-июну № 49 (КР 2001-жылдын 4-августундагы № 81, 2002-жылдын 20-мартындагы № 41, 2002-жылдын 27-июнундагы № 112, 2003-жылдын 18-февралындагы № 41, 2003-жылдын 6-мартындагы № 52, 2009-жылдын 16-ноябрындагы № 298, 2010-жылдын 19-февралындагы № 32, 2011-жылдын 10-ноябрындагы № 205, 2012-жылдын 11-октябрындагы № 171, 2013-жылдын

30-июлундагы № 171, 2014-жылдын 13-мартындагы № 46, 2015 жылдын 28-апрелиндеги № 89, 2016-жылдын 18-апрелиндеги № 45, 2016 жылдын 16-декабрындагы № 207, 2017-жылдын 27-апрелиндеги № 64, 2019 жылдын 29-мартындагы N 40 , 2019-жылдын 24-апрелиндеги N 54

80. "Кыргыз Республикасында жарандык жана кызматтык куралды жана алар үчүн ок-дарыларды жүгүртүүнүн эрежелерин бекитүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому» 2001-жыл 21-ноябрь. -№721.

81. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Жол кыймылынын коопсуздугун камсыздоо башкы башкармалыгы жөнүндө ЖОБО Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 9-ноябрындагы № 734 токтому менен бекитилген (КР Өкмөтүнүн 2019-жылдын 29-апрелиндеги № 198, 2020-жылдын 20-февралындагы № 101, 2020-жылдын 11-майындагы № 247 токтомдорунун редакцияларына ылайык)

82.Бахтыбаев Р.Б. К вопросу о сущности лицензионно-разрешительной деятельности. Перспективы развития экономики и права в условиях всесторонней модернизации: Материалы международной научно-практической конференции. – Караганда: Карагандинская юридическая Академия «Фемида», 2008г. 25-б.

83.Куралдарды, ок-дарыларды, жарылгыч заттарды жана жардыргыч түзүлүштөрдү мыйзамсыз жүгүртүүнү болтурбоо боюнча чаралар жөнүндө 2010-жылдын 7-майы УӨ №32 Кыргыз Республикасынын Өкмөтү токтому

84.http://www.mvd.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=2149&lang=ru

85.Сборник переводов №211. ВНИИ МВД СССР. М., 1973. 29-б.

86.Быков А.В. Децентрализованная (фрагментарная) модель полицейской системы государства. На примере Соединенных Штатов Америки. Закон и право №9-2008г. 108-115-б.

87.Даниель Дуглас. Англичане и огнестрельное оружие. Солдат удачи. М. 1995. №6 13-19-б.

88.Д. Кинг. Огнестрельное оружие и преступность. Сборник переводов, № 236, М. 1996.9-18-б.

89.Оружие и защита. Солдат удачи. 1994. № 2. С. 25-32.

90.С. Фитсимонс. Борьба с преступностью за рубежом. Инф. Бюл. ВИНТИ. М. 1992. № 19. 24-27-б.

91.Administative Law Review (Административное право зарубежных стран). 1983. № 2. Р. 134.

92.Вилнер А.М. О нормативно-правовых аспектах лицензирования отдельных видов деятельности в США и штате Мериленд // Лицензионное обозрение. 2000. № 1. 28-33-б.

93.Крысин А. В. Частные сыскные и охранные агентства за рубежом: практика создания, функционирования и подбор кадров. Е. 1992.-54-б.

94.Крылов Б.С. Полиция Великобритании. Основные черты организации и деятельности. - Учебное пособие, Высшая школа МВД СССР НИ и РИО М-1974г.-75-б.

95.Губанов А.В. Полиция государств Западной Европы: основные черты организации и деятельности: Учебное пособие. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1990-64с.

96.Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В.В.Лунеев. – Изд. 2-е, перераб. и доп.. – М. : Волтерс Клувер, 2005. 912-б.

97.Лазарев Б.М. Государственное управление на этапе перестройки. М. Юрид. лит. 1998-320-б.

98."Ички иштер бөлүмүнүн инспекторлорунун ишин өркүндөтүү боюнча чаралар жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Ички иштер министринин буйругу 2010-ж. 3-март - № 169.

99. Ишкерликтин айрым түрлөрүн лицензиялоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтү токтому 2001-жылдын 31-майы № 260

100. Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамы 1996-жылдын 1-

июлу № 35

101. Ишкердиктин субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамы 2007-жылдын 25-майы № 72 (КР 2008-жылдын 17-октябрындагы № 231, 2009-жылдын 30-апрелиндеги № 144, 2011-жылдын 30-майындагы № 33, 2011-жылдын 22-июлундагы № 121, 2014-жылдын 27-майындагы № 79, 2014-жылдын 29-декабрындагы № 170, 2016-жылдын 14-апрелиндеги № 41, 2017-жылдын 6-июнундагы № 98, 2017-жылдын 16-октябрындагы № 175, 2018-жылдын 2-августундагы № 81, 2019-жылдын 29-мартындагы № 40, 2019-жылдын 31-декабрындагы № 151, 2020-жылдын 23-мартындагы № 29, 2020-жылдын 13-майындагы № 54

102. Постановление Правительства Кыргызской Республики «"Кыргыз Республикасында кызматтык жана жарандык куралдар менен ок-дарылардын жүгүртүлүшүнүн эрежелерин бекитүү жөнүндө"» 2001-ж. 21-ноября. №721.

103. “Мамлекеттик аскерлештирилген уюмдарда жана атайын кызматтарда согуштук атуучу кол куралдарды, алардын ок-дарыларын, ошондой эле дүрмөтсүз куралды колдонуунун эрежеси” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2006-жылдын 31-октябрындагы № 756 токтому менен бекитилген (КР Өкмөтүнүн 2007-жылдын 27-августундагы № 377, 2008-жылдын 24-сентябрындагы № 528, 2010-жылдын 2-февралындагы № 52, 2010-жылдын 2-апрелиндеги № 204, 2011-жылдын 13-июнундагы № 305, 2012-жылдын 26-июнундагы № 440, 2013-жылдын 18-февралындагы № 79, 2013-жылдын 14-июнундагы № 354, 2014-жылдын 21-январындагы № 42, 2015-жылдын 18-февралы № 71, 2017-жылдын 3-февралы № 65

104. “Кыргыз Республикасында контролдонууга тийиш болгон баңги каражаттары, психотроптук заттар жана прекурсорлор жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Өкмөтү токтому 2007-жылдын 9-ноябры № 543 (КР Өкмөтүнүн 2009-жылдын 3-сентябрындагы № 558, 2014-жылдын 30-

сентябры № 555, 2015-жылдын 4-декабрындагы № 831, 2018-жылдын 19-ноябрындагы № 535 токтомдорунун редакцияларына ылайык).

105. Жарандык жана кызматтык курал менен сода кылуучу юридикалык жактардын тизмеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2009-жылдын 24-ноябрындагы № 653-б буйругу.

106. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 1 марта 2003 года № 111 «Об утверждении Инструкции «О работе органов внутренних дел по осуществлению лицензионно-разрешительной системы» и Правил «О порядке работы по приему, учету, хранению и обеспечению сохранности в органах внутренних дел изъятого, добровольно сданного, найденного оружия и боеприпасов, взрывчатых веществ и материалов, пороха, холодного оружия»

107. Россия Федерациясынын Кылмыш-жаза кодекси 1996-жыл 24 май

108. Казахстан Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси 16.07.1997 № 167-І.

109. Кыргыз Республикасынын Жазык кодекси. –Бишкек: Академия, 2017. -292- б.

110. Кыргыз Республикасынын Бузуулар жөнүндө кодекси. –Б.: Академия, 2019. -320-б.

111. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом (Опыт системного исследования). М.: Политиздат, М, 1973. -392-б.

112. Кыргыз Республикасынын "Баңги каражаттары, психотроптук заттар, прекурсорлор жөнүндө" Мыйзамы 22-май 1998-жыл №66.

113. "Кыргыз Республикасында контролдонууга тийиш болгон баңги каражаттары, психотроптук заттар жана прекурсорлор жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому 2007-жылдын 9-ноябры № 543

114. «Баңги заттарды, психотроптук заттарды жана аларды жасоодо колдонулган заттарды (прекурсорлорду) алып коюунун, сактоонун, өткөрүп

берүүнүн же жок кылуунун тартиби жөнүндө жобону бекитүү жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому 1997-жыл 25-сентябрь. - №555.

115. Кыргыз Республикасынын Баңги заттарды контролдоо боюнча мамлекеттик комиссиясынын "Кыргыз Республикасынын аймагында баңги каражаттарынын, психотроптук жана таасирдүү заттардын тизмеси жана баңги каражаттарынын, психотроптук заттардын жана прекурсорлордун тизмеси жөнүндө" буйругу, 2000-жыл 4- май №3.

116. Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин 2000-жылдын 24-июлундагы "Дары-дармектерди дайындоо эрежелери жөнүндө" №248 буйругу.

117. Единая конвенция 1961 года с поправками, внесенными в нее в соответствии с Протоколом 1972 года «О поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года».

118. Приказ МВД Республики Казахстан от 31 декабря 1993 г. № 473 «Об утверждении Инструкции о порядке ввоза, реализации, приобретения, хранения, учета и использования множительной (копировальной) техники цветного изображения, открытия и функционирования множительных участков, оснащенных ею».

119. Зинкевич Е.И. Основы криминалистической диагностики и идентификации компьютерных принтеров и документов, исполненных на них. Автореферат дис. к.ю.н., Алматы – 2000.- 25-б.

120. Головков А.В. Диагностирование, техническое обслуживание и ремонт матричных принтеров для IBM PC-XT/AT. - М.: ИНФРА-М, 1998 – 168-б.

121. Савельев А.Я., Сазонов Б.А., Скуратович Э.К., Дьячко А.Г. Введение в ЭВМ//Электронные вычислительные машины. – М.:Высшая школа, 1991.- 160-б.

122. Фигурнов В.Э. IBM PC для пользователя. -М.1996.- 432-б.

123. Фафенбергер Б. Толковый словарь по компьютерным технологиям и Internet. 6-е издание. -Киев: Диалектика, 1996. – 480-б.

124. <http://bookap.info/okolopsy/taras/gl2.shtm>

125. “Кыргыз Республикасындагы жекече детективдик жана күзөт ишмердиги жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 1996-жылдын 1-июлу № 35, КР 2003-жылдын 18-февралындагы № 41, 2006-жылдын 13-февралындагы № 55, 2006-жылдын 8-августундагы № 163, 2012-жылдын 11-октябрындагы № 171, 2014-жылдын 31-декабрындагы № 180, 2015-жылдын 25-июнундагы № 137 , 2019-жылдын 8-июлундагы N83)

126. Кыргыз Республикасында жеке детективдик жана коопсуздук иш-аракеттеринин айрым маселелери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому N 532 2003-жыл 20-август.

127. “Кыргыз Республикасында ички иштер органдарынын жеке детективдик жана күзөт кызматтарынын ишин контролдоосунун тартиби жөнүндө нускаманы бекитүү тууралуу” Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтому 2012-жылдын 12-январы №14

128. Иванов П.В. Частная детективная и охранныя деятельность (административно-правовой аспект): Автореф. дис... канд. юрид. наук. СПб., 1998-20-б.

129. “Ишкердиктин субъекттерине текшерүүлөрдү жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 2007-жылдын 25-майы № 72 (КР 2008-жылдын 17-октябрындагы № 231, 2009-жылдын 30-апрелиндеги № 144, 2011-жылдын 30-майындагы № 33, 2011-жылдын 22-июлундагы № 121, 2014-жылдын 27-майындагы № 79, 2014-жылдын 29-декабрындагы № 170, 2016-жылдын 14-апрелиндеги № 41, 2017-жылдын 6-июнундагы № 98, 2017-жылдын 16-октябрындагы № 175, 2018-жылдын 2-августундагы № 81, 2019-жылдын 29-мартындагы № 40, 2019-жылдын 31-декабрындагы № 151, 2020-жылдын 23-мартындагы № 29

130. Шелковникова Е.Д. Теоретические и правовые основы деятельности органов внутренних дел по контролю за оборотом оружия: Монография. М.: ВНИИ МВД России, 1998.- 105-б.

131. Буденко Н.И., Бочаров С.Н. Лицензирование и контроль за частной и детективной и охранной деятельностью. М., 1995 285-б.

132. http://www.mvd.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=2149&lang=ru

133. Постановление Правительства РФ от 21 июля 1998 г. N 814 "О мерах по регулированию оборота гражданского и служебного оружия и патронов к нему на территории Российской Федерации" (с изменениями от 5 июня 2000 г., 11 марта 2002 г., 6 февраля, 17 ноября 2004 г., 4 апреля, 5, 30 декабря 2005 г., 26 июля 2006 г., 30 января, 19 мая 2007 г., 10 марта 2009 г., 4 марта 2010 г.)

134. Материалы Всероссийского совещания-семинара начальников подразделений лицензионно-разрешительной работы МВД, ГУВД, УВД, УВДТ, Главного управления МВД России. Ижевск, 1997. 42-68-б.

135. Новые информационные технологии в практике работы правоохранительных органов: Материалы международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 20 ноября 1998 г. Часть 1 / Под ред. В.П.Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 1998.

136. «Курал жөнүндө» федералдык мыйзамы 13.12.1996 N 150-ФЗ

137. “Жарнама жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 1998-жылдын 24-декабры № 155 (КР 1999-жылдын 30-ноябрындагы № 134, 2002-жылдын 25-июлундагы № 130, 2006-жылдын 27-январындагы № 17, 2006-жылдын 6-февралындагы № 35, 2006-жылдын 31-июлундагы № 140, 2006-жылдын 8-августундагы № 159, 2008-жылдын 17-декабрындагы № 264, 2009-жылдын 29-январындагы № 34, 2009-жылдын 25-апрелиндеги № 130, 2009-жылдын 17-июлундагы № 228, 2009-жылдын 15-октябрындагы № 273, 2009-жылдын 18-декабрындагы № 310, 2012-жылдын 25-июлундагы № 123, 2013-

жылдын 26-апрелиндеги № 62, 2013-жылдын 30-июлундагы № 178, 2014-жылдын 17-майындагы № 69, 2014-жылдын 18-июлундагы № 144, 2015-жылдын 12-январындагы № 1, 2015-жылдын 21-январындагы № 23, 2015-жылдын 8-апрелиндеги № 74, 2015-жылдын 16-майындагы № 99, 2016-жылдын 16-декабрындагы № 207, 2016-жылдын 29-декабрындагы № 227, 2017-жылдын 14-февралындагы № 25, 2017-жылдын 27-апрелиндеги № 64, 2017-жылдын 28-июлундагы № 153, 2018-жылдын 26-мартындагы № 31, 2018-жылдын 4-августундагы № 85, 2019-жылдын 22-июлундагы № 98, 2020-жылдын 25-январындагы № 15

138. Рыжников Н.Ф., Саванков Ю.В. Взаимодействие УТМ (ОТМ) с территориальными органами внутренних дел. М., 1979-150-б.

139. Бахтыбаев Р.Б. Взаимодействие подразделений лицензионно-разрешительной работы органов внутренних дел с иными субъектами контроля за оборотом оружия. Предупреждение преступности. Юридический журнал №1 (21). - Алматы: Казахстанская криминологическая ассоциация, 2008г. 27-31-б.